Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Historisk Tidsskrift,

Syvende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Andet Binds tredje og fjerde Hefte.

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).
1899.

Udgivet for 2. Halvaar 1899.

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af:

Prof. **Kr. Erslev,** Prof. **Joh. Steenstrup,** Direktør **Marcus Rubin,** Prof. **J. A. Fridericia** og Museumsassistent, Cand. mag. **M. Mackeprang.**

Foreningen har udgivet:

Historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69. 4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række. 1—6. Bd. 1887—97. 7. Række 1. Bd. 1897—99. 2. Bd. 1.—2. H. 1899. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889. (Forskellige Hefter af 1. og 3. Række er udsolgte.)

C. Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51.

J. P. F. Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.

N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie. I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI. Registret.)

H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 1861.

Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863. (Udsolgt.)

O. Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863—67. (Udsolgt.)

H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.

Joh. C. H. R. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). 1889.

Foreningens Medlemmer kan faa de af denne udgivne Skrifter, for saa vidt Forraad haves, imod at udrede de tilsvarende Bidrag, 2 Kroner for hvert Halvaar. For ethvert Bind af de første fire Rækker af Historisk Tidsskrift betales som for to Halvaarsleveringer, for et Bind af 5te—7de Række betales som for tre Halvaarsleveringer. C. Molbechs Historisk-biographiske Samlinger regnes til en Pris af to Leveringer. Af Rørdams Universitetets Historie vil ethvert Bind med tilsvarende Aktstykker regnes som to Halvaarsleveringer. Ellers gælder ethvert af Foreningen udgivet Bind for en Halvaarslevering. Registret til 3dje Række af Historisk Tidsskrift leveres, naar ønskes, gratis sammen med 6te Binds 3dje Hefte; ellers betales det med 1 Kr. Indholdsfortegnelsen til de fem første Rækker af Historisk Tidsskrift koster 50 Ø. eller leveres, om ønskes, gratis med Steenstrups Historieskrivningen i Danmark.

Følgende yderligere **Prisnedsættelse** gælder dog foreløbig for Medlemmerne:

Historiske Aarbøger, udg. af C. Molbech. 1—3. D. 1 Kr. 50 Ø.

Historisk-biographiske Samlinger, udg. af C. Molbech. 1 Kr. 50 Ø.

Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700 af H. G. Garde. 1 Kr. 50 Ø.

Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage af C. E. F. Reinhardt. (Særtr. af Hist. Tidsskr. 3. R. 3. Bd.) 1862. 1 Kr.

Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen.

Af

Kr. Erslev.

I Foraaret 1899 udgav Dr. juris Ludvig Holberg under Fællestitelen „Kirke og Len under Valdemarerne“ to Afhandlinger, hvoraf den sidste drejer sig om „Danske Len“ og omhandler Forhold, som jeg har været stærkt inde paa i mine „Studier over Valdemarernes Storhedstid“, der fremkom godt et halvt Aar forud. Intetsteds i sin Afhandling nævner Dr. Holberg mit Skrift, og dette vil maaske undre en og anden, saa meget mere som jeg adskillige Steder ret indtrængende angriber Meninger, som netop Dr. Holberg tidligere har ytret. Efter hvad der fremgaar af et Brev, som jeg fik fra Forfatteren, da jeg sendte ham min Bog, er Forklaringen imidlertid den, at hans Skrift den Gang forelaa trykfærdigt, og han besluttede sig derfor til at lade det fremtræde ganske uforandret. Om han nu helt igennem har fulgt denne sin første Tanke, er mig ganske vist ikke klart. Rundt om i Undersøgelserne om „Danske Len“ polemiseres der, snart kraftigt, snart overlegent, mod en unævnt, der har sagt mange Ting, som aldeles ikke falder i Forfatterens Smag, og jeg føler mig ret nær i Slægt med de her be-

kæmpede Meninger. Skulde virkelig Forfatteren forud ved en vidunderlig Divination have gættet sig til disse Betragtninger, der er hans egen Tankegang saa modsatte, eller er dette dog maaske ikke senere Indskud og Tilføjelser, foranledigede ved mit Skrift? Det havde vist været heldigt, om Dr. Holberg i sin Fortale havde sagt et oplysende Ord herom [1]).

Vist er det i alt Fald, at der i Opfattelsen af dansk Statsliv under Valdemarerne er den største Forskel paa Dr. Holberg og mig. Han mener, at Lensvæsenet herskede i Danmarks daværende Statsforfatning og vil have paavist, „at Rigets civile og militære Embeder beror paa en Lensorganisation"; for mit Vedkommende finder jeg kun Lensvæsen paa et enkelt Omraade, i de store fyrstelige Len, ellers intetsteds. Saaledes staar Dr. Holberg i sin Hoveddefinition paa det samme Standpunkt,

[1]) I et Tillæg til den første Halvdel af sin nye Bog, der handler om skaansk-sjællandsk Kirkeret, har Dr. Holberg derimod citeret mit sidste Skrift. Han udvikler paa dette Sted (S. 170), at der i de senere Aar er fremkommet en ny Theori om Oprøret mod Knud den hellige, som bl. a. „hverken vil anerkende noget Ledingsbrud eller Bøder derfor", og det siges, at Ophavsmanden til denne Theori, H. Olrik, endnu ikke hyldede den i 1892. Hertil knyttes saa den Anmærkning: „Ikke desto mindre er K. Erslev („Valdemarernes Storhedstid" S. 207) falden i Forbavselse over, at den nye Theori ikke er lagt til Grund i Dansk Rigslovgivning, der udkom i 1889". Jeg maa indrømme, at har jeg været forbavset før, saa er Forbavselsen stærkt vokset ved denne Bemærkning, og jeg maa efter den være glad ved, at Dr. Holberg ellers ikke har citeret mig, saa vist som hans Ytring her ene kan forklares ved, at han kun har faaet Tid til at læse enkelte spredte Sætninger i mit Skrift. Ingen, der læser hele den anførte Side hos mig, kan nemlig nære den fjerneste Tvivl om, at jeg anser A. D. Jørgensen som Ophavsmanden til den ommeldte „Theori", og dennes Værk forelaa længe forud for 1889.

som allerede fremtraadte i hans Disputats fra 1886, og jeg tilstaar, at der deri er noget, som personlig har været mig ganske behageligt. Jeg havde i mine „Studier" angrebet denne Opfattelse meget skarpt, men jeg var ved Fremsættelsen af dette Angreb ikke lidet trykket af den Følelse, at der var gaaet over en halv Snes Aar, siden Dr. Holberg havde opstillet sin Theori; jeg vilde dog være kommet i en lidt underlig Situation, om Forf. simpelt hen havde svaret mig: Hvorfor angribe disse Urimeligheder, som jeg for saa lang Tid siden fremsatte i mit Debutarbejde? Min hidsige Modstander kunde dog virkelig have begrebet, at mine senere, mere indgaaende Studier af hine Tider selvfølgelig har ført mig paa helt andre Tanker! — Nu er jeg kommet ud af denne mislige Situation, takket være Dr. Holbergs sidste Skrift, hvori han atter hævder Lensvæsenet som det, der sætter Hovedpræget paa Valdemarernes Stat.

Unægtelig er det dog kun i dette sidste almindelige Resultat, at Dr. Holbergs nyeste Arbejde helt falder sammen med hans første. Mens han nu atter og atter indskærper, at danske Len er noget meget ejendommeligt, noget fra Udlandets Len højst afvigende, traadte disse Uligheder ganske i Skygge, da han i sit Debutarbejde flygtigere kom ind paa de samme Emner. Den Gang var det netop det i Europa herskende Lensvæsen, som han genfandt i Danmark; han mente den Gang, at man i Danmark, før vi i Valdemar Sejrs Dødsaar fik den „Rigslov", hvis Betydning han først fremdrog, havde taget sin offentlige Ret fra „Kejserretten, hvorved jo ikke blot forstodes den egentlige Romerret, men tillige Lensretten", og antog, at man „efter Borgerkrigenes Ophør, da Staten skulde paa en vis Maade rekonstrueres, havde

indrettet Statsstyrelsen efter tysk Mønster“ [1]). Han erklærede da ogsaa at ville vise, at baade Romerret og Lensret havde indvirket paa Danmarks offentlige Ret, og hvor han kom ind paa Lensvæsenet, mødte man stadig den almeneuropæiske eller særlig tyske Opfattelse som herskende ogsaa i Danmark, hørte om Lenssystemet, læste Citater af longobardisk Lensret eller af tyske Lensretsfremstillere. Kun i en Anmærkning betonedes det ejendommelige ved de danske Forhold, og der sagdes, at hele den store Forskel mellem Udlandets Len og danske Len vistnok ligger i, at vi udelukkende har kendt Len *jure officii,* mens man i Udlandet skelnede mellem Len *jure feudi* og Len *jure officii.*

Dette europæiske Standpunkt har Dr. Holberg nu ganske forladt. Hvor han taler om Len i Danmark, er det stadig det for Danmark ejendommelige, der betones, den store Ulighed paa dette Omraade mellem Danmark og andre Lande, det fuldstændig urimelige i at benytte Udlandets Len til at forstaa de danske Len. Men ikke blot det. Dr. Holberg har nu endogsaa opdaget, at man overhovedet ikke kan tale om et Feudalsystem eller Lenssystem. Det er noget, „hvormed man endnu efter gammel Skik manøvrerer hertillands“; men „hertil er nu imidlertid at sige, at denne Brug af et almeneuropæisk Feudalsystem er ganske forældet“ (S. 189). Det skal nu være anerkendt over alt i Udlandet, at der aldrig har været noget saadant, „men at Feudalitet er et ganske ubestemt Begreb, forskelligt i de forskellige Lande, og indenfor samme Land ganske afvigende ned igennem Tiderne“, og paa denne Baggrund farer Forf. skrapt frem mod

[1]) Kong Valdemars Lov, S. 37.

dem, der ved Sammenligninger med udenlandsk Lensvæsen har villet godtgøre, at vi aldeles ikke har haft Lensvæsen i Danmark paa Valdemarstiden.

Naar man læser disse ofte tilbagevendende Bemærkninger, kan man vel næppe værge sig mod den Tro, at de har deres Brod mod den samme ukendte og unævnte, der oftere vækker Dr. Holbergs Vrede og Foragt, og jeg maa jo i alt Fald have Lov til at føle mig ramt. Det staar da heller ikke til at nægte, at jeg i min Polemik mod Dr. Holbergs oprindelige Forsøg paa at finde Lensvæsen og Lensmænd i Danmark har maattet appellere til det europæiske Lensvæsen og prøve, om disse saakaldte danske Len lignede det, som man i Udlandet kaldte Len, eller ikke. Maaske har jeg nu virkelig taget lidt for grovt paa Tingene, men undskyldes det ikke ved, at den Forfatter, som jeg angreb, selv havde taget Lenssystemet saa overordentlig almindeligt? Det synes mig egentlig, at den Forfatter, der især maa føle sig ramt af Dr. Holberg i 1899, er en Doktorand af samme Navn fra 1886[1]).

For øvrigt vil jeg nok over for den nyeste Dr. Holberg forbeholde mig at holde lidt fast ved Feudalsystemet. Nogen Tyrketro derpaa lider jeg ikke af; jeg har selv udtalt, at Lensvæsenet mindre er en vis Art Statsforfatning end en Opløsning af alt Statsliv. Intet er vissere, end at Lensvæsenet som alle andre Ting er i stadig Udvikling, at det indenfor samme Land indeholder talrige Afvigelser, og at der er stor Forskel paa Lensvæsenet i de forskellige Lande. Men at der under alle

[1]) I sin Disputats erklærede Dr. H. (S. 286), at hele Spørgsmaalet om Vassalitet og Feudalitet i Danmark „maa staa hen, indtil en nærmere Sammenligning mellem Forholdene her og i Udlandet, navnlig i England, har fundet Sted". Hvor skarpt staar dette ikke i Modsætning til hans nuværende Standpunkt!

Afvigelser gemmer sig en stor Grundlighed og et indre Slægtskab, det opgiver jeg ganske vist ikke, og det ligger i selve den historiske Udvikling; Lensvæsenet er jo opvokset til en vis Tid i et vist Land, og fra sit oprindelige Hjem i Frankerriget har det saa bredt sig videre og mer eller mindre paavirket alle Europas Lande. Deri ligger, at Lenssystemet ikke er blot en juridisk Konstruktion, men en fuld historisk Virkelighed [1]).

Kan jeg saaledes ikke slutte mig til Dr. Holberg, naar han hælder Barnet ud med Badevandet, maa jeg i høj Grad billige, at Badevandet kastes ud. Hvis der var noget, der især frastødte mig ved hans tidligere Opfattelse, saa var det netop denne Baggrund, at det var fremmed Lensvæsen og fremmed Lenssystem, der herskede hos os i Valdemarstiden, og naar jeg ikke direkte angreb denne Tanke, laa det i, at den hos ham var mere antydet end udført, medens tillige hele mit Skrift paa alle Kanter pegede i saa ganske modsat Retning og overalt betonede det ejendommeligt danske i Valdemarernes Statsordning. Naar Dr. Holberg da nu indskrænker sig til at ville bevise, at vi nok har haft Lensvæsen i Danmark i Valdemarstiden, men at det var et højst særegent Lensvæsen, ja saa bliver det mig betydeligt mindre magtpaaliggende at bekæmpe denne

[1]) Dr. Holberg synes at mene, at det især er de sidste Aars Undersøgelser, der har gjort det meningsløst at tale om et europæisk Feudalsystem; jeg tilstaar, at jeg i den Retning ikke har lært noget synderligt ud over, hvad jeg fik ud af et ret indgaaende Studium af Lensvæsenet, som jeg af Hensyn til min Universitetsundervisning kom ind paa midt i Firserne. Naar Dr. Holberg henviser til de Resultater, som Flach er naaet til i 1893 og Brunner Aaret før, forekommer det mig, at disse Mænds Undersøgelser mindre har Betydning for Forstaaelsen af det fuldt udviklede Lensvæsen end for dettes Oprindelse; jeg kommer for øvrigt tilbage hertil nedenfor.

Paastand; naar man er enig om, at vor hele Statsordning den Gang var ejendommelig, stærkt afvigende fra Udlandets, kommer det jo endelig ikke saa nøje an paa Navnet.

Og ikke blot mindre magtpaaliggende, men tillige meget vanskeligere efter hele den Maade, hvorpaa Forf. nu stiller Problemet. Naar en Mand kommer til mig og siger: Jeg finder i Danmark visse Institutioner, som stemmer med det almindelige europæiske Lenssystem; altsaa har vi haft Lensvæsen i Danmark, — saa kan jeg imødegaa ham ved at paapege, at disse Institutioner slet ikke stemmer med Lensvæsenet i Udlandet. Men naar en Forfatter siger: Disse danske Institutioner ligner ganske vist ikke Udlandets Lensvæsen, men jeg kalder dem nu alligevel Lensvæsen, ikke europæisk, men dansk Lensvæsen, — hvad skal man saa svare? Hvis en Mand begyndte at postulere, at det var umuligt at opstille fælles Karaktertræk for Arten Menneske, og derefter rejste den Paastand, at Aberne hørte til Menneskearten, siden de dog alle har femfingrede Hænder ligesom Menneskene, ja, jeg ser ikke, hvorledes man skulde overbevise ham om hans Fejl.

Paa Forhaand har jeg da et yderst ringe Haab om at overbevise Dr. Holberg, og de følgende orienterende Bemærkninger om Problemet har snarest deres Adresse til alle andre end ham.

1. Ombudsmænd, Herremænd og Styresmænd.

Dr. Holberg gaar i sit sidste Skrift frem paa den Maade, at han efter nogle indledende Afsnit studerer de tre Klasser, hvori han vil finde danske Lensmænd; senere rejser han da det Spørgsmaal: Hvad er Kendetegnet paa det rette danske Len?

De tre Klasser er Ombudsmænd, Herremænd og

Styresmænd. I hvad Forf. udvikler om hver af disse, er der meget, hvorom alle er enige, og de Punkter, hvor Forf. har en fra den almindelige afvigende Opfattelse, har maaske ikke stor Betydning. Imidlertid skal jeg dog berøre de væsentligere Afvigelser, om ikke for andet, saa for at orientere Læseren paa det Omraade, hvorom Meningsuligheden drejer sig.

I Ombudsmanden ser Dr. Holberg ligesom vi andre en kongelig Embedsmand, der har faaet overdraget et eller flere Herreder, i hvilke han optræder som Kongens Repræsentant og varetager hans Interesser; udviklet fra en ringe Begyndelse, oprindelig beklædt af Trælle eller Bryder, er Stillingen i Valdemarernes Tid blevet en anset og vigtig.

Dr. Holberg definerer Ombudsmanden som en civilmilitær Embedsmand, medens jeg har betonet, at han i sin Egenskab af Ombudsmand udelukkende var civil Embedsmand, selv om Kongen til Ombudsmand vel oftest, maaske altid tog en krigersk „Herremand". Jeg ser ikke, at Dr. H. har bevist det mindste om Ombudsmandens militære Karakter, end mindre om, at han havde nogen Art af militære Forretninger[1]). Tidligere mente vor Forf., at Ombudsmanden anførte Herredets Bønder i Ledingen; det er vitterligt urigtigt[2]) og stiltiende opgivet. Til Gengæld ytrer Dr. H. nu (S. 217 f.), at Ombudsmændene „vistnok ogsaa var Anførere for

[1]) Man efterlæse S. 210—12, hvor Beviserne skulde findes, og man vil træffe et Par „vistnok" og nogle andre Mulighedsudtryk, men ingen Beviser, derimod den rare Indrømmelse, at „det selvfølgelig er ganske rigtigt, at Kongens Ombudsmand i og for sig er en rent civil Embedsmand".

[2]) Valdemarernes Storhedstid S. 263.

Herredets milites (Herremænd) i Tilfælde af Krig"; men det støttes ene ved en Henvisning til Forordningen 1396 § 13, hvad der jo er en daarlig Støtte for det 12. og 13. Aarhundrede. Oven i Købet siger vedkommende Paragraf aldeles ikke, hvad Dr. H. læser ud af den, idet Dronning Margrete i den udtaler, at Herremændene skal være rede til Tjeneste, „naar de vorder tilsagte af os eller Kongens Embedsmænd", senere, at Embedsmænd og Købstædmænd skal skaffe dem Skibe. Altsaa Embedsmændene tilsagde Herremændene; heri ligger naturligvis intet om, at de anførte dem, og der er da ogsaa fra det følgende Aarhundrede Beviser nok paa, at de ikke gjorde det.

Dr. Holberg vil gerne bevise, at Ombudsmanden er mere end en blot kongelig Fuldmægtig; han skal have „en vis selvstændig Ret til Embedet, som ikke vilkaarlig kan fratages ham af Kongen" (S. 219, gentaget S. 262). Beviset er dog kun en juridisk Deduktion, hvis Sikkerhed paa Forhaand maa sættes lavt. Forf. finder nemlig i Jydske Lov fem Steder, hvor det foreskrives, at Ombudsmanden skal miste sit Embede, naar han har begaaet visse Forseelser, og dette, siger han, „forudsætter bestemt, at Kongen ikke har Ret til efter sit Godtbefindende at tage Lenet fra Ombudsmanden, men at en saadan Beføjelse for Kongen kun havdes, naar Ombudsmanden forbrød Lenet ved pligtstridige Handlinger". En dristig Sluttemaade! Selv ved vore Dages Lovgivning slaar den ikke til; at jeg kan forbryde mit Professorat ved visse Lovovertrædelser, udelukker ikke, at Hans Majestæt kan afskedige mig, hvad Dag det skal være. Og meget mindre passer denne Fortolkningsmaade paa Valdemarstidens Love, der aldeles ikke ind-

lader sig paa Forholdet mellem Konge og Ombudsmænd i disse sidstes Interesse. Nej, naar Jydske Lov siger, at Ombudsmanden skal miste sit Len, hvis han røver fra skibbrudne eller ikke giver Kongen hans Lod af den fangne Hval eller hæver uretmæssige Penge af Havnene, naar den erklærer, at den Ombudsmand, der ej vil tage en Tyv i Forvaring, derved forgør sit Len, eller at Kongen har god Ret til at tage Lenet fra den Ombudsmand, der ikke sætter Nævninger i rette Tid, saa er det for at værge Kongens og Bondens Ret overfor en forsømmelig Embedsmand, ingenlunde for at slaa fast, at Kongen ikke kan afskedige nogen Ombudsmand, hvis denne blot afholder sig fra disse fem Ting.

Det er sikkert, at Ombudsmandens Forgænger er den kongelige Forvalter af ufri Stand, at hans Efterkommer er „Embedsmanden" eller „Lensmanden" i de følgende Aarhundreder, og overfor baade Forgængeren og Efterfølgeren er det en virkelig Kendsgerning, at Kongen har fuld Ret til at afsætte Embedsmanden, naar han vil, om han da ikke selv ved et Løfte binder sig overfor den enkelte Person[1]). Der maa da ret overtydende Beviser til for at faa os til at tro, at det var anderledes med Valdemarernes Ombudsmand; Dr. Holberg byder os i Stedet en juridisk Deduktion, hvis Urigtighed er ret indlysende.

Idet jeg forbigaar et Afsnit paa en halv Side om de mindre Lensmænd paa Krongods — et Forhold, der for øvrigt nok fortjente en mere indgaaende Behandling i en Særundersøgelse om danske Len — kommer jeg

[1]) I de kendte Artikler fra Olufs Tid hedder det, at det er Drostens Ret paa Kongens Vegne at ind- og afsætte Fogederne.

til Herremændene eller, som vor Forf. foretrækker at kalde dem, Hærmændene. Atter her er Dr. H. i alt væsentligt enig med alle os andre: Herremanden sværger Kongen den særlige Mandsed, forpligter sig derved til personlig Krigstjeneste med fulde Vaaben, nyder til Gengæld Skattefrihed for sit Gods og de mindre Sagefaldsbøder af sine undergivne.

Hvad disse Herremænd angaar, har jeg i Overensstemmelse med den almindelige Mening betonet, at deres Krigspligt var begrænset til Ledingen, altsaa til samme Tid, som Folket var hærpligtigt: Dr. H. søger derimod at godtgøre, at Herremanden er pligtig til Tjeneste altid og allevegne paa Kongens Bud. Spørgsmaalet har ringe Interesse fra Synspunktet: Len; derimod har det sin Betydning for at fatte den danske Herremands historiske Udvikling.

Efter min Opfattelse er det først i den senere Valdemarstid, at Herremandsstillingen udformer sig og bl. a. sondrer sig ud fra den ældre Tids Hirdmand. Naar Dr. H. da i Sakse mener at finde Beviser for, at Herremanden var pligtig til Tjeneste til enhver Tid, skal jeg ikke indlade mig derpaa; jeg holder mig til Tiden efter Aar 1200. Her træffer vi Hovedbestemmelsen i Jydske Lov III, 7, hvorefter Herremandens Pligt er: „at fare i Leding". Dette søger H. at komme bort fra ved at sige, at Jydske Lov kun taler om Herremandens Pligt til Søtjeneste; jævnsides maa han have haft en langt mere omfattende Tjenestepligt til Lands, men her „befinde vi os imidlertid paa fuldstændig udyrket Grund"; bl. a. lader Steenstrup os ganske i Stikken. Om denne Pligt til Ryttertjeneste paa Landjorden tales der nu flere Sider ret dunkelt. Til alt dette maa simpelt hen svares,

at man i det 13. Aarh. kun kendte een Slags Leding, hvortil Bønderne udskreves efter Havne, medens Herremændene mødte personlig, og at indskrænke Jydske Lovs Leding paa anførte Sted til at betyde Søtog er ganske vilkaarligt.

Den Begrænsning i Herremandens Tjenestepligt, som Jydske Lov peger paa, bestyrkes yderligere af Haandfæstningerne 1320 og 1326, hvori Herremændenes Tjenestepligt siges at være, at de skal *ire in expeditionem vel edictum* — saaledes 1326 — eller *ire in exercitum* (1320). *Expeditio* er det tekniske Udtryk for det danske Leding; enstydig dermed er *edictum (regis)*, da det var en Grundregel, at Kongen kun kunde udbyde Ledingen med „alle Danske"s Raad. Hvorledes Dr. H. faar det modsatte ud ved at anføre de ubestemtere Ord fra 1320 og dække over de skarpe Udtryk 1326 („blot med lidt andre Ord"), kan man efterlæse hos ham S. 231.

Det stærkeste Bevis er dog, at det af Ærkebispeprocesserne aldeles tydelig fremgaar, at de bispelige Herremænd kun var pligtige til at tjene til *expeditio*, Leding; Udtrykket er som sagt ganske utvetydigt, og i Forliget med Isarn præciseres det ogsaa: „naar Indbyggerne i Lunde Stift paa Landsthinget udbydes til Leding *(ad expeditionem)*". Herom Steenstrups Studier S. 110 ff.

Medens Dr. H. ikke omtaler dette, finder han i de samme Processer en „mærkelig Sætning", der synes ham at godtgøre det, han ønsker at bevise (S. 230). Beviset beror dog paa en haandgribelig Misforstaaelse. Jakob Erlandsøn vil imødegaa Kongens Krav paa Afgifter af Kirkens Gods, og han siger da: Kirken yder jo Krigstjeneste *(servitium)* af alt sit Gods; skulde den desuden

yde Skat deraf, blev den jo daarligere stillet end den private Person, der ved at yde den offentlige Ydelse befrir sig og sit Gods. Denne Privatperson er aabenbart Herremanden, der ved at yde Krigstjeneste sikrer sig Skattefrihed. — Dette er den simple Forklaring paa den „mærkelige Sætning". Holberg derimod oversætter: *privata persona* ved „en Mand, der ikke er Lensmand"[!]; det bliver da Bonden, som ved at yde Leding befrir sig — fra yderligere Krigstjeneste! Og Modsætningen skal saa være, at Ærkebispen baade gør Leding og yderligere Tjeneste![1])

Andre Punkter i Dr. Holbergs Behandling af Herremændene er der næppe Grund til at fremdrage, og kun i Forbigaaende noterer jeg, at man paa een Gang opdager, at han betegner Herremandens Privilegier ved det særegne Udtryk: ‚Frelselen', om hvilket man kort efter faar at vide, at det er „ejendommeligt for dansk Ret i Modsætning til de almindelige udenlandske, især tyske Len". Det bør maaske straks oplyses, at Ordet Frelselen endog er ganske ejendommeligt for Dr. Holberg, og at det er en overordentlig mærkelig Sprogbrug at betegne Fritagelse for Skat eller Ret til at hæve Bøder som ‚Frelselen' eller overhovedet ‚Len'. Dansk Ret maa derimod bede sig fritaget for at have denne særegne Sprogbrug, i det mindste indtil der er anført blot Skyggen af et Bevis for, at Udtrykket findes i danske Love eller i

[1]) Den eneste Sætning, der kan tale for Dr. Holbergs Opfattelse om Herremandens ubegrænsede Tjenestepligt, er den før anførte Paragraf i Forordningen af 1396. Paa den Tid var jo imidlertid den gamle Ledingsordning forlængst gaaet itu, og en Slutning herfra tilbage til den ældre Tid bliver mer end usikker.

noget andet dansk. Hertil kommer vi imidlertid snart tilbage.

Saa naar vi da til Styresmændene, i hvem Dr. Holberg ligesom vi andre ser en højst ejendommelig Klasse folkelige Embedsmænd, der arvelig havde Ret til at staa i Spidsen for Skipænene. Jeg ser ikke, at der kan være nogen Grund til her at drøfte Enkeltheder; man finder vel adskillige kuriøse Paastande og Formodninger, men ingen, der har Betydning i den Sammenhæng, som interesserer os. Derimod glæder man sig over, at vor Forfatter, der ellers opdager Lensvæsen paa de underligste Steder, her til Forandring dadler ældre Forfattere for at have fundet et fortræffeligt Len i det danske Styresmandsembede; ikke uden Skadefryd siger Dr. H., „at man under Glæden over her omsider at finde et dansk Len, der synes at staa Maal med Udlandets", rent har glemt at spørge, om Styresmanden ogsaa var Kongens edsvorne Mand, hvad der dog maa være et Hovedvilkaar for overhovedet at tale om et Lensforhold, og han finder, at „dette vist ikke var Tilfældet endnu paa Saxos Tid". Deri har han sikkert overmaade megen Ret.

2. Holbergs Bestemmelse af Kendetegnet paa danske Len.

Efter i det foregaaende at have orienteret om de tre Klasser Mænd skal jeg nu vove mig frem til det centrale Kapitel i Dr. Holbergs Undersøgelse, det, hvori han sætter sig for at klare, hvad der er „Kendetegnet paa det rette danske Len i det 12. og 13. Aarhundrede". Jeg skal heri følge Forf. Skridt for Skridt og er temmelig nødt til at gøre saa, allerede fordi hele Opstillingen og

Tankegangen er mig fuldt ud ubegribelig; hvis Læseren vil finde Vejen underlig og slynget, er det da ikke min Skyld.

Dr. Holberg begynder saaledes: „Vi have i det foregaaende omtalt forskellige Forhold, som have nogen Lighed med, hvad man andensteds i al Almindelighed forstod ved Len, og vi have set, at Rigets civile og militære Embeder bero paa en Lensorganisation". Ja, om ‚nogen Lighed' skal jeg ikke disputere, men derimod maa jeg bekende, at alt det om Lensorganisationen, det har jeg ikke kunnet opdage. Ganske vist har jeg bemærket, at Ord som Len og Lensmænd er strøede ud i de foregaaende Kapitler — jeg har nylig anført et Exempel derpaa —, men da jeg stadig har fundet disse Udtryk i Forfatterens Ord, aldrig i Kildestederne (ene bortset fra Ombudsmandens Len), og da de dertil er dukkede op uden noget Sted at være begrundede, maa jeg stilfærdig protestere mod dette: „Vi have set".

Forf. fortsætter: „Vi minde om, at en almindelig Definition paa, hvad danske Len er, ikke kan gives ved at henvise til, hvad udenlandske ere", nej, „hvad der i et bestemt Land er Len og hvad ikke, maa udelukkende bestemmes efter vedkommende Lands egne Forhold og Regler". — Vi kender jo Forfatterens theoretiske Standpunkt, og vi venter nu med Spænding paa, hvorledes han egentlig vil vise, at nogle danske X'er er Len uden at appellere til et almindeligt Begreb om Len. Lidt Lys gaar der dog op for os, idet vi hører Forf. yderligere præcisere, hvorledes han stiller Problemet: „Derfor spørge vi ikke om, hvad Len i Almindelighed var, ikke heller om, hvad danske Len ned gennem Tiderne har været, men vort Spørgsmaal angaar, hvad

der i 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len hertillands“ [1]). Lidt Lys siger jeg; thi man kan i det mindste fatte, at Forf. kan naa et Stykke frem ad denne Vej; men faar han først dette Spørgsmaal besvaret, maa der jo ganske vist rejse sig et nyt. Naar vi faar oplyst, hvad man i Danmark forstod ved Len, maa man dog bagefter spørge, om dette ikke er noget helt andet end hvad Franskmænd, Englændere og Tyskere kaldte Len eller *feuda*, og hvorledes gøre det med den theoretiske Baggrund, vor Forfatter har?

Dette mørke Punkt i Horizonten bør dog ikke forstyrre vor Glæde over nu at staa lige for Besvarelsen af det første Spørgsmaal; men, ak, vor Forfatter selv tager Udsættelse, og den højtspændte Læser maa finde sig i at følge ham i et lille Sidespring. Dr. Holberg udkaster nemlig nu den Tanke, om „det Lenssystem, som vi møde i sidste Halvdel af 12. Aarh.“ — man mærke i Forbigaaende, hvorledes Tilværelsen af dette endnu ganske ubeviste Lenssystem stadig suggereres Læseren [2]) — virkelig er det ældste og eneste, vi har haft i Danmark, og han svarer, at der sandsynligvis forud for dette netop ligger et ældre, tilhørende Tiden før Knud den store. Jeg modstaar let Fristelsen til at følge Forf.

[1]) Udhævelsen er min.

[2]) Dette Forhold er jo for øvrigt saa gennemgaaende i Dr. Holbergs Bog, at den hele Fremstilling maa virke højst forvirrende paa en ukyndig Læser. Allerede S. 190 udtaler han f. Eks.: „Som i Udlandet er ogsaa her Lensvæsenet opstaaet og udviklet paa Grund af Trang til større Hære af fuldt rustede Ryttere“, og siger straks efter, at denne Sætning „trænger her til Lands ikke til noget videre Bevis“. At en Forf. kan fremkomme med denne sidste Udtalelse, naar han i Virkeligheden staar ganske ene med sin Opfattelse af dette ‚Lensvæsen‘ i Danmark, gaar ganske over min Fatteevne.

ind i saa mørke Tider; snart vender han ogsaa tilbage til Valdemarerne og fortæller os, at „det er vist, at det danske Lenssystem, som vi kender fra 12. og 13. Aarh.“, — man mærke o. s. v. som ovenfor — „er udviklet paa Grundlag af Vederlagsretten“.

Endelig staar vi da ved Forklaringen, og den gives med stor Simpelhed. Knud den stores „Vederlagsmænd blive til Lensmænd“, hedder det apodiktisk, og Opgaven bliver da kun at finde, hvad Forskellen er mellem Knud den stores Hirdmand eller Hofmand og den senere Hærmand eller Herremand. De ligner hinanden i det personlige Forhold mellem Konge og Mand; Forskellen maa da ligge i det forskellige Vederlag, de fik for deres Tjeneste. Hofmanden fik Løn og Føde; Herremanden fik i Stedet Len. „Her have vi altsaa den afgørende Forskel, der skiller Lensmænd [!] fra Hofmænd“. Og „hvad var nu dette Len?“ „Svaret herpaa er givet i det foregaaende: Styresmænd lønnedes med en Havnene paalagt Præstation, Ombudsmænd med visse af de i Jurisdiktionen faldende kgl. Indtægter, Herremænd dels med Skattefrihed, dels med Sagefaldsindtægter“.

Jeg har gengivet Forfatterens Udvikling paa dette afgørende Hovedpunkt. Man vil have faaet Indtryk af den vidunderlige Lethed, hvormed Forf. bestemmer Begrebet Len blot ved at paapege, hvad der skiller Knud den stores Hirdmand fra den senere Herremand, uden nogen Antydning af, hvorfor denne sidste skal være „Lensmand“, for ikke at tale om den lige saa hurtige Vending, hvormed han kommer fra Herremanden (eller Hirdmanden?) over til Ombudsmanden og Styresmanden. Jeg giver ganske Afkald paa at fatte Logiken i alt dette og nøjes beskedent med at

prøve Resultatet, Besvarelsen af, hvad ‚Len' er i Danmark.

Vi har hørt Svaret, og vi undres meget over denne Sprogbrug, hvorefter en Fritagelse for Skat kan kaldes Len[1]), ikke mindre over, at Ombudsmandens Len ikke er det ham overdragne Herred, men nogle deri faldende Indtægter. Imidlertid faar vi vel bøje os og tro, at det var dette, der „i 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len hertillands", og vi venter kun paa Beviset for, at man i Datidens Danmark fulgte denne ellers ukendte Sprogbrug. Dr. Holberg synes imidlertid at have glemt, at det var dette, der skulde bevises, og først lidt længere fremme, skjult i en Anmærkning, meddeler han os, hvad han har at oplyse om Tidens Sprogbrug. Anmærkningen lyder saaledes: „Holde vi os til det 13. Aarh., kunne vi kun nævne et Forhold, der kaldes Len, nemlig Ombudsmandslenet, der jo kaldes Len i Jydske Lov, hvorimod hverken Styresmænd, mindre Lensmænd eller Herremænd siges at have Len"[2]). Dette er jo virkelig lærerigt. Altsaa Herremandens Skattefrihed kaldte man dog ikke Len, Styresmandens Indtægter af Bondehavnene heller ikke; men med hvad Ret kalder Dr. Holberg da dette ‚Len'? Nu, i det mindste har

[1]) Holberg minder et Sted (S. 285) om, at Waitz har sagt, at man hellere maa spørge om, hvad der ikke kan gives til Len, end hvad der kan være Genstand herfor. Det er rigtigt, men det bør dog her oplyses, at i den derefter følgende, mange Sider fyldende Opregning af de forskellige Ting, der gaves i Len i Tyskland, fattes ganske et Skattefrihedsprivilegium, og naar Holberg kalder Herremandens Jurisdiktion Len, saa siger Waitz udtrykkelig, at paa en Forlening med Jurisdiktion alene (uden som hørende til et Lensgods) er der intet Exempel fra hans Periode.

[2]) Udhævelserne er mine.

han dog Jydske Lov paa sin Side, naar han kalder Ombudsmandens Indtægter ‚Len'. Uheldigvis heller ikke. Hvad Loven kalder Ombudsmandens ‚Len', det betyder, som Forf. selv rigtig udvikler paa et andet Sted (S. 218), dels den Myndighed, som Kongen har overladt ham, og dels det Distrikt, hvori han udøver denne Myndighed. Saaledes er det, som Jydske Lov kalder Len, noget helt andet end „visse i Jurisdiktionen faldende Indtægter".

Nu undres vi adskilligt mindre over den særegne Sprogbrug, hvorefter Skattefrihed, Sagefaldsindtægter osv. kaldes Len; thi nu er det jo klart, at det aldeles ikke er Datidens Sprogbrug, men ene og alene Dr. Holbergs. Med andre Ord, paa dette afgørende Punkt, hvor Beviset for Lenene skulde komme, er Ordet Len sat ind med samme Vilkaarlighed som paa mange Punkter i det foregaaende, ikke blot uden Hold i Kilderne, men i fuld Strid med disse, saa vist som Jydske Lov forstaar noget helt andet ved Len end vor ærede Forfatter.

Efter denne lille, ret nødvendige Digression vender vi tilbage til Forf.s Udviklinger. Han var jo naaet til at udfinde, „hvad dette Len var", og sammenfatter nu Resultatet: „Vi kunne altsaa[!] betegne en Lensmand i det 13. Aarh. som . . . . en kgl. Tromand, der er pligtig til Tjeneste paa Kongens Bud og som til Gengæld i enkelte Retninger træder i Kongens Sted overfor Undersaatterne, saaledes at den Indtægt, der ellers vilde have tilfaldet Kongen, bliver Lensmandens". Man kunde vel gøre mange Indvendinger mod, at denne Definition passer (ikke paa en dansk Lensmand, men) paa de tre i Forvejen nævnte Klasser; Styresmanden var jo netop ikke kgl. Tromand, en Skattefrihed kan dog vanskelig betegnes som en kgl. Indtægt o. s. fr. Men vi

hører heller Dr. H. videre! „Det er det sidst fremhævede Forhold, der efter vor Mening berettiger os til overhovedet at tale om danske Len og om danske Lensmænd, ikke udelukkende om danske Tjenestemænd, uagtet vore Len ellers i alle Henseender ere meget forskellige fra det typiske Lensforhold f. Ex. i Tyskland":

Den sidste Tanke udvikles nærmere i et Par Linier, og her staar vi da maaske ved det, der skal være Begrundelsen for den hele Tale om Len i Danmark. Men hvor spagfærdigt er Udtrykket ikke her i Forhold til, at det er dette, der skal bære hele Undersøgelsen, hvor ubestemt og løst! Vil virkelig nogen tro, at blot dette, at en „kgl. Tromand" faar overdraget en kgl. Indtægt, er nok til at konstituere et Lensforhold! Ja, hvis saa er, saa maa Feudalsystemets Fødetid sandelig sættes til et ganske andet Tidspunkt end man ellers holder paa, og vi maa fra Karolingertiden søge helt tilbage til Urtiden; den angelsachsiske Sherif og den merovingiske Greve gaar med Hud og Haar ind under denne Definition.

Dr. Holberg synes selv at forstaa, at hans Læsere næppe er fuldt overbeviste, og han anfører en Indvending, der kunde gøres: „Man kunde dog spørge, om den ovenfor givne Definition paa en Lensmand virkelig er tilstrækkelig, eller om det ikke maa kræves, at Lensmandens Forhold til Lenet skal have en vis Fasthed, nemlig dels saaledes, at Kongen ikke vilkaarlig kan fratage Manden Lenet, dels i den Retning, at Kongen maa stille Lensmanden paa en saadan Maade overfor Undersaatterne, at han kan optræde selvstændigt og for egen Regning. Som bekendt er dette Hovedpunkter i udenlandsk Lensret". Det sidste er jo meget træffende, og vil Dr. H. vinde andre for Troen paa Lensvæsen i Dan-

mark, turde det være yderst nødvendigt, at disse Hovedpunkter ogsaa kan paavises i Danmark. De følgende Udviklinger viser dog, at det staar meget ilde til hermed.

Lensmandens Selvstændighed overfor Undersaatterne skal jeg lade ligge som et altfor ubestemt Begreb; des vigtigere er det andet, at Kongen ikke vilkaarligt skal kunne tage Lenet fra Lensmanden. Hvad dette Punkt angaar, finder Dr. H., at „det er vist, at vi have haft en Slags Len, der fuldt staar Maal med fremmede Len i denne Henseende, nemlig Styresmandslenet. Her har nemlig ikke blot Lensmanden en bestemt Ret til at beholde Lenet for sin Livstid, men hans mandlige Arvinger havde en Ret til efter hans Død at overtage Lenet, der først, naar Mandslinien var uddød, faldt til Kongen". Skade da kun, at netop Dr. Holberg selv saa klart har vist, at Styresmandsembedet savner Hovedvilkaaret for at gaa ind under Lensvæsenet, det, at Styresmanden skal være Kongens edsvorne Mand [1]), og naar dertil kommer, at det, som Dr. Holberg kalder Styresmandens Len, de Afgifter, han oppebar af Bondehavnene for at holde Hest og Brynje, dog umuligt kan kaldes en kgl. Indtægt, turde det være heldigst ganske at se bort fra dem i en Undersøgelse om „danske Len".

---

[1]) Holberg, der jo med Rette mener, at Styresmændene endnu paa Sakses Tid ikke var Kongens edsvorne Mænd, tror dog, at de var i Færd med at blive det paa Jydske Lovs Tid, og anser det for rimeligt, at de alle blev det efterhaanden (S. 246). Det kan jo være god nok med alle disse Muligheder, men der fattes stadig ethvert Bevis for, at Styresmandsstillingen kun kunde beklædes af Mænd, der aflagde Kongen den særlige Mandsed, og Kilderne viser det modsatte, saa vist som en umyndig Søn kunde arve og faktisk arvede Stillingen, medens dog vel kun voksne kunde være Herremænd eller sværge Troskab.

Men Ombudsmændene og Herremændene da. Ja, Dr. Holberg indrømmer, at om Arvelighed kan der ikke være Tale, men „der spørges yderligere, hvor fast en Ret Lensmanden har for sin egen Person?“ Svaret bliver, at „vi, hvad Herremandslenene angaar, have Jydske Lov III, 18 in fine, der synes at tale for, at Herremandsprivilegierne gaves paa Livstid, og at vi, hvad Herredslen angaar, have Jydske Lov II, 54, 89, III, 3, 62, 63, hvoraf synes at fremgaa, at ogsaa dette Len i Almindelighed gaves paa Livstid eller i alt Fald paa en bestemt Tid, aldrig derimod saaledes, at Kongen vilkaarlig kunde tage Lenet tilbage“. Hvor tilfredsstillende dette end lyder, bliver man dog noget betænkelig ved det to Gange gentagne synes hos en Forfatter, der sandelig ellers ikke afdæmper sine Paastande. I Virkeligheden er det ogsaa let at konstatere, at danske ‚Len‘ saa langt fra gaves paa Livstid, at netop det modsatte var Tilfældet. De fem Steder fra Jydske Lov, der skal bevise noget om Ombudsmandens Uafsættelighed, har vi jo truffet tidligere, og det turde være overtydende paavist, at hvad Forf. deducerer ud fra dem, er ganske urigtigt. Om muligt staar det endnu værre til med det Bevis, der skal gemme sig i ‚Jydske Lov III, 18 in fine‘ for, at Herremanden fik sine Privilegier paa Livstid. Det er det velkendte Sted, hvor der staar: „Ofte gaar Herremands Jord efter deres Død igen til Skipæn“, og heraf kan man med god Grund slutte, at Herremanden oftest vedblev at indtage sin Særstilling, til Døden ramte ham. Men havde han sine Privilegier paa Livstid? Ganske vitterlig ikke. Herremanden kunde opsige sin Tjeneste; Kongen kunde give ham Afsked, intet er vissere, og Dr. Holberg har jo selv sagt det, men hvor-

ledes kan han da tale om, at Herremandsprivilegierne gaves paa Livstid?[1]) Ganske bortset fra det topmaalt umulige i at betegne den allodiale danske Herremand som en Lensmand svigter Ligheden ogsaa paa dette Punkt.

3. Lidt om Dr. Holbergs Methode.

Vi har Punkt for Punkt fulgt Dr. Holberg gennem det Kapitel, der er Midtpunktet i hans Bog, det, hvori han vil udfinde, hvad det danske Len i Valdemarstiden var. Vi har set denne hele vidunderlige Fremgangsmaade, set, hvorledes han idelig forudsætter Tilværelsen af det Lenssystem, man først nu skulde vente at finde Beviset for, hvorledes han udfinder Begrebet ‚Len' ved at sammenligne Valdemarernes Herremand med Knud den stores Vederlagsmand, hvorledes han naar til at finde noget, der „efter vor Mening" berettiger os til at tale om Len, og hvorledes han søger at støtte dette yderligere ved nogle Sammenligninger med udenlandsk Lensvæsen.

Naar det har været ganske umuligt at finde nogen Traad eller Logik i alt dette, ligger det vel noget i individuelle Ejendommeligheder hos Forfatteren. Her som ofte i Dr. Holbergs andre Værker føler man, at han er i den Grad fyldt af sine egne Meninger, at han aldeles ikke evner at sætte sig ind i dette, at alle andre ikke

[1]) Alle er enige om, at Fæstebonden i Middelalderen i Almindelighed beholdt sin Gaard, saa længe han levede, men ikke mindre vist er det, at kontraktmæssigt var Fæstet kun sluttet paa eet Aar, og ingen Jurist vilde da falde paa at sige, at vi den Gang havde Livsfæste. Dette er et nøjagtigt Sidestykke til Forholdet mellem „Herren" og hans Mænd.

har de samme Tanker; en regelmæssig og sammenhængende Bevisudvikling finder man ikke, ikke en langsom og sikker Opførelse af en videnskabelig Bygning. Resultatet er givet for Forfatteren, og i Stedet for en Dommers forsigtige og upartiske Afvejen af pro og contra, faar man en Sagførers Indlæg, som ensidigt fremhæver alt, hvad der synes ham at være i hans Sags Favør.

Meget ligger dog ogsaa i Dr. Holbergs Methode, i den Maade, hvorpaa han har stillet det Problem, han vil løse. Han vil vise, hvad der er Lensvæsen i Danmark, og han holder tillige paa, at et almindeligt Begreb om Lensvæsenet kan der ikke opstilles. Jeg har allerede tidligere ytret, at det var mig ufatteligt, hvorledes man kunde naa frem ad denne Vej, og hvad vi har set i Dr. Holbergs Hovedkapitel, turde have stadfæstet dette. Til Trods for, at han nægter Existensen af et europæisk Feudalsystem, og skønt han ogsaa i selve dette Kapitel igen urgerer, at man ikke kan bestemme danske Len ud fra Udlandets, er det dog Sammenligninger med Udlandet, han atter og atter tyr til. Han begynder med at tale om, at de tre Klasser danske Mænd har „nogen Lighed" med, hvad man i Udlandet forstod ved Len, og han ender med at ville paavise forskellige Lighedspunkter mellem disse Mænds Stillinger og „udenlandsk Lensret"; ja, han taler endog om „det typiske Lensforhold".

At Ligheden slaar Klik paa alle Punkter, har vi set, og saa har Dr. Holberg endda glemt at betone Uligheden. Hvor finder man i Feudallandene noget, der ligner en dansk Styresmand, en folkelig Embedsmand, knyttet til Almueledingen? Og hvor i Feudalvæsenet

findes en Ombudsmand, en kongelig Embedsmand, afsættelig paa et blot Kongeord, i alle Retninger optrædende ene og alene som Kongens Fuldmægtig? Hvor findes endelig denne danske Herremand, der sidder paa sin egen Jord, hvorledes kan her overhovedet være Tale om Len [1]). I 1886 indsaa Dr. Holberg dog, at han maatte sige noget herom, og han søgte saa ved nogle flygtige Antydninger at gøre det tænkeligt, at den danske Konge maaske betragtedes som ret Ejer af Herremandens Jord [2]); men, som han sagde, „dette vanskelige og om-

[1]) Hos Dr. Holberg læser vi et Sted (S. 189): „som om der ikke i Udlandet fandtes Tusinder og atter Tusinder af Lensmænd ganske i samme Stilling overfor Befolkningen i deres Len som de danske Lensmænd". Ordene er kraftige, men Beviset savnes. Et Bevis faar vi derimod S. 237, hvor Forf. udfinder, at der er „den største Lighed" mellem de engelske milites og de danske Herremænd. Som Bevis optræder et løsrevet Sted af Henrik I's Charte fra Aar 1100, hvoraf Forf. udlæser, at de engelske milites faar Frelse (d. e. Skattefrihed) for deres Hovedgaarde for at tjene til Hest med Brynjer, ganske ligesom de danske Herremænd faar det. Uheldigvis er Stedet galt oversat i Dr. Holbergs Text, og først i sine Rettelser meddeler han den rigtige Oversættelse; jeg veed nu ikke ret, om de paa den gale Oversættelse byggede Slutninger fuldt ud skal fastholdes. Vist er det imidlertid, at disse engelske Riddere vel meget lignede de danske Herremænd i deres Tjeneste og deres Friheder; men der var den Forskel mellem dem, at den danske Herremand selv ejede sin Jord, som efter hans Død gik over til hans Arvinger, uden at Kongen havde det allermindste at sige derom, medens den engelske Ridder havde sit Gods til Len af Kongen, og hans Arvinger først fik det efter ham, naar de betalte en ganske anselig Afgift („Relief") til Kongen; og det er jo dette, det her først og sidst kommer an paa, det, der afgør, om vi har Feudalvæsen eller ikke. Dr. Holberg kan da her som andensteds finde „nogen Lighed" mellem danske og udenlandske Institutioner; Ligheden ligger blot aldrig paa feudalt Omraade.

[2]) Sml. herom Valdemarernes Storhedstid, S. 263 f.

fattende Spørgsmaal kan ikke behandles her". Nu har han skrevet en stor Særundersøgelse om danske Len, og i den maatte man da vente dette Grundspørgsmaal optaget; i Stedet findes kun i en Anmærkning (S. 221) en lille Henvisning til de „enkelte Bemærkninger" i det tidligere Skrift? Man tør vel ikke tvivle om, at Dr. H. har prøvet Sagen, men den nærmere Undersøgelse om den maa da have været ganske uden Frugt [1]).

Dr. Holberg kan undlade at omtale Ulighederne, kan søge, om end med Urette, at finde Lighedspunkter; men denne hele Vej er jo i fuld Strid med hans eget theoretiske Standpunkt. Han vil jo netop ikke bygge paa Sammenligninger med Udlandet, vil ene og alene holde sig til Danmark og endda til Danmark i det 12. og 13. Aarhundrede. Det har forekommet os, at denne Vej var umulig at gaa, og dog har der været et Øjeblik, hvor vi syntes at se en Mulighed aabne sig for os. Det var den Gang, Dr. Holberg nøje præciserede sit Spørgsmaal derhen, at han vilde have at vide, „hvad der i 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len her til Lands". Det er et Spørgsmaal, der lader sig besvare.

Vi har set, at Svaret ikke findes hos Dr. Holberg; et Bidrag til at se, hvad der i Datiden forstodes ved Len, har han dog givet, og vi har allerede benyttet det til at vise, at det Begreb om ‚Len', som Dr. Holberg ad andre, højst ubegribelige Veje naar til, aldeles ikke er det, som man i 13. Aarh. havde her i Landet. Lad os dog vende tilbage til dette og selv søge at give det

[1]) I det nye Skrift S. 195 faar vi endog i Forbigaaende at vide, at en Mand ved at indtræde i Vederlaget beholdt sin Ejendom med samme fri Raadighed som forud.

Svar, Dr. Holberg kan faa paa sit Spørgsmaal. Som anført betyder ‚Len' i Jydske Lov to Ting, dels den Ombudsmanden overdragne Myndighed, dels det Distrikt, hvori han udøver denne Myndighed. Ingen vil være i Tvivl om, at af disse to Betydninger er den første den oprindelige, den anden den afledede [1]), og hvad Ordet Len betyder staar ogsaa sprogligt fast. Det hænger sammen med det gamle Verbum *læ*, at laane, overdrage; ‚Len' er noget, man modtager, en Myndighed, man ikke har af sig selv, men faar af andre. Derfor taler man i Danmarks Middelalder ikke blot om Ombudsmands Len, men ogsaa om ‚Raadmands Len', om ‚Oldermands Len'; meget klart fremgaar Ordets Betydning af en gammel Byskraa, hvori det hedder: „Hvilken af Gildebrødrene, som de andre Brødre tillægger Oldermands Len og han ikke vil være det . . . ." [2]).

Se, hvis Dr. Holberg i Stedet for sin egen vilkaarlige Definition af Ordet Len som Skattefrihed, Indtægter o. l. havde besvaret sit Spørgsmaal ved at sige: ‚Len' betyder i Danmarks Middelalder en overdraget Myndighed, saa havde han uden noget Sideblik til Udlandet udfundet, hvad der forstodes ved Len i Danmark.

Men ganske vist havde man, som før antydet, derigennem ikke faaet nogen Oplysning om, hvorvidt dette danske ‚Len' havde nogetsomhelst at gøre med Udlandets Len, med Feudalvæsenet. Og derom kan nu vi, der jo ikke frygter for at sammenligne med Udlandet, hurtigt sige, at dette danske ‚Len' aldeles ikke svarer til

---

[1]) G. Lund: Det ældste danske Skriftsprogs Ordforraad, er rigtignok af den modsatte Mening.

[2]) Sml. Kalkars Ordbog under Læ.

det europæiske *Feudum*, saaledes som det staar fuldt udviklet rundt om i Europa paa Valdemarernes Tid. Det er jo højst rimeligt, at det tyske Ord *Lehn* har den samme Oprindelse som vort danske ‚Len'; paa Valdemarstiden betød dog utvivlsomt *Lehn* paa Tysk det samme som det franske *fief*, det latinske *feudum*. Og man kan tage saa vage Definitioner paa udenlandsk Lensvæsen, som man vil, — at en Raadmand i en dansk Købstad ved at faa sit ‚Len' overdraget, at en af Gildebrødrene udvalgt Oldermand, takket være sit ‚Len', skulde kunne regnes ind under Feudalvæsenet, det antager jeg dog enhver vil finde ganske utænkeligt.

4. Dansk Lensvæsen og danske feudale Fyrstelen.

Naar man ser den usvigelige Overbevisning om et dansk Lensvæsen i Valdemarstiden, som Dr. Holberg sidder inde med, fatter man ikke, at denne kan stamme fra et Studium af selve Datiden. At Ordet ‚Len' findes i Jydske Lov, skulde dog ikke kunne synes at være Grundlaget for denne klippefaste Overbevisning, siden Forf. kun har helliget Lovens Sprogbrug saa ringe Opmærksomhed, og i sig selv er de Lighedspunkter, som de danske Herremænd, Ombudsmænd og Styresmænd frembyder med Udlandets feudale Institutioner, saa svage, at man vanskelig kan tro, at det skulde være dem, der har spillet Hovedrollen for Forfatteren. Skulde da det egentligt drivende Motiv ikke være det utvivlsomme Faktum, at vi i Danmark i lidt senere Aarhundreder har et Lensvæsen, at Danmark helt og holdent var delt i Len og at der i Spidsen for hvert saadant stod en Lensmand? Det ligger nær at tro, at det er dette senere Lensvæsen, der har været Udgangspunktet for

Forfatterens Tankegang, og at han, vidende, at den senere Lensmand er udviklet af Valdemarernes Ombudsmand, herved er ført til at slutte tilbage til de ældre Tider. Noget bestemt herom tør jeg ikke sige, men det vil i alt Fald sikkert være klarende for mange et Øjeblik at dvæle ved dette senere Lensvæsen.

Naar vi paa den Maade har et udbredt Lensvæsen i Danmark, ligger jo deri sikkert, at man er fuldt berettiget til at tale om dansk Lensvæsen og dansk Lensret; det har vi alle ogsaa gjort. Men et andet er rigtignok, om dette danske Lensvæsen har noget at gøre med europæisk Feudalsystem. Paa Ordet Len kan der intet bygges, det har vi allerede set; men kan den danske Lensmand, saaledes som han fandtes lige ned til Enevældens Indførelse, overhovedet siges at være en feudal Institution?

Dette Spørgsmaal kunde man besvare ved en Sammenligning; nemmere er det dog at konstatere, at der i Feudallandene findes Embedsmænd, der ganske ligner vore danske Lensmænd, men som her, staaende lige over for de feudale Lensmænd, skarpt skiller sig ud fra disse. Lad mig holde mig til et enkelt Exempel. I Brandenburg finder vi Markgrevens Lande fra 14. Aarh. af inddelte i Distrikter, der kaldes ‚Fogedier' eller ‚Amter'; i Spidsen for hvert saadant staar en ‚Foged', ‚Embedsmand' eller ‚Amtmand'. Han faar sit Embede overdraget undertiden paa ubestemt Tid, undertiden paa visse Aar eller paa Livstid; han kan ogsaa faa Amtet i Pant. Fogeden styrer Markgrevens Gods og repræsenterer denne i alle Retninger. Han har sit Sæde paa det Slot, der oftest danner Midtpunktet i Amtet; han forsvarer det med sine

rustede Svende og drager i Krigen frem i Spidsen for disse, ligesom han ogsaa udskriver og kommanderer Amtets Milits. Han oppebærer alle Markgrevens Indkomster i Amtet; undertiden gør han Regnskab for dem, undertiden betaler han i Stedet en fast Afgift til Fyrsten, eller ogsaa har han sit Amt helt frit uden nogensomhelst Ydelse udover Krigstjenesten [1]).

Enhver vil se, at disse brandenburgske Amtmænd paa et Haar ligner de danske Lensmænd, og i Datiden selv nærede man da heller ingen Tvivl om, at et tysk ‚Amt' svarede til et dansk ‚Len', en tysk ‚Amtmand' til hvad man i Danmark officielt kaldte, ikke Lensmand, men ‚kgl. Majestæts Embedsmand' [2]).

I Brandenburg har man imidlertid det, som fattes i Danmark, den feudale Lensmand Side om Side med denne kurfyrstelige Embedsmand. „Lenene" danner den største Modsætning til den kurfyrstelige Domaine; paa dem sidder ridderlige Lensmænd, som har deres Len i arvelig Besiddelse og overfor hvem Kurfyrsten kun er Lensherren med en nøje omskrevet og højst begrænset Myndighed. Ingen kunde her sammenblande disse fri Lensbesiddere med Amtmændene, Fyrstens afhængige Tjenere.

Ad denne Vej turde man sikrest og hurtigst slaa fast, at man vel har fuld Ret til at tale om et dansk

---

[1]) Sml. Isaacsohn, Geschichte des Preussischen Beamtenthums, I (1874).

[2]) Ordet Lensmand om Indehaverne af de kongelige Len er forholdsvis ungt; længe talte man i Stedet om Fogeder eller Embedsmænd (Forordn. 1396: „Fogederne og Embedsmændene i de Len, som han indehaver"). ‚Lensmand' var derimod i den senere Middelalder Navnet paa en Embedsmand i Gilderne, under Oldermanden.

Lensvæsen, men at man ganske misforstaar dettes Karakter, om man tror, at vi deri har en Afart af europæisk Feudalisme. Og man vil ligeledes fatte, at der ingen Grund er til at tale om en højst ejendommelig dansk Lensret; de Regler, der ordnede den danske Lensmands Forhold, genfindes ogsaa andensteds, blot under Navne, der ikke er saa vildledende som det danske ‚Len'.

Heller ikke den senere Tids Lensmand, Ombudsmandens Efterfølger, skal da bringe os til at tro, at Ombudsmanden har noget at gøre med Feudalvæsen, og endnu mere gælder det naturligvis Herremanden eller Styresmanden, hvoraf hverken den ene eller den anden i Virkeligheden er i Slægt med Ombudsmanden. I den senere Valdemarstid var der vel kommet en personlig Forbindelse mellem disse tre Institutioner; en Herremand kunde tillige være Ombudsmand, en Ombudsmand tillige sidde inde med en Styresmandsstilling. Men i deres Oprindelse og Karakter var de tre Stillinger jo saa forskellige som vel tænkeligt, og at lave et fælles System ud af dem er paa Forhaand en stor Urimelighed, at kalde dem Lensmænd er ganske uforsvarligt. Den ejendommelige ‚danske Lensret', som Dr. Holberg faar ud ved at studere disse tre Klasser, er et rent Fantasiprodukt.

Medens Forf. her ser noget, som ingen anden vil kunne faa Øje for, savner han ganske Blikket for, at vi netop i den Tidsalder, hvor han vil finde sit særdanske, fra Udlandets helt forskellige Lensvæsen, der har vi i Danmark, men kun paa et særligt afgrænset Omraade, et virkeligt Lensvæsen, et rent feudalt Lensvæsen,

hvis hele Karakter er den almeneuropæiske. Et saadant findes i Fyrstelenene.

Dr. Holberg har ringe Respekt for disse Fyrstelen (S. 276 ff.). Det beror efter hans Mening paa en Misforstaaelse, naar man i dem har villet se en særlig Klasse Len; naturligvis er det Len, men Len af den almindelige danske Art og ganske forskellige fra Udlandets. De fyrstelige Len hører ind under Ombudsmandslenene („Jurisdiktionslenene") og skiller sig ikke ved nogen væsentlig Ejendommelighed ud fra disse; de ligner ikke Udlandets Fyrstelen, tværtimod „Len i egentlig Forstand, det vil sige saadanne Len, der efter tysk Lensret regnedes for rette Len, fandtes her hverken i 14. Aarh. eller senere" (S. 188).

Denne Opfattelse har i det mindste det Fortrin at være klar og tydelig. Vanskeligt er det derimod at se, hvorledes Dr. Holberg kan naa til en saadan Slutning ud fra, hvad han selv oplyser om de danske Fyrstelen. Han gaar ganske vist kun meget løseligt ind paa disse og indskrænker sig egentlig til at drøfte, om de var givne paa Livstid eller arveligt (S. 279 ff.). Han holder paa det første i en vis Modsætning til Mackeprang, med hvem jeg er ganske enig, saaledes som man vil se af min Fremstilling i Danmarks Riges Historie. Sikkert er det, at i alt Fald inden 1330 var alle de da existerende Fyrstelen arvelige, saaledes Sønderhalland (efter Lensbrevet 1307), Slesvig (1326), Femern (1328); om de derimod var det fra første Færd, derom kan intet siges med fuld Vished, og jeg skal her ikke optage Spørgsmaalet til Drøftelse. Det synes i denne Sammenhæng ganske overflødigt, siden Dr. Holberg jo flere Gange

kommer tilbage til, at denne Forskel: Len paa Livstid, arvelige Len, har lidet at sige, og hævder, at de tyske Len ingenlunde altid var arvelige [1]). Selv om vore Fyrstelen da straks kun gaves paa Livstid, kan heri ikke ligge nogen Grund for Dr. Holberg til at nægte, at de var „rette Len efter tysk Lensret".

Allerede en Forlening paa Livstid skiller derimod Fyrstelenene skarpt ud fra de danske Ombudsmandslen, overfor hvilke Holbergs Bevis for en Tildeling paa Livstid jo ganske er faldet til Jorden. Denne ene Modsætning staar dog ingenlunde alene; paa alle Punkter fremtræder den skarpeste Forskel. Forleningen skete ved Fyrstelen ved en højtidelig symbolsk Akt, Overrækkelsen eller Nedkastelsen af Lensfanen, netop den samme Skik, som brugtes ved fyrstelige Forleninger i Tyskland; ved Ombudsmandens Udnævnelse er der selvfølgelig intet af den Art. Fyrsten oppebærer i sit Len alle eller saa godt som alle Indtægter, og han oppebærer dem i sit eget Navn. Han optræder som højeste Dommer i Lenet, holder Retterthing, har sin egen Drost. Han giver Privilegier til inden- og udenlandske, har ligesom Kongen sine Herremænd og sine Ombudsmænd; paa ethvert Punkt fremtræder han som Fyrsten. Selvfølgelig er der intet af alt dette ved den kongelige Ombudsmand. Af sit Len tjener Hertugen sin Lensherre i Spidsen for sine Mænd og Lenets Bondeopbud; det er hans Hovedpligt overfor Lensherren, oftest hans eneste

[1]) „Endnu i det 13. Aarh. er Arvelighed ikke væsentlig i den Grad, at man ikke skulde anerkende Len paa Livstid som rette Len" (S. 186).

Pligt. Ombudsmanden betaler derimod Afgift af sit Len; han tjener maaske selv Kongen som Herremand, men han tjener ikke af eller for sit Len, hvis Bønder i Ledingen følger Styresmanden, ikke ham.

Der kunde anføres endnu meget mere; det her sagte turde dog være tilstrækkeligt til at vise, hvor usandt det er, naar Dr. Holberg kun vil anerkende en Grads-, ingen Væsensforskel mellem Ombudsmandsembedet og Fyrstelenet. Nej, de danske Fyrstelen er netop Len i europæisk Forstand, noget som Datidens Tyskere, Franskmænd og Englændere alle vilde kalde Len.

Ikke blot vilde fremmede gøre det; ogsaa i Danmark anvendte man paa disse Fyrstelen den hele for Feudalvæsenet tekniske Sprogbrug og fremfor alt selve Grundbegrebet *feudum*. Slesvig forlenes til Grev Gert som et arveligt Fanelen og under udtrykkelig Henvisning til *jus feudale*; selve Forleningen betegnes ved Udsagnsordet *infeudare*. I Aarbøgerne kaldes den svenske Hertug Erik, der fik Nørrehalland som Len af Erik Mændved, *miles et feudalis regis de Hallandia*. Allerede i 13. Aarh. ser vi den tekniske Sprogbrug overfor Bisperne, som Kongen nu betragter som sine Lensmænd ud fra feudalretlige Synspunkter. Ærkebispen ligesom Rigets andre Prælater er forlenede *(feudati)* med de Kirken tillagte Godser; de har derfor gjort Kongen deres Ed som *veri vasalli et feudatarii* og skylder ham Krigstjeneste *(servitia)* deraf.

Dr. Holberg nævner selv flere af disse Exempler paa den lensretlige Sprogbrug, og han vilde her ogsaa kunne have fundet Svaret paa sit Spørgsmaal om, hvad der i det 12. og 13. Aarh. forstodes ved Len her til Lands. Hvad man forstod ved Ordet ‚Len', har vi før

set, og Ordets Betydning var saa vid, at det kunde anvendes ikke blot om Ombudsmandens Myndighed og det Distrikt, han styrede, men ogsaa om hvad Myndighed og Land der overdroges Kongefrænderne [1]). Men selve den feudaltekniske Udtryksmaade, den findes kun overfor de fyrstelige Lensmænd og de med dem sidestillede Bisper, og Anvendelsen af denne for hele Europa fælles Sprogbrug viser allerede, at vi her er inde netop paa det europæiske Feudalvæsen [2]).

5. Dansk Statsordning og Feudalismens Indvirkning derpaa.

Jeg har i disse orienterende Bemærkninger først fulgt Dr. Holbergs Skrift, saaledes som dette er ordnet. Jeg har som han studeret de tre Klasser Mænd, hvori han mente at finde danske Lensmænd, og derefter prøvet hans Forsøg paa at bevise Existensen af Len i Danmark eller, som han udtrykte det, udfinde, hvad der forstodes ved Len i Danmark. Vor Prøvelse af hans Hovedkapitel førte os kun til negative Resultater, og Forklaringen derfor søgte jeg at give ved at belyse hans hele Fremgangsmaade og dens Mangler. Dermed

---

[1]) Jydske Lov III, 7.

[2]) Den middelalderlige Oversætter af Jydske Lov har bedre end Juristen i d. 19. Aarh. set Forskellen paa det danske Len og det europæiske Feudum. Han vogter sig vel for at gengive Ordet ‚Len' med *feudum;* han oversætter det ved *exactio,* yderst træffende, da dette Ord netop bruges baade om Embedsmandsmyndighed og Myndighedsomraadet (sml. Holberg S. 218). — Det kan bemærkes, at i det nysanførte Sted af Jydske Lov, hvor ‚Len' bruges ved Fyrsterne, er Ordet ikke kommet med i den latinske Oversættelse.

forlod jeg Dr. Holbergs Skrift, og det her nærmest foregaaende Afsnit gik ud paa at vise, at vi baade har haft ‚Lensvæsen' i Danmark og tillige Feudalvæsen. Lensvæsen har vi haft i lidt senere Tid; men jeg har paapeget, at dette danske Lensvæsen ikke paa nogen Maade er en Afart af det europæiske Feudalvæsen. Dette selv har vi derimod haft i Aarhundredet efter Valdemar Sejr; vore Fyrstelen var fra første Færd eller blev i alt Fald hurtigt virkelige feudale Len, og i Landet selv anvendte man Feudalrettens tekniske Udtryk baade om Fyrster og Bisper.

Til Slutning skal jeg endnu se paa alt dette i dets historiske Udvikling. Ogsaa det maa ske i stor Korthed, og der kan kun være Tale om at faa Grundtrækkene frem; jeg holder mig alene til de virkelig existerende Institutioner og gør intet Forsøg paa at medinddrage Theorier eller aandelig Paavirkning.

Feudalismen har sit Hjem i det frankiske Rige; oprundet her har den bredt sig til eller i det mindste paavirket en Række andre Lande. Den er opstaaet paa gammel romaniseret Jordbund, og den er derfra naaet til Lande, hvori Romerne aldrig har hersket eller hvor deres Kultur i alt Fald ved den germanske Erobring er blevet fuldstændig udslettet. Man strides om, hvorvidt Feudalismen i sit Væsen er germansk eller romersk; Sandheden er, at den har modtaget Elementer fra begge Sider og netop derfor kun har kunnet vokse frem paa frankisk Grund, hvor den romerske og den germanske Strøm mødtes med omtrent lige Kraft. Det er i det mindste sikkert, at hvor vi kan følge Udviklingen paa ren germansk Jordbund, der vokser Feudalismen

ikke frem af sig selv, men indkommer først ved Paavirkning fra Frankerriget.

Dette er Tilfældet i England, hvor Feudalismen trænger ind med Normannerne, men hvor der forud hos Angelsachserne ses en Stat med en udpræget germansk Karakter, og hvor der paa denne Tid endnu ikke er nogen Feudalisme. Det gælder Krigsordningen. Denne er hos Angelsachserne bygget paa et dobbelt, paa en Folkevæbning af alle frie Mænd og paa en udvalgt Krigerskare af Thegner, knyttede ved Troskabsed til Kongen. Thegnen er Jordejer; hans Ejendom er større end den almindelige Bondes, men dog ikke meget udstrakt; fem Hide eller Bol Jord ansaas for passende for Thegnen. Han aflægger Troskabsed til Kongen og modtager af denne sin krigerske Udrustning *(heriot)*, der efter hans Død gives tilbage, om ikke hans Søn indtræder i den afdødes Sted. Thegnen nyder Frihed for Skat og Jurisdiktion over sine undergivne. Hvad hele Thegnstandens Oprindelse angaar, skimter man, hvorledes den paa den ene Side hænger sammen med den gamle Hird, *comitatus*, paa den anden Side i sig har optaget den ældre folkelige Fødselsadel. — Det gælder ogsaa administrativt. Kongen har som sin Repræsentant i hvert Shire Sheriffen, *scir-gerefa*, der paa Thinget optræder som Kongens Fuldmægtig, udfører Dommene og opkræver de Kongen tilkommende Bøder. Han er indsat af Kongen og afsættelig paa Kongens Bud.

Hvorledes der i denne Forfatning er adskilligt, der ligesom peger frem mod en kommende Feudalisme, derom var der meget at sige; med Rette holder dog de engelske Statsretslærde fast ved, at den angelsachsiske Statsordning er en selvstændig, national Udvikling, og

betoner Modsætningen mellem disse Institutioner og saa de frankiske med deres feudale Præg [1]). Uret har de derimod, naar de er tilbøjelige til at mene, at man alene i England kan følge, hvorledes en germansk Statsordning udvikler sig, uafhængig af frankisk Feudalisme [2]); det kan man ogsaa gøre i Norden og bedst i Danmark.

I Danmark har man endnu i Valdemarstiden en Ordning af Krigsvæsenet, der paa det nøjeste svarer til den, som viser sig i det angelsachsiske England nogle Aarhundreder før. Vi ser den samme Dobbelthed, kun at den folkelige Hærordning hos os træder meget tydeligere frem, ligesom vi i Styresmændene har den dertil knyttede Høvdingestilling, der er helt ukendt i England. Jævnsides har vi ogsaa i Danmark den udvalgte Krigerskare i Herremændene, som danner det nøjagtigste Sidestykke til de angelsachsiske Thegner, Mænd, der er knyttede til Kongen ved Troskabsed og pligtige til en byrdefuldere Krigstjeneste end Bonden, siddende paa Gods, der uden at være meget stort dog overgaar den almindelige Bondes. Naturligvis er der Uligheder, og den angelsachsiske ‚Heriot' kendes f. Ex. ikke hos os; Ligheden er dog det alt overvejende. — Ikke mindre svarer det danske Embedsmandsstyre til Angelsachsernes. Valdemarernes Ombudsmand ligner ganske Englands Sherif, er som han en rent kongelig Embedsmand, indsat og afsat ved et simpelt Kongeord.

Lige saa lidt som man i England forklarer Thegnen

---

[1]) Dr. Holberg synes rigtignok at være af en anden Mening. Se S. 178 Anm.

[2]) Stubbs I, 178: The development of the comitatus into a territorial nobility seems to be a feature peculiar to English history.

eller Sheriffen ved at henvise til frankisk Feudalisme, lige saa lidt er der den fjerneste Grund til at antage nogen Paavirkning af Feudalismen for i Danmark at fatte Valdemarernes Herremand eller Ombudsmand, for slet ikke at nævne Styresmanden. Ud fra gamle, fællesgermanske Institutioner er man baade i England og i Danmark naaet til denne Statsordning, hvis store Lighed ikke stammer fra, at man f. Ex. i Danmark har laant fra England, men fra et fælles Udgangspunkt og en fortsat Udvikling under nogenlunde ligeartede Vilkaar.

Man maa da først og sidst fastholde, at Valdemarernes Statsordning er national, i sine Grundtræk upaavirket af den fremmede Feudalisme.

Paa Valdemarstiden var Feudalsystemet imidlertid fuldt udviklet rundt om i Europa; dets Tankegang gennemtrængte alle i Datiden, de danske Konger og de danske Stormænd mødte den rundt om. Det var da naturligt, at denne Feudalisme ogsaa maatte paavirke Danmark, og vi skal søge at paapege, i hvilken Grad det blev Tilfældet.

Først og stærkest gjorde Feudalismen sig gældende ved Fyrstelenene. Allerede før Valdemarerne har vi sikkert i Danmark haft Jarler og andre store Embedsmænd, satte til Styrere over visse Landsdele; det er dog næppe muligt at klare, hvilken Form der er anvendt herved, og det skal staa hen, hvor vidt Feudalismen allerede her har spillet en Rolle[1]). Valdemarerne gjorde i alt Fald saa temmelig rent Bord og gennemførte i Stedet, at hele Landsdele kun betroedes til Med-

[1]) Jeg bør maaske fremhæve, at der sikkert er meget rigtigt i, hvad Dr. Holberg siger imod N. M. Petersen om disse Forhold (S. 200 ff.).

lemmer af selve Kongefamilien med Titel af Hertuger og Grever. Vi kan ikke trænge til Bunds i, hvorledes disse Fyrsters Stilling straks ordnedes; vist er det dog, at de fra første Færd i hele deres Fremtræden lignede Udlandets Lensfyrster, og ganske uomtvisteligt er det, at de danske Fyrstelande i Løbet af nogle Menneskealdere helt formede sig efter udenlandsk Feudalmønster. Kongerne stræbte vel at holde disse Fyrsters Rettigheder inden for snævre Grænser, men i Længden blev det Fyrsternes Krav, der trængte igennem, og det er betegnende, at Kongerne selv overfor Landets Bisper gik ud fra Feudalsystemet og holdt paa, at Bispegodset var Len *(feudum)* af Kongen og Bisperne selv hans Vassaller.

Denne fremmede Feudalisme rummede store Farer for Kongemagten og Rigets Enhed, og Faren traadte især frem under Kristoffer II og den slesvigske Valdemar, da Fyrstelenenes Antal voksede stærkt, samtidig med, at de nu uddeltes til andre end til Kongehusets Medlemmer, til danske Stormænd og holstenske Grever. Men Faren blev overvundet, de nydannede Len forsvandt, og af de gamle Fyrstelen var der efter Valdemar Atterdags Genforening af Riget kun eet tilbage, Hertugdømmet Slesvig. Hvad det angaar, beherskedes det af feudal Lensret lige indtil sene Tider.

Det var naturligt, at Feudalismen virkede stærkest i Højden; de danske Kongefrænder, der selv omgikkes Udlandets Lensfyrster som Ligemænd, maatte let føres til at se paa deres egen Stilling ligesom Udlændingene, og Feudalismens Grundsætninger passede ogsaa naturligt her. Anderledes med de lavere Institutioner, der var fødte før Feudalismens Indtrængen og hvis hele Karakter

stod Lenssystemet saa fjernt. Ved disse kan man kun paavise sporadiske Indvirkninger af Feudalismen; helt omformede efter feudalt Mønster blev de aldrig.

Ved Styresmændene indførtes det, rimeligvis i Valdemarernes Tid, at naar en Mand, der sad inde med Embedet, døde sønneløs, skulde dette tilfalde Kongen. Det er rimeligt nok, at denne Ændring er fremkommet under Paavirkning af den almindelige feudale Sætning om Lens Tilbagefald ved Slægtens Uddøen. Selvfølgelig blev Styresmandsstillingen dog ikke ved denne ene Ændring til et virkeligt Len, og da Stillingen forsvandt i Løbet af eet Aarhundrede efter Valdemarerne, fik det hele lidet at betyde for dansk Statsudvikling.

De danske Herremænd lignede ikke saa lidt Lavadelen i Feudallandene. I England var ved den normanniske Erobring Thegnklassen blevet afløst af normanniske Riddere og Selvejendommen forvandlet til *feudal tenure*; i vort sydlige Naboland var de kongelige Tjenestemænd, Ministerialerne, netop paa Valdemarernes Tid i fuld Gang med at blive Riddere med Len. Tilstedeværelsen af denne Krigerkaste hele Europa over har sikkert bidraget meget til Frembringelsen af Herremandsklassen hos os; til en Paavirkning af de særlig feudale Former er der dog knap noget Spor. Feudalformen kunde indføres i England, fordi Kongen her stod som Erobrer og dermed som Ejer af Riget, og fordi de angelsachsiske Thegners Jord gik over til normanniske Riddere, der modtog den som Gave af Kongen. Men hvad skulde have ført de danske Storbønder, der paatog sig Herremandstjeneste, til oven i Købet at anerkende en særlig Herreret for Kongen over deres fra Fædrene nedarvede Gods? For de tyske Ministerialer betød det

at blive Lensmænd en Ære og en Fordel; de slap for det Ufrihedens Mærke, der knyttede sig til Ministerialstillingen, og fik arvelig Lensmandsret over de kongelige Besiddelser, som de styrede. Den danske Storbonde og den danske kongelige Hirdmand var lige fri, deres Gods var i Forvejen deres eget; heller ikke her kunde man komme til nogen Efterligning af Lensforholdet.

Den Linie, som blev afskaaret eller omdrejet i England, fortsattes da uafbrudt i Danmark, og heller ikke senere optog Herremandsstanden noget Element fra Feudalsystemet. Herremandsstanden blev hurtigt og naturligt til en Adelsstand, hvori man fødtes ind; herved kom den snarest længer bort fra al Lighed med Lensadelen, saa vist som Lensmandens Søn ikke arvede Faderens Len før ved dennes Død og da under Lensherrens Mellemkomst. Adelsmandens Privilegier voksede i Tidens Løb, hans Jurisdiktion over hans undergivne blev stadig større, men aldrig anvendtes nogen eneste af Feudalismens Former paa dansk Adelsjord, før vi kommer til Enevældens Lensgrever og Baroner. Og naar der alligevel allerede tidligere kun var ringe Forskel paa en dansk Adelsmand og en udenlandsk, saa laa det ikke i, at vi her hjemme havde nærmet os til Feudalismen, men ganske omvendt deri, at denne i Udlandet mere og mere indskrænkedes til en Form for Jordbesiddelse, medens Brevadelen blev bestemmende for Personernes Stilling [1]).

[1]) Lavadelens Udvikling i Feudallandene er for øvrigt endnu ingenlunde studeret tilstrækkelig grundigt, og det synes mig rimeligt, at dens Oprindelse delvis maa søges udenfor Feudalvæsenet. Ikke mindst gælder det vort nærmeste tyske Nabo-

Den danske Ombudsmand hører lige saa lidt ind i Feudalsystemet som Herremanden, men i Tidens Løb blev Ombudsmanden til Lensmand, og den danske Lensmand, saaledes som han fremtræder klart ved Nytidens Begyndelse, ligner ikke saa lidt en udenlandsk Lensmand.

At Ombudsmanden blev til Lensmand, betyder først og sidst, at han fra civil Embedsmand blev til en krigersk Embedsmand. Allerede i Valdemarstiden var Ombudsmandsembederne rimeligvis altid blevet besat med Herremænd; Forbindelsen var dog rent personlig, og Ombudsmanden havde endnu ingen krigerske Pligter. Det fik han imidlertid efterhaanden og hurtigt. Folkeledingen gik itu, Styresmandsstillingen forsvandt, og dermed blev af sig selv Kongens Foged i Herredet den, der opbød Almuen, naar denne toges i Brug til Krig. Fremfor alt blev han selv Militærfoged paa de fremvoksende kongelige Borge, værnede dem med sine rustede Svende og anførte disse i Krigen [1]). Hvad der gjaldt den store Lensmand med Slot og Herreder under sig, gjaldt ogsaa den lille, der sad paa en kongelig Gaard eller fik Styrelsen af noget spredt Krongods; ogsaa af ham forlangte Kongen nu først og sidst den Krigstjeneste, der blev saa nødvendig ved Almuehærens

---

land, Holsten, hvor Adelen kun meget delvist kan siges at have eller antage det feudale Præg. Paa den Maade kommer en holstensk Adelsmand ofte til at ligne en dansk Herremand mer end en tysk Lensridder; deri ligger dog intet, der taler for Dr. Holbergs Opfattelse; thi han finder jo Grunden til den danske Herremands Ejendommelighed i Knud den stores Vederlag, og et tilsvarende har man dog i det mindste ikke haft i Holsten.

[1]) Sml. Danm. Riges Hist. II, 210 f.

Forsvinden. Lensmandens Hovedpligt blev Krigstjeneste eller hvad man kaldte „Rustning“ [1]).

At der er Lighed mellem denne danske Lensmand og den feudale skal som sagt ikke underkendes; dog bør det betones, at han langt mere lignede den feudale Lensmand, saaledes som han fremtræder under Lenssystemets Fremvækst, end den, der er typisk for de Tider, da dette er fuldt udviklet, eller med andre Ord: Lighedspunkterne maa søges i Tider, der ligger langt forud for den danske Lensmand, ikke i dennes Samtid. Den tyske Lensmand i Middelalderens sidste og Nutidens første Aarhundreder havde altid sit Len med fuld Arvelighed; den danske Lensmand modtog som Regel kun sit Len paa Kongens Naade, og naar Kongen ofte tilstod ham Lenet paa visse Aar eller for hans Livstid, undtagelsesvis ogsaa gav hans Hustru eller Søn Løftebrev derpaa, saa var dette dog altid en rent personlig Gunst, aldrig noget, der kunde kræves som Ret eller knyttede sig til Lenets Natur. Den tyske Lensmand gjorde af sit Len en fast, stærkt begrænset Krigstjeneste; den kongelige danske Lensmand var for sit eget og sine Svendes Vedkommende pligtig til at tjene til enhver Tid paa Kongens Befaling. Udover Lenstjenesten skyldte den tyske Lensmand intet; den danske Lensmand maatte derimod oftest jævnsides Krigstjenesten tillige give Penge, enten han saa havde sit Len paa Afgift eller endog aflagde Regnskab for alle Indtægter og Udgifter. Helt

[1]) Jeg undgaar at bruge Udtrykket Rostjeneste, hvorom henvises til et ndfr. meddelt ‚Smaastykke‘.

igennem fremtræder da den danske Lensmand som det, han officielt kaldtes: „kgl. Majestæts Embedsmand".

Vi har ogsaa tidligere berørt, at naar man vil finde den danske Lensmands Slægtninge i Udlandet, nytter det ikke at søge indenfor Feudalsystemet. Han begynder som Sidestykke til den engelske Sherif og er lige som denne en førfeudal Skabelse; den angelsachsiske Sherif lever videre i den normanniske Tid, og skønt Feudalsystemet hersker i England, bliver hans Stilling dog aldrig feudaliseret; hvor meget mindre kunde da den danske Ombudsmand blive det i Danmark, hvor Feudalsystemet kun naaede Yderpunkterne af Riget. I Fastlandets Feudallande opstaar ligeledes kongelige eller fyrstelige Embedsmænd, som i mange Retninger minder om de danske Ombudsmænd, men her har de nye Fogeder en ganske naturlig Tendens til at skaffe sig selv en lignende Stilling, som de feudale Lensmænd forud indtog; paa den Maade gaar de tyske Ministerialer over til at blive Lensmænd, og først det næste Lag af Embedsmænd, det 14. og 15. Aarhundredes Slotsfogeder, lykkedes det i det hele og store Fyrsterne at holde fast i deres Stilling som Embedsmænd i Modsætning til Lensmændene. Ogsaa i Danmark er der Svingninger, der kunde synes at føre det danske Lensmandsstyre henimod en begyndende Feudalisme; men Faren blev altid afværget, før den ret havde vist sig; hvad der lykkedes for de tyske Fyrster, maatte selvfølgelig falde de danske Konger endnu lettere.

Een Gang i Danmarks Historie er den danske administrative Lensret stillet op i sin skarpe Modsætning til den almeneuropæiske Feudalisme; det er under Erik

af Pommerns store Proces med Holstenerne om Hertugdømmet Slesvig [1]).

Holstenerne betragtede Hertugdømmet som et almindeligt Fyrstelen af den sædvanlige Art; var det et Len, var det selvfølgelig ogsaa arveligt, og det var Lensherrens Pligt at forlene det til dem, den tidligere Indehavers Arvinger, om det da ikke kunde godtgøres, at Retten til Lenet var gaaet tabt ved en eller anden Brøde. Fra dansk Side gik man i Begyndelsen ud fra de samme Synspunkter; saavel Nyborgdommen af 1413 som Kong Sigismunds første Dom fra 1415 bygger ligeledes paa almindelige lensretlige Sætninger. Man holder i første Linie paa, at de holstenske Fyrster har begaaet Feloni, og at Hertugdømmet derved efter Lensretten *(jus feodale)* er faldet tilbage til Kronen. Subsidiært forbeholder man sig dog, at hvis Feloniet ikke anerkendes, saa tilkommer Hertugdømmet alligevel ikke Holstenerne, men derimod Erik af Pommern ved en *materna successione*, hvorved man maa have ment, at han var den nærmeste Lens-

[1]) Jeg haaber snart andensteds at kunne give en udførlig Fremstilling af denne store Retsstrid. De to forskellige Standpunkter, der under denne fremtræder fra kongelig Side, er næppe pointerede skarpt før af mig i en Forelæsning i 1889; under Paavirkning heraf, som jeg vel tør sige, har Mackeprang analyseret Processen i Hist. Tidsskr. 6. R. VI. Dr. Holberg (S. 285 ff.) kan ikke billige denne Fremstilling og særlig ikke den skarpe Adskillelse af de to indbyrdes modstridende Standpunkter; det ligger dog væsentlig i, at han paa et Hovedpunkt har misforstaaet Dommen af 1413. — I Forbigaaende maa jeg advare mod Dr. Holbergs nye originale Bidrag til Slesvigs statsretslige Udvikling; han udfinder, støttet paa Sakses rhetoriske Udtryk, at Knud Lavard skal have købt dette Len eller Land, tillægger dette Køb en vis Betydning for de senere Hertuger og bebrejder de danske Vidner fra Erik af Pommerns Proces, at de ikke har omtalt dette!

arving efter de gamle sønderjydske Hertuger af det danske Kongehus [1]).

Mindre holdbart, men for os langt interessantere er det Standpunkt, man fra dansk Side indtog under Retsstridens senere Stadier og som af Sigismund lægges til Grund ved den endelige Dom af 1424. Man erklærer nu, at der aldrig i Riget havde været noget Arvelen *(feudum)*, og at der efter dansk Ret heller ikke kunde findes noget Arvelen i Danmark; man kendte her kun dette, at Kongen overdrog Lande og Slotte til sine Mænd paa Aar eller paa Livstid; Arvelighed var derimod ukendt og dertil udelukket ved Kongens Ed, idet han ved sin Tiltrædelse svor ikke at skille dansk Land fra Kronen. Naar der ikke kunde existere Len i Danmark, og naar det kunde godtgøres, at alle Dele af Landet Sønderjylland — et „Hertugdømme

[1]) Det er den subsidiære Paastand, Dr. Holberg misforstaar. Han gengiver den saaledes: Kongen „hævder, at han i Følge Arv *(materna successione)* er rette Lensherre *(dominus pheodi)*", men han sammendrager derved Udtryk, der ikke stilles sammen i Dommen 1413. Naturligvis hævder Kong Erik, at han er Lenets Herre, nemlig som dansk Konge; men hvad han har Ret til ved Arv, det er selve Hertugdømmet. Sidestillingen af disse to Ting ses f. Ex. tydeligt af en Sætning som denne: . . . Ericum regem, cujus dictus ducatus Sleswicensis successione materna vera hereditas existit et nichilominus ab eodem et ejus regno Dacie in pheodum descendit. — Selv om Dr. H. skulde have Ret, kan man iøvrigt aldrig komme bort fra, at man her ogsaa fra dansk Side bygger paa Lensretten *(jus feodale)* og betegner Hertugdømmet som et *feudum*, medens Dommen 1424 netop gaar ud paa, at der intet Arvelen, *feudum*, kunde existere i Danmark. — Hvad jeg kalder den subsidiære Paastand, synes Dr. H. at opfatte som den principale; at dette ikke er rigtigt, ses allerede af Dommen 1413, og ganske utvetydigt fremgaar det af Sigismunds første Dom (1415), hvori den subsidiære Paastand slet ikke nævnes.

Slesvig" vil man jo nu ikke anerkende [1]) — laa inden for det danske Riges Grænser, fulgte det heraf med sikker Logik, at Slesvig ikke kunde være et Len.

Hvor ejendommelig er ikke denne juridiske Deduktion med hele dens abstrakte Karakter. Den bærer i høj Grad Præget af at være udgaaet fra Erik af Pommern personlig, og man ser let, hvorledes Tanken er kommet frem. I næsten eet Aarhundrede havde den fremmede Feudalisme været udetrængt fra hele Danmark, alene undtaget netop Stridens Genstand, det sønderjydske Hertugdømme, og den fra Tyskland kommende Konge maatte lettere end nogen Dansk faa Øje for, at hvad man i Danmark kaldte Len, aldeles ikke lignede Udlandets Feudalvæsen. Saa lavede han da sammen med sine danske Raadgivere Statsret paa Grundlag af, hvad man kendte og saa i Danmark, Bortforleningen af de kongelige Godser og Slotte, og man fik tydelig frem den skarpe Modsætning mellem disse og de virkelige feudale Len. Man kom bort fra det Standpunkt, man først havde stillet sig paa, og den samme Konge, der tidligere havde krævet Hertugdømmet som tilbagefaldet Len i sin Egenskab af Lensherre og subsidiært postuleret selv at være Lensarving til det, han førte nu sejrrig den Sætning igennem, at der overhovedet ikke kunde existere Len, *feuda*, i Danmark.

---

[1]) Dette synes Dr. H. ikke at have forstaaet. Han betoner, at Vidnerne stadig spørges om „to ganske forskellige Ting, nemlig dels om Grevernes Ret til forskellige Slotte, Byer og Steder i Sønderjylland, dels om deres Ret til Hertugdømmet Sønderjylland som en Helhed"; men han glemmer, at det første er Spørgsmaalet fra kongelig Side, det andet fra Modpartens, og dermed bortfalder den Slutning, han drager af det dobbelte Spørgsmaal S. 289 nederst.

Jeg tror, at hverken Kongen eller hans danske Vidner har talt mod bedre Vidende; de har bygget paa, hvad de saa i deres egen Tidsalder, medens deres historiske Kundskaber har været meget mangelfulde [1]). De vilde, som sagt, end ikke anerkende Existensen af Sønderjylland som et særskilt Hertugdømme, og kun da Modparten krævede Vidnerne adspurgte, om der ikke fra gammel Tid havde existeret et saadant, blev de tvungne til at sige lidt herom. Svarene gik saa ud paa, at Fortidens Konger undertiden havde overladt deres Sønner en Del af Riget med Titel af Hertug, undertiden atter givet en saadans Søn det samme Land; men derefter skyndte man sig at tilføje, at et Len *(feudum)* var det ikke. Heraf kan ikke læres noget sikkert om, hvorledes Formen for de gamle Fyrsteforleninger var; men desto klarere ses, hvor lidt man vidste herom i Erik af Pommerns Tid, noget, der i sig selv heller ikke er underligt, saa vist som det, der træder tydeligst frem under hele Processen, er, at man hverken fra dansk eller holstensk Side er i Stand til at følge Sønderjyllands rent ydre Skæbne blot i Aarhundredet forud [2]).

[1]) Dr. Holberg mener, at Mackeprangs (og min) Opfattelse af Processen maa føre til „at stemple de af en Række danske Prælater og Stormænd afgivne Vidneudsagn som falske". Falske, nej, men vel urigtige; selv en Ikke-Jurist vil fatte den store Forskel mellem disse to Ord.

[2]) Af utvetydige Beviser paa, at der i Danmark virkelig kunde være og havde været Arvelen, havde man i Datiden kun Adgang til et eneste, det Arvelensbrev, som den slesvigske Valdemar som Konge havde givet Grev Gert i 1326, og som hans Efterkommere forelagde under Processen som Hovedbeviset for deres Ret. Det var overmaade generende, især fordi man fra dansk Side aldeles ikke havde historisk Kundskab nok til at vise, at Grev Gert havde tilbagegivet

Erik af Pommerns sidste Paastand om, at der ikke kunde existere virkelige Len, *feuda*, indenfor Danmarks Grænser, er jo utvivlsomt urigtig; vi har set, at baade Fyrstelen og Bispelen i 13. og 14. Aarh. kaldtes *feuda* og var virkelige feudale Len, og kun en halv Menneskealder efter den store Kejserdom maatte den danske Konge selv give arvelig Forlening paa Hertugdømmet Slesvig [1]). Men den hele juridiske Deduktion, der frem-

---

Lenet 1330. Man gik saa i Stedet den Vej, at man nægtede, at der havde været en saadan Kong Valdemar i Danmark! De tre danske Landsthing udstedte 1423 ligelydende Vidnesbyrd, som gik ud paa, at der paa Kristoffer II's Tid og senere ikke havde været andre Konger i Danmark end Valdemar Atterdag, Oluf og Erik af Pommern; Meningen hermed er skarpt udtrykt i den Paategning, disse Vidnesbyrd samtidig fik: *quod dux Valdemarus non fuit rex* (Repertorium Nr. 6031—32, 6034; endnu uudgivet). — Jeg gad dog vide, om Dr. Holberg ogsaa vil nægte, at dette er urigtige (eller, om han endelig vil ‚falske') Udsagn.

[1]) At de danske Vidner under Processen kunde komme til det Resultat, at der aldrig havde været Arvelen i Danmark, er mig let at fatte, da jeg kan maale den ringe Udstrækning af deres historiske Kundskab; at derimod en Forfatter sidst i 19. Aarh. med hele vor Tids Viden bag sig kan billige denne Paastand, der er mig højst ubegribeligt. Det gør Dr. Holberg dog, og han udtaler jo ogsaa selv, at der i Danmark hverken i det 14. Aarh. eller senere har været Len, som efter tysk Ret kunde regnes for ‚rette Len'. Af de mange vovede Paastande i Forf.s sidste Skrift er dette maaske den allerdristigste. Man huske, hvad der er antydet ovenfor og S. 278, og mindes dertil følgende Fakta: Kristoffer II overdrager 1330 Grev Gerhard *suisque veris heredibus* Fyn *jure feodali temporibus perpetuis possidendam;* Greven skal have Landet *in feodo* af Kronen og faar desuden Samforlening paa Hertugdømmet Sønderjylland *(in solidum infeodavimus)*; — Kristoffer af Bayern forlener med Rigens Raads Samtykke 1440 Hertug Adolf med Hertugdømmet Slesvig *to eneme rechten erfflene myt ener uthgestreckeden vanen*; endelig de talrige Lensbreve fra Oldenburgernes Tid paa Slesvig som *ein recht fürstlich altväterlich anererbtes fahnenlehn.*

førtes fra Kong Eriks Side, er derimod et slaaende Bevis paa den skarpe Modsætning mellem den almindelige Feudalisme og saa Danmarks eget daværende ‚Lensvæsen'.

6. Til Afslutning.

Naar jeg i det foregaaende Afsnit har søgt at følge Feudalismens Indflydelse paa dansk Statsliv, fatter jeg naturligvis godt, at Dr. Holberg om mange Enkeltheder ikke vil være enig med mig. Ærlig talt forstaar jeg derimod ikke, hvorledes han har kunnet undgaa at opstille sin Undersøgelse om danske Len nogenlunde efter det samme Skema, som jeg har anvendt. Lensvæsenet er kommet udefra til Danmark, er et fremmed, der har virket paa en i Forvejen tilstedeværende Statsordning, og man skulde da synes, at det var ikke blot naturligt, men ganske nødvendigt, først at klare, hvad vedkommende Institutioner oprindeligt var, og derefter at paavise, hvorledes det udenlandske Lensvæsen har indvirket derpaa, naar og i hvilken Grad de oprindelige danske Indretninger er blevet omformede under Paavirkningen udefra. Enhver Læser af Dr. Holbergs sidste Skrift vil anerkende, at Forf. aldeles ikke har fulgt Spørgsmaalet paa denne Maade.

Han har ikke gjort det ved sin Gennemgang af de tre Klasser Mænd, som han mener bør sammenregnes til „danske Lensmænd". Dr. Holberg kan dog umuligt mene, at Styresmanden og Ombudsmanden oprindeligt var Lensmænd; Styresmanden stod jo fra første Færd uden alt personligt Forhold til Kongen, Ombudsmanden begyndte som en kongelig Godsforvalter af ufri Stand. Herremanden udleder Forf. fra Knud den stores Veder-

lagsmand og siger selv, at denne ikke var „Lensmand". Dr. Holberg taler nu vel ved hver af disse Klasser om de Ændringer, der er foregaaede med dem i det af ham behandlede Tidsrum; alligevel vil Læseren maaske synes, at Forf. ikke ret faar frem, at disse Ændringer ved hver løber sammen til en fast fremadskridende Udvikling, og fremfor alt vil han ganske savne en Paavisning af, naar og hvorledes de er blevet til ‚Lensmænd'. Enkelte Træk findes naturligvis derom; at Forf. klart har stillet sig for Øje, at det var dette, som Fremstillingen først og sidst skulde samle sig om, vil ingen kunne paastaa.

Heller ikke har han gjort det overfor Lensvæsenet i Almindelighed. Hvorledes er Lensvæsenet naaet frem til at paavirke Danmark, ad hvilke Veje og paa hvilket Tidspunkt, — ingen vil i denne Afhandling om danske Len finde noget klart Svar paa disse Grundspørgsmaal. Forf. udtaler et Sted (S. 187), at Lensvæsenet begyndte sin Udvikling i det sydvestlige Frankrig ved Midten af 8. Aarh.; derfra banede det sig Vej mod Nord og Øst, saaledes at det ved Aar 1000 var naaet frem til Rhinen; videre bredte det sig langsomt og kom først i 12. Aarh. op til Østersøen. Er det ad denne Vej, vi har faaet lensretlig Paavirkning her hjemme, eller er Danmark mulig blevet paavirket fra England? Dr. Holbergs Skrift har intet herom.

Tværtimod, der findes Udtalelser i hans Bog, der synes at pege paa, at det danske Lensvæsen maaske slet ikke hører sammen med dette udenlandske Lensvæsen, hvis Udbredelse han kronologisk har antydet. Han taler om to Lag af Lensvæsen i Danmark, det senere, som træder frem i det 12. og 13. Aarh., og saa

et ældre, der skal ligge forud for Knud den store. Han anfører, at „Saxo f. Ex. nævner Lenssystemet som ældgammelt her i Norden", og taler om, at allerede Kong Frode skal have givet Lande i Len. Nu veed jeg ganske vist ikke, naar Dr. Holberg tænker sig, at den her nævnte Kong Frode har levet; men at det maa have været før Karolingerne, derom kan der ikke godt være Tvivl; og hvorledes kan det da rent kronologisk hænge sammen med dette danske Lenssystem, hvorledes kan dette passe med, at det eneste Lensvæsen, som Forf. synes at anerkende i Udlandet, er opstaaet i S. Aarh., langt borte fra Danmark og Kong Frodes Lande? Dr. Holbergs Skrift har intet Svar.

Naar man saaledes allevegne savner Svarene paa de Spørgsmaal, man først og fremmest skulde vente rejste i en Særundersøgelse om danske Len, bør Forklaringen derpaa maaske ene søges i Forfatterens ejendommelige Karakter og den skæve Maade, hvorpaa han er kommet ind paa hele Problemet; herom har jeg udtalt mig foran. Men man er dog ikke ret villig til at slaa sig til Ro dermed, og maaske kan der ogsaa gives en yderligere Forklaring.

I Historiegranskningens Opfattelse af Lensvæsenet er Aaret 1844 den store Epoke. Før dette Aar savnede man en klar Forstaaelse af Lensvæsenets Ejendommeligheder, og i Forbindelse dermed stod det, at man var ganske uklar over, naar det var opstaaet. Man talte om det som urgammelt; Tyskerne skimtede det i Tacitus' Fortællinger om de gamle Germaner, her hjemme nærede Tyge Rothe og Vedel Simonsen ingen Tvivl om, at det allerede fandtes i den nordiske Oldtid, og de var til-

højelige til at mene, at det havde sit egentlige Hjem hos os. Saa udkom i 1844 samtidig to banebrydende Skrifter af Waitz og Sybel, og derved fastsloges det negative: Lensvæsenet er ikke urgermansk, det findes end ikke endnu i Folkevandringsrigerne, og det positive: dets Hjem er Karolingerriget og dets Udviklingstid er Karolingertiden. Dette kronologiske Resultat har siden staaet fast og uomstridt. Man har været meget uenig om, hvorledes Lensvæsenet udviklede sig; men om Tiden for dets Opstaaen ligesom om Stedet derfor har der siden ikke hersket Tvivl.

Lige i de sidste Aar har der i Udlandet vist sig en interessant Svingning i Opfattelsen af, hvilke Momenter der gjorde sig gældende ved Lensvæsenets Fremvækst. Medens man før Aaret 1844 havde set Lensvæsenet i den nærmeste Sammenhæng med den oldgermanske Hird *(comitatus)*, var jo denne Sammenhæng nu kronologisk blevet klippet over, og efterhaanden kom man længer og længer bort fra al Tanke om, at der var nogen Forbindelse mellem Lensvæsenet og Oldgermanernes Samfundsforhold og Karakter, ja den tyske Jurist Roth betegnede endog Lensvæsenet som absolut anti-germansk. Mod dette har der i Halvfemserne rejst sig vægtige Stemmer, og især har den store Retshistoriker Brunner gjort kraftigt gældende, at det Troskabsforhold, der i Lensvæsenet findes mellem Lensherre og Vassal, er det samme, som allerede viser sig mellem den germanske Høvding og hans Hirdmand. For mit Vedkommende har jeg glædet mig meget over at se denne Betragtning fremtræde; selv var jeg allerede midt i Firserne kommet langt bort fra den da næsten eneherskende Tanke om Modsætningen mellem Feudalismen og alt germansk

og havde netop betegnet Troskabsforholdet som det egentlig bærende i Lensvæsenet og som stammende fra Germanerne [1]). Jeg var ikke naaet til ganske samme Forstaaelse, som Brunner senere fremsatte; medens denne mener, at selve den gamle Hird har holdt sig hos Frankerne fra Oldtiden og ned til Karolingerne, omend under vekslende Navne, og umiddelbart er vokset over i Lensvæsenet, tror jeg ikke paa en saadan, ganske umiddelbar Forbindelse; jeg ser ikke rettere end, at Hirden er gaaet under hos Frankerne længe før Karolingerne, men at saa lignende Institutioner paa ny er vokset frem, byggende paa det samme Troskabsforhold, der viste sig i Hirden. Herpaa skal jeg dog ikke komme nærmere ind; det væsentlige er, at man nu atter betoner, at der er et indre Slægtskabsforhold mellem Lensvæsenet og gamle germanske Forhold.

Dr. Holberg omtaler i sit sidste Skrift det her berørte Omsving i den europæiske Opfattelse af Lensvæsenets Tilblivelse, og han er overbevist om, at man derved er inde paa den rette Vej. Det er vel gaaet ham lige som mig; begge hjemmehørende i et Land, hvor den gamle Hird har levet længer end noget andet Sted og hvor den har affødt Institutioner, der har flere Lighedspunkter med de feudale, maatte det falde os lettere end nogen anden at faa Øje for Ensidigheden hos dem, der nægtede al Forbindelse mellem Feudalismen og Germanerne. Men det synes, at Dr. Holberg har forset sig paa Rækkevidden af den Svingning, der

[1]) Jeg fremsatte denne Opfattelse i en Forelæsning 1886; den ligger ogsaa til Grund for Fremstillingen i min Oversigt over Middelalderens Historie I, der første Gang udkom 1891. Sml. ovfr. S. 252.

herved har gjort sig gældende. Der dæmrer rundt om i hans Skrift, forekommer det mig, en Tanke om, at Lensvæsenet i Virkeligheden hænger saaledes sammen med de urgermanske Forhold, at det selvstændigt kan vokse frem hos ethvert germansk Folk, ikke behøver at fremkomme ene som et Laan fra den i Frankerriget opvoksede Feudalisme. Ud fra en saadan Baggrund kan man ikke blot forklare sig Enkeltheder hos Dr. Holberg som dette, at han kan tro paa et dansk Lenssystem under Sagnkongen Frode, men ogsaa meget af det, der synes saa underligt i hans Skrift, dette, at man aldrig faar at vide, naar og hvorledes Lensvæsenet er kommet til Danmark, den stærke Betoning af, at hvert Land har sit Lensvæsen, der kun kan forstaas ud fra Landet selv, den bestemte Nægtelse af, at der er noget fælles og til Grund liggende i det europæiske Feudalsystem, ja Underkendelsen af, at et saadant overhovedet existerer. Den Sympathi, hvormed Forf. omtaler ældre Forfattere som Vedel Simonsen, kunde jo ogsaa pege i denne Retning.

Jeg skynder mig at tilføje, at hvis der dæmrer saadanne Tanker hos vor Forfatter, saa er de sikkert ikke blevet ham selv klare; tværtimod vedkender han sig jo udtrykkelig, omend kun i Forbigaaende, den almindelige Opfattelse af, hvor og naar Lensvæsenet er opstaaet, og hvorledes det er det frankiske Lensvæsen, der breder sig rundt om i Europa. Sikkert er det ogsaa, at de videregaaende Tanker, som jeg tror at føle gennem Holbergs Fremstilling, ingenlunde kan forsvares ud fra den sidste Svingning i Opfattelsen af Lensvæsenet. Naar man i Tiden siden 1844 var kommet til at paastaa, at hverken den personlige Side af Lensforholdet, Troskabsforholdet eller Vassaliteten, eller dets reale Side, Lenet

(beneficium, senere *feudum)*, stammede fra Oldgermanerne, saa gaar vel de nyeste Meninger ud paa, at der virkelig er en Traad mellem Troskabsforholdet og den germanske Hird. Men hverken Brunner eller nogen anden er derved ført til at nægte, at Lensvæsenet som saadant først er opstaaet langt senere, opstaaet paa et bestemt Sted og derfra bredt videre ud. Vassaliteten er kun Lensvæsenets ene Halvdel; den anden Halvdel stammer fra anden Kant, og først da begge Dele gled sammen i Karolingertiden, ja saa har vi Lensvæsenet.

I 1886 udtalte Dr. Holberg: „Der er ikke Tvivl om, at der i Danmark har været Vassalitet, og det synes, som om vi ogsaa til en vis Grad har haft Feudalitet". Naar man mindes, at Forfatteren allerede da stadig talte om Len og Lensmænd i Danmark, er denne Sætning meget betegnende. Han er ikke helt vis paa, at vi har haft Feudalitet; det maa da, synes det, være den sikkert tilstedeværende Vassalitet, hvorefter han føler sig berettiget til at tale om Lensvæsen. Man vil se, hvorledes dette passer godt sammen med de Tanker, som jeg bilder mig ind at skimte bagved Dr. Holbergs sidste Skrift. Imidlertid, jeg gentager det, maaske er det en ren Indbildning af mig, og sikkert i det mindste, at Tankerne endnu ikke er saaledes udformede, at man kan drøfte dem. Vi maa i Overensstemmelse med den Opfattelse af Feudalvæsenet, der har hersket siden 1844 (og derunder ogsaa medregnet de sidste Aars Forfattere), have Lov til at gaa ud fra, at Vassaliteten kun er den ene Halvdel af Lensvæsenet, og at det, hvor man kun træffer denne, er vildledende og uforsvarligt at tale om Lensvæsen i dette Ords europæiske Mening.

Om det ved hvad her sidst er sagt, er lykkedes mig

at kaste noget Lys over Dr. Holbergs Skrift og Opfattelse, er tvivlsomt; sikrere haaber jeg, at de fremførte Betragtninger kan hjælpe til fuld Klarhed over den Udvikling, der er skizzeret i det foregaaende Afsnit. Man vil bedre forstaa Lighedspunkterne mellem dansk (og engelsk) Udvikling paa den ene Side og saa fransk-tysk feudalt System paa den anden Side. Man vil fatte, at den danske Herremand dog paa en vis Maade er i Slægt med den feudale Vassal, fordi begge i sidste Instans bygger paa det oldgermanske Troskabsforhold mellem Fyrste og Mand; man vil modsat fatte, at det netop er saa højst oplysende for europæisk Statsudvikling, at den danske Herremand aldrig bliver til Lensmand, men ene og alene Fyrstens edsvorne Mand. Man vil ogsaa kunne skimte, at den Udvikling, som den danske Ombudsmand undergaar, idet han bliver den krigerske Slotsfoged, i Virkeligheden kan kaste Lys over, hvorledes den frankiske Konges Embedsmænd mange Aarhundreder før voksede ud til at blive feudale Lensmænd, og paa den anden Side klarere forstaa det ejendommelige Forhold mellem det hele europæiske Lensvæsen og saa det, man i Danmark siden kaldte Lensvæsen.

Begrebet Dansk Adel,

særlig med Hensyn til Kong Christian V's Adels- og Vaabenbreve.

Af

A. Thiset.

I. Om af adeligt Vaaben i Danmark før 1670.

Det er en almindelig udbredt Tro, at til Adelens Standsrettigheder i Fortid og i Nutid hørte og hører Eneret til at føre „Adeligt Vaaben", det vil sige: Skjold og Hjelm som Standssymboler og visse heraldiske Figurer i og paa dem til Angivelse af Vedkommendes Herkomst i snevrere Forstand, hvorimod af de andre Stænder Geistligheden var henvist til Brugen af Helgenfigurer eller kirkelige Attributer eller, ligesom Borgere og Bønder, til Bomærker eller simple Bogstaver. Men lige som man forgjæves i den ældre Lovgivning, før Udstedelsen af Danske Lov, vil søge nogen udtrykkelig Hjemmel for en saadan Eneret, være sig i Form af en Anerkjendelse af Adelens Ret i saa Henseende [illegible] Forbud mod andre Stænders [illegible] Skjold og Hjelm, saaledes vil [illegible] Undersøgelse af Sigiller fra Fortiden vise, at der høist kan blive Tale om en i Tidens Løb opstaaet Sædvane, idet Undtagelserne fra Reglen ere alt for talrige til, at faste Grændser, afstukne af Loven, kunne

have existeret. Ikke blot træffer man af og til Adelsmænd, der ikke føre Skjold og Hjelm, enten fordi de ere Geistlige og kun have rent geistlige Fremstillinger i deres Sigiller (jvf. f. Ex. Biskop Henneke Ulfeld 1440, Henry Petersens Danske Gejstl. Sigiller 528, Svend Saxstrup, Kannik i Lund 1379, Smst. S. 5., Johannes Falster, Kantor i Lund 1399, Smst. 52 o. s. v.) eller de føre simple Bomærker, skjøndt de i vedkommende Dokumenter udtrykkelig betegnes som Væbnere (f. Ex. Hemming Hefnesen 1400, Jep Nielsen Rintaf (af Slægten Griis) 1402, Niels Tothersen 1405, Tyge Dam 1437, Jes Villumsen af Slagslunde 1472, Mikkel Adsersen 1474, Bertel Abildgaard 1475, Claus Josephson 1489), men man møder alt fra Middelalderen af et Utal af høiere og lavere Geistlige af ufri Herkomst, af Borgere, ja stundom endog Bønder, der føre Sigiller med Skjold eller Skjold og Hjelm, udstyrede nøiagtig som Adelens. Og her foreligger utvivlsomt intet Overgreb. Naar t. Ex. den ufri Kannik i Lund Vessel Pallesen 1567 fører et fuldstændig „adeligt" Vaaben: en Rose over en Stjerne i Skjoldet og to Heirefjer paa Hjelmen, saa har han, saavidt nu skjønnes kan, dertil havt fuld saa god, af Skik og Brug hjemlet Ret som den, hvormed en samtidig Adelsmand, f. Ex. Niels Andersen Dresselberg, fører sit Vaaben: en Egestub i Skjoldet og en Paafuglehale paa Hjelmen; thi Vessel Pallesen havde arvet sit Vaaben efter sin Fader Palle Jensen, Raadmand i Malmø, der fører det 1537 og 1552 og som atter sagtens har arvet det efter sin Fader og denne efter sin Fader Claus Jensen, Herredsfoged paa Taasinge, der bruger det 1454 (altsaa Bonde, Borger og Geistlig

af samme ufri Slægt, alle førende et tilsyneladende adeligt Vaaben), og ganske paa samme Maade har Niels Andersen taget sit Vaaben i Arv efter sin Fader Anders Henriksen og sin Farfader Henrik Jensen, der fører det 1481. Ingen af dem har anden Adkomst at opvise, ja Adelsmanden staaer endog tilbage for den Ufri i vore Øine, thi denne kan eftervise sit Vaaben et Slægtled længere tilbage end Adelsmanden sit. Noget Andet er det, at Skik og Brug hjemlede den enkelte Slægt (være sig i eller udenfor Adelen) en vis Eneret til Brugen af visse engang valgte, for den betegnende heraldiske Figurer i Skjold og paa Hjelm, men selv denne Ret var af en mærkelig løs Beskaffenhed, og hvor den en sjelden Gang blev gjort gældende overfor Domstolene var det med ringe Held.

Mangfoldige Skjoldemærker vare enten paa Grund af længst forglemte Slægtskabsforbindelser eller rent tilfældig fælles for flere Slægter. Selv en saa anseet og udbredt Slægt som Urne maatte finde sig i, at dens betegnende og velkjendte Vaaben blev ført af en ubetydelig jydsk Smaaadelsslægt Glambek, og det Forsøg, som blev gjort paa at bestride dennes Ret til sit Vaaben, mislykkedes ganske[1]). Særlig hvad Hjelmtegnet angaaer, kunde der vanskelig blive Tale om en Eiendomsret, thi paa den ene Side førte et Utal af Slægter eet og samme Hjelmtegn: to Vesselhorn, og paa den anden Side herskede der ofte indenfor een og samme Slægt stor Vilkaarlighed i Brugen af Hjelmtegn, idet et Medlem brugte to Vesselhorn, et andet maaske nogle Faner eller Fjer, et tredie samme Mærke paa Hjelmen som i Skjoldet

[1]) Gl. Danske Domme III 220 ff.

(f. Ex. brugte den bekjendte Hr. Mogens Gøye Slægtens sædvanlige Hjelmtegn: to Ibskaller, hver med en Paafuglehale, medens hans ikke mindre bekjendte Broder Hr. Henrik Gøye førte to Vesselhorn). Betegnende for Eiendomsforholdet til Slægtvaabenet er det ogsaa, at der haves Exempel paa, at en Adelsmand har forundt en Udenforstaaende Brugen af sit mødrene Vaaben, skjøndt dette var en da vidt udbredt og anseet Slægts fædrene Vaaben[1]).

Men Et var i hvert Tilfælde Ejendomsretten til visse i Skjold og paa Hjelm anbragte Mærker, et Andet Retten til at bruge selve Skjoldet og Hjelmen; her havde Adelen absolut ingen Særret. Oplysende i saa Henseende er den bekjendte Trætte mellem den ufri fødte Erkebisp Birger i Lund og Hr. Henrik Krummedige; destoværre kjendes den kun af Huitfeldts Beretning[2]). Hr. Henrik bebrejdede i Kongens og Rigsraadets Nærværelse Erkebispen, at han brugte et Adels- og fremmed Vaaben, nemlig Krummedigernes Lindetræ, skjøndt han var uædel og næsten en Bondesøn. Næst en spidsfindig Bemærkning om, at hans Lind ikke var et Vaaben, men et Mærke, svarede Erkebispen ved en snurrig, detailleret og meget søgt Redegjørelse for, hvilken symbolsk Betydning hver Trevl, hvert Blad, hver Rose(!), hver Farve o. s. v. paa hans Lind havde, alt sigtende til hans egen Person og Embede, og spurgte derefter spydig Hr. Henrik, hvilken Betydelse hans Lind vel havde. Formodentlig blev Hr. Henrik Svar skyldig, thi Huitfeldt tilføier, at Erkebispens Tale befaldt

[1]) Dueholms Dipl. 32.
[2]) Huitfeldts Bispekrønike 91 f.

Kongen og Rigens Raad saa vel, at Ingen efter den Dag turde aabenbarlig bagtale eller bespotte hans Lind.

Den uadelige Erkebisps Ret til at føre Skjold og Hjelm blev altsaa fuldkommen anerkjendt, ja var overhovedet slet ikke bestridt, thi Hr. Henrik ankede kun over, at Erkebispen førte Lindetræet, der var almindelig kjendt som en adelig Slægts, nemlig Krummedigernes Vaabenmærke. Erkebispens Paastand, at hans Lind kun var et Mærke og ikke et Vaaben, er aldeles intetsigende. Hans ved deres Størrelse og pragtfulde Udførelse imponerende Sigiller[1]) med deres stærkt fremtrædende heraldiske Emblemer fordunkle ikke blot samtlige Krummedigers forholdsvis beskedne Sigiller, men søge forgjæves deres Lige i hele den danske Adels. Ingen skulde tænke sig, at disse Emblemer kun ere en symbolsk Fremstilling af Erkebispens fattige Herkomst. Forøvrig vil af denne Sag sees, at den katholske Kirkes høieste Embeder ikke gave en Særret til at føre Skjold og Hjelm. At deres Indehavere optraadte som Adelens, ja selv Kongernes Ligemænd er sikkert nok; Erkebisperne, selv de af ufri Fødsel, skulle endog have besiddet Ret til at uddele Adelsbreve, hvad der ret selvfølgelig synes at maatte betinge Frihed og Frelse for Udstederne selv. Imidlertid maa det strax bemærkes, at af de faa Adelsbreve, der tillægges Erkebisperne, haves ikke et eneste i Original; et af dem er i alt Fald utvivlsomt et Falsum fra en meget senere Tid[2]). Noget Andet er det, at den

[1]) Jvf. Danske Gejstl. Sig. Nr. 32. 33.

[2]) Jvf. Hist. Tidsskr. 5. IV. 699 ff. At en af de fra forrige Aarh. stammende Afskrifter af det i Thurahs Bornholms Beskr. S. 44

Magt og Indflydelse, som den katholske Kirkes høieste Embeder gav, nok kunde forhjælpe deres Indehaveres ufri Slægtninge til Frihed og Frelse. Biskoppen i Roskilde Oluf Mortensen var f. Ex. sikkert af borgerlig Herkomst (hans Fader boede i Roskilde, og hans nærmeste Slægtninge vare Raadmænd i Roskilde, Kjøbenhavn og Næstved), og det „adelige" Vaaben, han førte, en Maane over en Ibskal, synes han selv at have opfundet, det kjendes i hvert Fald ikke fra tidligere Tid. Idet han nu blandt disse Slægtninge uddelte Bispestolens rige Lehn, skaffede han dem en Samfundsstilling paa Høiden med Adelens, og han beklædte Bispestolen i 24 Aar, længe nok til at de kunde knytte Slægtskabsforbindelser i Adelen og paa anden Vis lidt efter lidt gro fast i den. Selvfølgelig optoge de alle Bispens Vaabenmærke, og de og deres Efterkommere udgjøre den Adelsslægt, der kjendes under Navnet Baden. Ogsaa Husmandssønnen, den bekjendte Odense-Biskop Jens Andersen (Beldenak) førte et stadseligt Vaaben: et Skjold, hvori en bag en Sky frembrydende Nymaane. Han hjalp en af sine Frænder Peder Christensen til et af Kong Hans udstedt Adelsbrev, der tildelte den nye Adelsmand ganske samme Vaaben, som Bispen havde lavet til sig selv, men dette Adelsbrev uden Lehn kunde betegnende nok ikke opveie Biskop Oluf Mortensens fede Lehn uden Adelsbrev. Medens Slægten Baden hurtig fik Fodfæste i den gamle Adel, forsvandt alt Peder Christensens Børn igjen i Borgerstanden.

trykte Adelsbrev fra 1514 har Paategningen: ex originali kan ikke rokke de vægtige Grunde, der tale mod Brevets Ægthed.

Skjold og Hjelm var altsaa i Fortiden ikke det ufeilbare Kjendemærke for Adelsmanden, men derimod Frihed og Frelse. En simpel Adelsmand kunde, i al Fald i visse Tilfælde, give en ufri Mand Brev paa Skjold og Hjelm, men Brev paa Frihed og Frelse maatte den Ufri erhverve af Herskabet, det er af Kongen[1]). Om end med adskillige Undtagelser, som før nævnt, kunde det maaske siges, at Frihed og Frelse betingede Skjold og Hjelm, men visselig ikke omvendt. Det var da ogsaa før Danske Lovs Tid noget ganske ukjendt i Tvivlstilfælde at ville slutte sig til en Mands Adel af hans Brug af Skjold og Hjelm. I slige Tilfælde forlangte Kongen undersøgt, om Vedkommende selv eller hans Forfædre havde svoret og hyldet som Adelsmænd eller eiet frit Jordegods[2]), eller spurgte: Har han sine sexten Ahner af Adel paa fædrene og mødrene Side[3]). I Haandfæstningernes Bestemmelser om Adelen mæles der ikke et Ord om Skjold og Hjelm, men vel om Riddere og Svende, Riddermændsmænd, Ædelinge og Adelsmænd. Christiern II og hans Efterfølgere forpligte sig til „ikke at give nogen ufri Mand den Frihed og Frelse, som Riddere og Svende have, uden al Rigens Raads Samtykke, uden Nogen forhverver det saa ærlig paa Marken, at han er det værd“ [4]).

Naar her stadig Skjold og Hjelm lades ude af Betragtning, ligger det simpelthen i, at Brugen deraf ikke i ældre Tid var et Særkjende for Adelen, og de

[1]) Dueholms Dipl. 32, jvf. D. Mag. 1. II. 35.
[2]) Skaanske Tegn. V. 542.
[3]) Jydske Tegn. X. 467.
[4]) Jvf. Geh.-Arch. Aarsberetn. II, særlig 61, 74, 86, 98, 105, 115.

Ufris Vaabenbrug blev saa langt fra indskrænket, at den tværtimod ingensinde har blomstret stærkere end netop i den Menneskealder, der gik nærmest forud for Danske Lovs Udstedelse. Af Hyldingsakterne 1655 [1]) sees f. Ex., at af de her nævnte Borgere i Kjøbenhavn føre 17 Skjolde og Hjelme, i Form og Indhold ganske svarende til Adelens, 2 føre Skjolde med Skjoldemærker som Adelens, men uden Hjelme, hvorimod kun 10 føre Bomærker; de fleste af disse ere endda anbragte i Skjolde, adskillige med paasatte Hjelme med Hjelmtegn som Adelens. Af Christianshavns Borgere nævnes 4, af hvilke de 3 føre Skjolde og Hjelme med heraldisk Indhold som Adelens; af Helsingørs Borgere føre 10 paa lignende Maade Skjold og Hjelm, medens 14 kun bruge Bomærke o. s. fr. Vi skulle siden see, at hele denne Vaabenbrug endog kort efter fik en formelig kongelig Anerkjendelse, og det af Kong Christian V selv.

Oprindelig havde Skjold og Hjelm en Form, der saa meget som mulig nærmede sig til de i det virkelige Liv anvendte Forsvarsvaabens, men efterhaanden som disses Brug indskrænkedes, blev de heraldiske Skjoldes og Hjelmes Form en Smags og Modes Sag. En fremtrædende Forskjel udviklede sig i det 17. Aarh., idet Adelen mere og mere ombyttede de endnu i det 16. Aarh. hyppig af den anvendte lukkede Hjelme med aabne, med Traller eller Bøiler forsynede, fra Tourneringerne stammende Hjelme, medens de ufri Stænder bevarede en Forkjærlighed for de lukkede Hjelme endnu det 17. Arh. igjennem, men om nogen fast Regel i saa Henseende var der ikke Tale, langt mindre om et be-

[1]) Hyld. 124.

vidst tilsigtet, officielt anerkjendt Udtryk for Standsforskjellen. Begivenhederne 1660 skulde da ogsaa snarere svække end øge Trangen til et saadant.

II. Optagelse i Adelsstand før 1670.

Ophøielse i adelig Stand ved et af Kongen udfærdiget Aktstykke (Adels- eller Naturalisationsbrev) er ingen ny Opfindelse. Den kan forfølges tilbage til Kong Erik af Pommerns Dage og er muligvis endda adskillig ældre. Slige Breve indførtes i de sædvanlige Registranter, der indeholde samtlige af Kongen gjennem Cancelliet udfærdigede Expeditioner, blandt hvilke de møisommelig maa opsøges. Fra Tiden før ca. Aar 1500 haves ingen saadanne Registranter bevarede, og den Tids Adelsbreve kjendes derfor kun, forsaavidt de tilfældigvis haves enten i Original eller i Afskrift. I Grunden har derfor Nutiden kun en ret taaget Forestilling om, hvorvidt saadan Ophøielse overhovedet altid har været en af Kongen personlig udøvet Forrettighed, der ledsagedes af en skriftlig Bevidnelse, saa at Adelen strengt taget kun burde deles i Slægter, hvis Adelsbreve sporløst ere tabte, den saakaldte Uradel, og andre, hvis Adelsbreve kjendes, den saakaldte Brevadel, eller om Uradelen virkelig er en selvstændig Dannelse, kun mer eller mindre middelbart knyttet til Kongemagten. Der er dog ikke ringe Sandsynlighed for, at Kjærnen af den gamle danske Adel var et ret uafhængigt Led i Samfundsdannelsen og lige ned til Aar 1500 selv sørgede for sin væsentligste Rekrutering ved, at ansete Mænd udenfor Standen indrømmedes Plads i Adelen, efter at de ved Slægtskabsforbindelser i den og Deltagelse

i dens Forpligtelser havde erhvervet sig Adgang til dens Rettigheder. Denne Tilgang fordunklede aldeles den ved Kongernes Breve dannede Adel, af hvis Slægter kun ganske faa opnaaede en blivende Plads i Adelen, og ikke en eneste naaede op i Høiadelen. Haandfæstningernes ovenciterede Bestemmelser om, at Kongerne kun med Rigsraadets Samtykke maatte give Ufri Frihed og Frelse, kunde tyde paa, at Uradelen med en ret forklarlig Kortsynethed har seet skjævt til Brevadelen og modarbeidet dennes Forøgelse, men i Virkeligheden haves andetsteds fra yderst faa Holdepunkter for en saadan Anskuelse. Rigsraadet har f. Ex., det vi nu vide af, ingensinde nægtet sit Samtykke, naar Kongen ønskede at optage en Udenforstaaende i den danske Adel. Desuden traadte Forskjellen mellem Uradelens naturlige Tilgang, om jeg saa tør kalde den, og Brevadelens Tilgang alt skarpt frem, længe før der i Haandfæstningerne sattes Bestemmelser om Kongens begrændsede Ret til at give Ufri adelig Frihed. At Brevadelens Slægter saa hurtig gik til Grunde igjen eller i al Fald tabte sig i Mørke udenfor Adelen finder vistnok tilstrækkelig Forklaring i den Omstændighed, at den adelige Frihed ikke her som ved den naturlige Tilgang indtraadte som en logisk Følge af, at Vedkommende i Godsbesiddelse, Slægtskabsforbindelser o. s. v. forlængst var bleven Adelens Ligemand. Betingelserne for Slægtens Existens som adelig skulde altsaa først skaffes tilveie, *efter* at adelig Frihed var erhvervet, og dette lykkedes kun for de færreste af dem, som en kongelig Gunst eller maaske kun et Lune fra Herskabets Side havde hensat iblandt Adelen. Hvor ukjendte de aller fleste af de af Kongen før Reformationstiden med adelig

Frihed benaadede Personer og disses Slægt ere, fremgaaer tydelig af den her som Bilag trykte Fortegnelse over de Adelsophøielser, som have fundet Sted før 1670. Den er sammenstillet dels af et Par skrevne Fortegnelser fra det attende Aarhundrede[1]), dels af en i Rigsarkivet i de senere Aar oprettet Samling af originale Diplomer og suppleret andetsteds fra[2]), men tør som Førsteforsøg ingenlunde give sig ud for at være fuldstændig. Det vil af denne Fortegnelse sees, at slige Adelsbreve kunne forfølges tilbage til 1398, men at den ældste Original, som haves, er af 8. Marts 1433. Denne Original er, som alle andre af disse Breve fra det 15. Aarh., skreven paa en uanseelig Pergamentslap og viser i sin Midte en rask henkastet, med Farver forsynet Pennetegning af Vaabnet. Skjøndt dette Brev alt foreligger trykt andetsteds, nødes jeg dog til at gentage dets Ordlyd her:

Vi Erik, med Guds Naade Danmarks, Sverigs, Norges, Vendes og Gothes Konning og Hertug i Pommern, kundgøre alle de, dette Brev see eller høre, at af vor særdeles Naade for Ivar Jenssøns Bøns Skyld, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som denne Brevviser Poul Mattissøn os og vor Farbrodersøn Hertug Bugislaf af Pommern, om Vor Herre det saa forseet haver, at vi uden ægte Børn eller Barn afgangende vorde, og vore Arvinger og Efterkommere, Konninge af vor fædernes Slægt, og Riget her efter trolig gjøre og bevise skal, og hans Arvinge og Afkomme i tilkommende Tid evindelig, da unde vi og give fornævnte Poul Mattissøn og hans rette ægte Afkomme Frihed

[1]) Geneal. Herald. Sml. Generalia in Folio 24 a, 33 [18], [21].
[2]) Jvf. f. Ex. C Bruun: Gunde Rosenkrantz S. 73 ff.

og Frelse til sig selv og deres egne Personer til evig Tid, unden taget altid vort Kronegods, Bondegods og Kjøbstedgods. Dertil give vi hannem og dem Skjold og Hjelm for fornævnte Ivars Bøns Skyld med hans Fader og hannem, saa som er to hvide Vesene Horn udi et blaat Felt og paa Hjelmen to hvide Vesene Horn, efterdi som de her forneden malet beskreven stande[1]). Til Vitterlighed og Stadfæstelse denne forskrevne Friheds og Vaabens have vi vort Secret budet hænges for dette Brev. Datum in castro nostro Kalundeborgh Dominica Reminiscere in quadragesima sub Anno Domini Millesimo quadringentesimo tricesimo tercio.

Ad mandatum Domini Regis
Johannes Petri Cancellarius.

Til Sammenligning hidsættes et Adelsbrev, udstedt af Kong Frederik III:

Vi Frederik den Tredie etc. etc. gjøre Alle vitterligt, at eftersom det altid billigen haver været iagttaget, at de, som deres Herre og Fæderneland Tjeneste bevist haver og derfore tilbørligen Andre til Exempel, til at gjøre det Samme, skulle befordres og forfremmes, da efterdi vi os vel have ladet befalde os elskelig Jørgen Reikwein hans hidindtil os og Riget beviste Tjeneste, baade imod Rigens Fjender saavelsom udi andre givne Occasioner, ere og desforuden om hans Person naadigst informeret, at han udi samme Intention sig (!) altid fremdeles skal forblive og villig lade finde til vores og vor Riges Tjeneste videre at fortsætte, da have vi med vores elskelige Danmarks Riges Raads Raad, Villie og Samtykke for godt anseet bemeldte Jørgen Reichwiin den Naade at bevise, at vi hannem og hans ægte Børn med den Hustru, som han nu haver, vil have undt og givet, saa som vi og med dette vort aabne Brev (unde og give) hannem og hans ægte Børn og rette Afkomme, fødte og ufødte, ved den Frue han nu haver, som forskrevet staaer, fri Frelse og

[1]) Vaabenet var Slægten Dyres, til hvilken Iver Jensen hørte.

saadanne adelige Privilegier og Friheder, som andre Riddere og Svende have udi vore Riger Danmark og Norge, med Skjold og Hjelm, som er en væbnet Arm, holdendes en rød Vindrueklasse, udi et blaat Felt og oven paa det (!) aabne Hjelm trende røde Faner med et hvidt Kors o. s. v. o. s. v., eftersom det udi dette vort aabne Brev malet stander. Thi forbyde vi Alle, ihvo de helst ere eller være kunde, særdeles vore Fogeder, Embedsmænd og alle Andre, forskrevne Jørgen Reichwiin eller hans ægte Livsarvinger og Afkomme, som forskrevet staaer, her imod til evig Tid at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under vor Hyldest og Naade. Hafn den 18. Octobris 1655[1]).

I Hovedsagen ere disse to Diplomer saavel som alle de mellemliggende ens. Der gives Vedkommende Frihed og Frelse, og først i anden Række kommer Benaadningen med Skjold og Hjelm. Ikke i et eneste hedder det, at Kongen tildeler Vedkommende Skjold og Hjelm, og at han som Følge deraf skal være at ansee som Adelsmand. Der er dog een Undtagelse, men rigtignok kun en Undtagelse, der fuldt ud bekræfter Reglen. Kong Hans gav nemlig 1488 en Sønderjyde Brev paa Skjold og Hjelm, i hvilket det hedder:

.... don witlich apenbar bekennende vor alsz weme, dat wy von sunder good Gunst vnde Gnade wegen ock ymme mangerleye truwe Denste willen, so desze Brevwiser vnse lewe getrowe Jes Thomssen, to Kollund in Wyszharde wohnhafftig, vnserm sehligen Herrn Vadere vnde Vorfahren bethero gedan hefft, vnsz, vnsen Erven vnde Nakomlingen hernamals don, mach vnde schall, demselben Jes Thomssen Wapen, Schildt vnde Helm, nemlich in deme Schilde eine

[1]) Norske Reg. IX Fol. 524.

upgehauen witte Tynen, dat Veldt in dem Schilde bauen der Tynen roth vnde beneben der Tynen with to sammende, vnde bauen dem Schilde einen Helm, vpp dem Helme einen witten Appel mit dreen heelen roden Strusz Veddern, in alle mathe, alse hyrinne gemahlet steyt, desz vor sich vnde syne Eruen mit allen synen Güdern, wo de lygen, Kop-Städere vnde Bonden Güdern glick andern rittermatischen vnd frybarn Mannen, hernamals to gebrukende vnd to genetende, gnedigliken gegönnet vnd gegeuen hebben etc. etc.

I dette Brev er aabenbart Skjold og Hjelm Hovedsagen, og der tales slet ikke deri om Frihed og Frelse; men skjøndt Efterkommerne af den i Brevet nævnte Jes Thomsen endnu leve den Dag i Dag og i det mellemliggende Tidsrum have faaet det dem ved ovennævnte Brev givne Privilegium stadfæstet af en hel Række Konger, nemlig i Aarene 1647, 1648, 1670, 1699, 1731, 1747, 1767 og 1818, har Slægten dog bestandig staaet ganske udenfor Adelen og levet som almindelige Bønder [1]). Dette Tilfælde, enestaaende som det er, giver altsaa samme Resultat som de foregaaende Undersøgelser, nemlig, at Skjold og Hjelm kun med Rette kunde betegnes et „adeligt" Vaaben, naar de førtes af en Adelsmand, og at Brugen deraf i og for sig intet betød, end ikke, hvor den var hjemlet ved en kongelig Bevilling, naar ikke Vedkommende i Forvejen havde erhvervet Adelens Frihed og Frelse, eller udtrykt i faa Ord: I Danmark adlede Manden Vaabenet, men ikke Vaabenet Manden.

[1]) Jvf. Falck: Staatsbürgerliches Mag. VII 487—92.

III. Kong Christian V's Forsøg paa at gennemføre en Ordning af jus insignium og indrette et Heroldsembede, knyttet til Danske Cancellie.

Da Kong Christian V 1671 brød den hidtilværende Enhed i den danske Adel ved Oprettelsen af en dansk Greve- og en dansk Friherrestand med særskilte Privilegier, gjorde han ogsaa et Tilløb til Oprettelse af et dansk Heroldsembede eller Cancellie for Adelssager. Der indførtes nemlig en Række selvstændige Protocoller, henholdsvis til Registrering af Greve- Patenter, Friherre-Patenter, Adels-Patenter, Grevskabers Erectionsbreve, Friherskabers Erectionsbreve o. s. v., der er bleven fortsat lige til vore Dage. Det var Bøger i stort Format, førte med pyntelig Omhu og udstyrede med de samme indmalede Vaabenafbildninger, som fandtes i Originalerne. Skjøndt der ved hvert Tronskifte paabegyndtes et nyt Sæt Protocoller, gjør der sig dog gjennem hele det 18. Aarhundrede en vellykket Bestræbelse gjældende for at bevare denne hele Bogførings oprindelige, monumentale Præg. Ikke blot udførtes Vaabenafbildningerne i lange Tider efter de oprindelige, anseelige Skabeloner og med en Omhu i Udførelsen, der ikke gav de originale Pergamentsdocumenters synderlig efter, men selve den skiftende Haandskrift stræbte aabenbart i samme Retning. Efter Aar 1800 indtræder et Forfald, som er saa meget lettere at følge, som man nu ikke længere havde Raad til den Luxus at anskaffe selvstændige Protocoller for hver Konges Regeringstid; de Protocoller, der den Dag i Dag benyttes, anskaffedes ved Kong Frederik V's Død. Vaabentegningerne bleve slettere og slettere, ikke blot i heraldisk Henseende, det fik endda at være, men ogsaa

for selve Udførelsens Vedkommende. Nu ere endog enkelte af dem rene Caricaturer, udførte paa den første den bedste Papirslap og saa indklistrede i Protocollen; ikke sjeldent mangler Tegningen ganske. Om Haandskriften er det nok at sige, at den baade afgiver Vidnesbyrd om, i hvilken Grad Skjønskrivningskunsten er gaaet tilbage i det sidste Aarhundrede, og om hvor lidet Fortidens stærke, men ru, til bløde, elastiske Gaasefjer beregnede Papir egner sig for Nutidens haarde og sylespidse Staalpenne. Særlig efter Grundlovens Givelse og disse Sagers Henlæggelse under Justitsministeriets Lehnscontoir synes man at have lagt an paa i selve Maaden, hvorpaa disse gamle Protocoller nu føres, at vise, hvor dybt sunket den hele Adels Betydning og Anseelse var bleven. Nu føres de som en hvilkensomhelst anden ministeriel Copibog.

Ganske tilsvarende Protocoller lod Christian V indrette for Ordensvæsenet. Da ikke blot Vaabentegningerne i hans Tid ere udførte af samme Maler, som arbeidede i Adels-Protocollerne, men ogsaa Haandskriften er den samme, ere disse forskjellige Sager sikkert oprindelig blevne behandlede i eet og samme Contoir. Senere udskiltes Ordenssagerne og henlagdes under et selvstændigt Ordenssecretariat, hvor de paagældende Protocoller føres den Dag i Dag. Det bør dog ikke lades uberørt, at ihvorvel der i dem kan findes Beviser nok paa, at Kjendskab til Heraldik ikke er fornøden for at opnaae Embedet som de kongelige Ordeners Vaabenmaler, saa staae de, hvad den øvrige omhyggelige Førelse angaaer, meget høit over de tilsvarende i Lehnscontoiret.

Ved de Greverne under 25. Mai 1671 givne Privilegier blev det bl. A. fastsat, at de paa deres grevelige

Vaaben skulde føre aabne, en face staaende, med 11 Traller forsynede Hjelme. Friherrernes Hjelme skulde efter deres Privilegier af s. D. have samme Form, dog kun med 7 Traller. Endelig bestemtes i de Privilegier, som Kongen under 11. Febr. 1679 gav de kongelige Betjente af den borgerlige Stand, at disse Betjente paa deres Vaaben skulde føre en paa Skak staaende Hjelm med 4 Traller, men forgjæves vil man i Adelens Privilegier af 24. Juni 1661 søge tilsvarende Bestemmelser om dennes Hjelm. Kun skal der, efter hvad i sin Tid fra paalidelig Kilde er bleven mig meddelt[1]), i Ordenscapitulets Arkiv findes en kongelig Anordning af 25. April 1693, allerhøist stadfæstet 6. Jan. 1808, ledsaget af Tegninger, der bl. A. fastsætte, at Hjelmene paa de adelige Ordensridderes til Ophængning i Frederiksborg Slotskirke bestemte Skjolde skulde være paa Skak staaende og forsynede med 5 Traller; men denne Anordning er aldrig bleven overholdt, end ikke indenfor Ordensvæsenets snevre Omraade, og navnlig er den ikke af Cancelliet bleven betragtet som en almengyldig Forskrift, thi her herskede der den mest uklare Forestilling om, hvorledes en „adelig“ Hjelm saae ud. I ethvert i Christian V's Tid udstedt, med malet Vaabenskjold udstyret Aktstykke — Greve- og Friherre-Diplomer naturligvis undtagne — dets øvrige Text være, hvordan den end være vil, betegnes den paa Skjoldet staaende Hjelm som en „aaben adelig Tourneerhjelm“, men i Protocollen over „Adelige Patenter“ er denne Hjelm i det første Patent afbildet som

[1]) Denne Meddelelse skylder jeg Ordenscapitulets Kasserer, Etatsraad V. Lindberg, der alt i mange Aar med stor Omhu har indsamlet Materiale til det danske Ordensvæsens Historie.

en Sølv-Hjelm en face med 6 Traller, i de 5 næste: en Guld-Hjelm en face med 6 Traller, saa en paa Skak staaende Sølv-Hjelm med 4 Traller, en Sølv-Hjelm en face med 5 Traller, en Sølv-Hjelm paa Skak med 5 Traller, i de 2 næstfølgende en Sølv-Hjelm paa Skak med 4 Traller, i 5 en Sølv-Hjelm paa Skak med 5 Traller, en Sølv-Hjelm en face med 5 Traller og atter en Sølv-Hjelm paa Skak med 5 Traller. Af alle disse Patenter, der ere udstedte, forinden Kongen gav sine Betjente af borgerlig Stand Ret til at føre en Hjelm med 4 Traller, vil neppe Nogen kunne udlede en fast Regel for, hvorledes en „adelig Tourneerhjelm" egentlig saae ud, men efter Udstedelsen af de kongelige Betjentes Privilegier blive pludselig alle de „aabne adelige Tourneerhjelme" afbildede nøiagtig efter den Skabelon, en firetrallet paa Skak staaende Hjelm, som Kongen havde fastslaaet for Betjentene af borgerlig Stand, og som i disse Privilegier hverken betegnes som en „adelig" Hjelm eller som en Tourneerhjelm. Ja disse rent borgerlige Hjelme vedblev man at anvende, ganske vist under den falske Betegnelse af „aaben adelig Tourneerhjelm", efterat Kongen 1693 havde fastslaaet, at adelige Hjelme skulde staa paa Skak og have fem Traller. Som alt bemærket, gjaldt denne Anordning strengt taget kun for Ordensriddernes Vaabenskjolde, men selv i Ordensprotocollerne tog man intet Hensyn til den. Af de fra 1693-99 udnævnte Ridderes Vaaben have, ifølge velvillig Meddelelse af Ordenshistoriographen, Professor, Dr. phil. T. Lund, følgende alle Hjelmen en face: 1693 S. C. von Plessen (5 Traller), E. C. Knuth (4), D. Reventlow (6), N. Kragh (8); 1695 O. Raben (6), F. Reventlow (6); 1698 W. Blome (6), W. Brockdorff (6),

C. Rantzau (6) og C. Blome (6). Disse Riddere vare alle af gammel Adel. Derimod har Resten: 1693 M. Moth, T. B. Jessen, J. Harboe, J. Wibe, og A. Fuchs, 1695 J. H. von Lente, C. Schøller, B. Luxdorph, Chr. von Lente og J. Scholten alle kun paa Skak staaende Hjelme med 4 Traller, altsaa de borgerlige Betjentes Hjelm; Forklaringen heraf vil fremgaa af det Følgende.

Medens Kong Christian V altsaa fik fastslaaet en jus insignium for Grever, Friherrer og for Embedsmænd af borgerlig Stand, saa løb Forsøget paa at fastslaae noget tilsvarende for Adelens Vedkommende — forsætlig eller uforsætlig ud i Sandet. De i Skjold og paa Hjelm anvendte heraldiske Figurer kunde oplyse, hvorvidt deres Bærer var af Adel eller ikke, men selve Skjoldet oplyste fremdeles intet i saa Henseende, og Hjelmen talte kun, forsaavidt den havde 11 eller 7 Traller. I og for sig vilde det nu heller ikke have været i Overensstemmelse med den heraldiske Udvikling at betegne Standsforskjel ved den paa Skjoldet staaende Hjelms Stilling eller Form; dertil havde Hjelmen bestandig spillet en alt for underordnet Rolle i Sammenligning med Skjoldet. Alt i Middelalderen indeholdt de fleste Sigiller kun Skjold og Skjoldemærke, ikke 1 af 10 havde tillige Hjelm og Hjelmtegn og neppe 1 af 100 Hjelm og Hjelmtegn uden Skjold. I det 17 Aarhundrede træffes, som alt berørt, ikke saa sjeldent Sigiller, der vise en „aaben adelig Tourneerhjelm“ over et Skjold med Bomærke!

IV. Begrebet „Adel“ efter Danske Lov.

I Danske Lovs 1—2—11 hedder det:

Adelen, som ere de alene, som for dem,

deres ægte Børn og Afkom til adelig Skjold og Hjelm ere berettigede, være sig indlændiske eller udlændiske, som enten ere af Kongen naturaliserede eller betjene nogen Bestilling i Rangen, item lige med Adelen Privilegerede skulle i Livs- og Æres-Sager søges for Kongens høieste Ret o. s. v.

Høit ansete Jurister have udtalt og selve Høiesteret har fastslaaet (jvf. nedenfor), at dette Lovsted er det afgjørende for Danske Lovs Opfattelse af Begrebet „Dansk Adel", og det maa vel altsaa være rigtigt. Et af To er nu muligt; enten er Lovstedet kun en Formulering af en alt bestaaende Retspraxis, eller ogsaa er det et Paabud om Indførelse af en ny. Paa Forhaand skulde man dog tro, at den sidste Mulighed her er udelukket, thi skjøndt Loven har et helt Capitel (3—2), der handler „om Privilegerede Personer", og som utvivlsomt er det Sted, hvor en ny Redegjørelse for Begrebet „Adel" havde sin rette Plads, er denne Redegjørelse dog anbragt et helt andet Sted, som en leilighedsvis fremkommen Indskudssætning i et Capitel, der har til Overskrift „Om Værnething". En nærmere Undersøgelse vil imidlertid vise, at dette Lovsted endnu mindre er et Udtryk for den da bestaaende Retspraxis. Det er ovenfor paaviist, at denne hidtil havde været, at Adel vare de Personer, som vare i Besiddelse af Frihed og Frelse, det vil sige, som enten vare fødte af adelig Slægt paa fædrene og mødrene Side eller selv havde erholdt adelig Frihed, som selv eller deres Forfædre havde eiet frit Jordegods og deltaget i Adelens Hyldinger. I Stedet gjør Lovstedet Adelskabet afhængigt af Berettigelsen til at føre „adelig Skjold og Hjelm", og da denne Ret her for første Gang berøres i den danske

Lovgivning, havde der været al Grund for Concipisten af Loven, stærk som han netop er i Forklaringer, til her at have oplyst, hvem der havde Ret til at føre adelig Skjold og Hjelm og hvem ikke, samt endelig hvad adelig Skjold og Hjelm egentlig var. Naar Lovstedet havde lydt: Adelen, som ere de, der til adelig Skjold og Hjelm ere berettigede og adelig er alene det Skjold og den Hjelm, som føres af en Adelsmand, — saa havde Lovstedet viist sig i hele sin nøgne Meningsløshed og neppe fristet nogen Jurist. Man tænke sig blot Lovstedet anvendt over for de to foran nævnte Personer, Niels Andersen Dresselberg og Vessel Pallesen. Den Sidstes Adkomst til at føre sit Vaaben er fuldt saa god som den Førstes, og selve de to Vaaben ligne i ydre Henseende hinanden som to Draaber Vand. Ingen kan afgjøre, hvilket af dem, der er adeligt, og hvilket ikke, før man ad anden Vej har faaet oplyst, at Niels Andersen er en Adelsmand, men Vessel Pallesen ikke. Vilde Danske Lov indføre en ny Retspraxis, da maatte den først have fastslaaet, at Adelen, og ingen uden Adelen, skulde eller maatte bruge Hjelme med f. Ex. 5 Traller. Lovstedet henregner endvidere Udlændiske til adelig Skjold og Hjelm berettigede, der betjene en Bestilling i Rangen, til dansk Adel uden videre Betingelser; her kommer Loven i Modstrid med sig selv, thi i 3—2—2 hedder det: „Ingen Fremmede, som sig angive af Adel at være fødte og sig her i Riget ville nedsætte og ikke saadanne Bestillinger her sammesteds betjene, som adelige Friheder med sig føre, maa nyde eller være delagtige i danske adelige Friheder, før end de først for Kongen, eller for hvem Kongen dertil forordner, deres adelige

Ahner og Herkomst nøiagtigen bevist have, og derefter skal de allerunderdanigst for Kongen anholde, at de adelige Friheder maa nyde o. s. v.". Fra et Lægmands Standpunktbetragt et fastslaaer D. L. 1—2—11, at Adelen og de med Adelen lige Privilegerede skulle søges for Høiesteret i visse Sager, den dertil tilfældig knyttede Forklaring af Ordet „Adel" har kun en underordnet Betydning. Naar det i den efterfølgende Paragraf 1—2—12 hedder: Grever og Friherrer, som ere de alene, som ere af Kongen dertil ophøiede eller fremmede naturaliserede, skulle lige for Kongens høieste Ret indstævnes o. s. v., vil vel Ingen være i Tvivl om, at Betydningen af Indskudssætningen ikke kan ligestilles med Hovedsætningen; dertil bærer Indskudssætningen, der aldeles ikke omtaler Afkommet af de i grevelig og friherrelig Stand ophøiede Personer, i alt for paafaldende en Grad Præget af at være nedskreven kort efter selve disse Stænders første Indførelse. Hvis man vilde tillægge § 12 i sin Helhed lige saa megen Betydning, som man har tillagt § 11, maatte man jo frakjende de fleste nulevende Grever og Friherrer deres Værdighed, thi ikke „de alene", men en eller anden af deres Forfædre ere af Kongen dertil ophøiede. En født Greve eller Friherre falder selvfølgelig udenfor Categorien: de til Grever og Friherrer ophøiede eller naturaliserede.

Det tør vistnok uden at træde Høiesterets Ufeilbarhed og de fremragende Juristers videnskabelige Navn for nær siges, at havde de Alle været lige saa bevandrede i dansk Heraldik som i Jura, havde de sikkert seet med andre Øine paa D. L. 1—2—11, der for Indskudssætningens Vedkommende først og fremmest vidner om, at

dens Concipist ikke har givet sig af med dansk Heraldik og derfor helst skulde have holdt Skjolde og Hjelme uden for sit Lovarbeide.

V. Kong Christian V's Adels- og Vaabenbreve og disses Betydning.

Kong Christian V lod altsaa bl. A. indrette en særskilt Registrant over „Adelige Patenter". Det første af de i denne Registrant indførte danske Patenter lyder saaledes:

Vi Christian den Femte o. s. v. o. s. v. gjøre Alle vitterligt, at eftersom Ære og Værdighed saa uadskillelig Dyden følger som Skyggen Legemet, der og Intet er, hvorved Efterkommerne mere opmuntres til at eftertragte Dyd og at lægge Vind paa det, hvorved de kunne gjøre sig og deres fædrene Land navnkundige, end deres Forfædres lovlige og berømmelige Exempler, udi hvis Fodspor de med saa meget des større Iver og Freidighed træde, som de befinde deres Fortjenester og gode Qvaliteter dennem hos store Herrer og kronede Hoveder at have bragt udi Ære og Anseende og ophøiet dem ud af Støvet over det Gemene, saa vi og med sær naadige Øine [have] anseet vores Ceremonimester og Obristlieutenant over Livgarden til Hest Frantz Eberhard Spechan og ville nu hannem for hans hidindtil os beviste tro og gode Tjeneste, som han og fremdeles her efter agter at gjøre, allernaadigst udi Adelsstanden have ophævet og forhøiet, og derfor af vores absolute, souveraine, kongelige Magt og Myndighed for os og vore Arve Successores udi Regjeringen ved dette vores aabne Brev allernaadigst forunde og give bemeldte Frantz Eberhard Spechhan, hans ægte Børn og rette Livsarvinger, en efter anden, af Mand- og Kvindekjøn, alle de adelige Privilegier, Friheder og Benaadinger, som andre her udi vore Riger og Lande baarne Riddere og Svende have og med benaadede ere, saaledes, at vi bemeldte Frantz Eber-

hard Spechhan, hans ægte Børn og rette Livsarvinger og Afkom, fødte og ufødte, som forskrevet staaer, herved antage og annamme udi samme Ære, Dignitet og Adelsstand, som ret fødte, baarne, urgamle, Tourneer- og Riddermæssige Adelsmænd nyde og have, saa at han og hans ægte Børn og rette Livsarvinger udi alle Maader skulle agtes, æres og holdes lige ved andre gamle, paa Fædrene og Mødrene af adelige Ahner og Slægter fødte og baarne Tourneer- og Riddermæssige Adelsmænd, og derfor allernaadigst bevilge, at han, hans rette, ægte Livsarvinger og Descendenter til evig Tid maa og skulle skrives og kaldes von Spechhan og sig saaledes skrive og kalde udi alle forefaldende Leiligheder, saa og skrive sig af og til og paa hvis adelige Jordegods, de enten nu eie eller herefter tilbørligen eiendes og besiddendes vorde. Og have vi til ydermere vores kongelige Naades Kjendetegn allernaadigst benaadet bemeldte Frantz Eberhard von Spechhan og alle hans ægte Børn og rette Livsarvinger af Mand- og Kvindekjøn med saadant adeligt Vaaben og Skjold, som efterfølger, nemlig: Skjoldet delt udi . . . . blaa Felt. Oven paa det store Skjold staaer en aaben, adelig, forgyldt Tourneerhjelm . . ., saasom det herhos udi dette vort aabne Brev med sine Farver afmalet findes, saa at han, hans rette ægte Børn og Afkom af Mand- og Kvindekjøn maa og skulle til evig Tid være rette, baarne, Tourneer- og Riddermæssige Adelsfolk og paa alle Steder udi geistlige og verdslige Handlinger og Forretninger derfor agtes, erkjendes og holdes, æres, kaldes og skrives og derhos nyde og have alle de Benaadinger, Værdigheder, Fordel, Friheder, Titule, Ret og Rettighed, Beneficier, Herligheder og alt Andet udi geistlige og verdslige Handlinger, ligesom andre vore Arve Rigers og Landes rette, baarne og indfødte, Tourneer- og Riddermæssige Adelsmænd nyde og have, udi alle adelige Forhandlinger, inden- og udenfor Retten, aldeles Intet undtagen i nogen Maader, ved hvad Navn det og nævnes kan, mens maa og skulle ovenbemeldte Skjold, Hjelm og Vaaben bruge og føre udi alle ærlige, redelige, adelige og ridderlige Actioner, til alle Tider, saa og udi alle Tilfælde og paa alle Steder efter egen Villie og Velbehag og

saa, som de det til deres Ære eller anden Leilighed fornøden eragte kunne, lige som andre vore Arve Rigers og Landes rette, baarne og indfødte, Tourneer- og Riddermæssige Adelsfolk deres Skjold, Hjelm og Vaaben føre og bruge, ubehindret og uforkrænket i alle Maader, hvorved vi ogsaa saavelsom vores Arve Successorer og Efterkommere udi Regjeringen bemeldte Frantz Eberhard von Spechhan saavel som alle hans ægte Afkom af Mand- og Kvindekjøn, som forskrevet staaer, maintenere, beskytte og haandhæve ville, saa at de uforkrænket skulle nyde alle de Fordele, Benaadinger, Friheder, Privilegier, Digniteter, Ret og Rettigheder, som andre vores indfødte, danske Ædelinge med benaadede ere, og dersom derimod Noget kunde forefalde eller ske, da skal det ved dette vores aabne Brevs Kraft aldeles være annulleret, kasseret og ophævet. Thi byde og befale vi hermed alvorligen Alle og Enhver, vores og vores Arve Rigers og Landes høie og nedrige Betjente og Undersaatter, af hvad Stand og Condition de end ere, at de bemeldte Frantz Eberhard von Spechhan saavel som hans ægte Livsarvinger og deres Descendenter af Mand- og Kvindekjøn til evig Tid, som forskrevet staaer, ansee, antage og tillade, saa og ære, agte og holde for rette, danske Herremænd og Adelsfolk, lige ved andre danske, Tourneer- og Riddermæssige Adelsfolk og saavel som andre Riddere og Svende, udi alle forekommende geistlige og verdslige Sager og Forretninger, i alle Maader, som forskrevet staaer. Forbydendes bemeldte Frantz Eberhard von Spechhan, hans ægte Livsarvinger og Afkom, som før er meldt, imod oven bemeldte vores dennem givne, adelige Benaadinger, Friheder, Privilegier, Ære, Værdighed, Fordel, Dignitet, Ret og Rettigheder samt dertil forundte Klenodie af Skjold og Hjelm og Andet, som forskrevet staaer, nogen Hinder eller Forfang at gjøre i ringeste Maader, mens dennem Samtlige og Enhver særdeles udi alle ærlige, adelige og Riddermæssige Sager, Forretninger, Samkvem, inden- og udenfor Retten, roligen og fuldkommeligen, saaledes som de dennem af os forundte og givne ere, allesteds og alle Tider at bruge og nyde lade, under vores og vores Efterkommeres, kongelige Arve Successorer udi Regjeringen,

Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 24. Oktober 1670 udi vor Regjerings første Aar".

Sammenlignet med de foran aftrykte Adelsbreve fra Kong Erik af Pommerns og Kong Frederik III's Dage er dette ovenstaaende Adelsbrev svulmet utrolig op i Længde, dog mest ved at være bleven isprængt en Hoben unyttige Ord og indholdsløse Gjentagelser, thi i Hovedsagen stemme de overeens. Ogsaa her forundes der Vedkommende den Forhøielse og Ophævelse i Adelsstanden, som andre Riddere og Svende have, og først som et Supplement hertil kommer saa bagefter Benaadningen med Skjold og Hjelm.

Denne ny indførte, omstændelige Formular benyttedes derefter til alle de i de følgende ni Aar udfærdigede Adelspatenter, dog afvexlende med en for Indledningens Vedkommende noget mere afkortet Formular, der begyndte saaledes:

Vi Christian den Femte o. s. v. o. s. v. gjøre Alle vitterligt, at vi af sær og synderlig kongelig Gunst og Naade allernaadigst have ophævet og forhøiet, saa og hermed udi Adelsstanden ophæve og forhøie os elskelig Nicolaus Lüder Helvaderus Silverstein, og derfor af vores absolute, souveraine, kongelige Magt og Myndighed for os og vores kongelige Arve Successorer udi Regjeringen ved dette vores aabne Brev o. s. v. o. s. v.

Efter den længere Formular, som jeg vil betegne A, er der udstedt følgende Adelsbreve:
Johannes Paulus de Gelder 19. Okt. 1670. (Latin.)
Frantz Eberhard von Spechhan 19. Okt. 1670.
Ditlef von Lüthkens 3. Dec. 1670.

Johan Wibe 25. Mai 1671 (afviger noget, da det er et Legitimationsbrev).
Georg Christian von Schultze 29. Juni 1671.
Eilerich Jensen Wisborg 1. Aug. 1671.
Thomas Finche 1. Mai 1674 (herefter bortfalder: „og ophøiet dennem af Støvet over det Gemene").
afg. Caspar Bartholin 1. Mai 1674.
Albert Gyldensparre 1. Mai 1674.
Henrik Müller 1. Mai 1674.
Johannes Finche 1. Mai 1674.
(Vaabenbrev for en afdød Dame 7. Mai 1674.)
Jochum Irgens von Westerwig 4. Okt. 1674.
Henning Meyercrone 9. Nov. 1674.
Jens Rosenheim 26. Mai 1676.
Hans Lilienschiold 26. Mai 1676.
Willelmus Bastianse 25. Okt. 1677 (Latin).
Johan Heye 17. April 1678.

Efter den kortere Formular (B.) er udstedt:
Nicolaus Lüder Helvaderus von Silversteen 17. Okt. 1671.
Claus Beenfeldt Løvencrone 9. Nov. 1674 (jvf. Sml. Adels Diplomer 7. Juni 1675) og tildels
Vita Bering 28. Jan. 1678.

Efter disse Adelsbreve findes i Protocollen over Adelige Patenter indført Stadfæstelsen af 11. Febr. 1679 paa de kongl. Betjentes Privilegier, indeholdende følgende nye Paragrapher:

1.

Alle vores Civil Betjente af den borgerlige Stand, som enten allerede betjene, eller og de, som herefter kunne vorde eragtet dygtige til at betjene nogen af de Charger, som udi den af os allernaadigst gjorte Rangs Ordning findes specificerede, saavel som og alle vores egne, indfødte, militaire Betjente,

eller Andre, som sig her i vore Riger og Lande nedsætte og forblive ville og i lige Maade nogen af de Charger betjene, som i forskrevne vores allernaadigst gjorte Rangs Orden findes, skulle for dem, deres Hustruer og Børn nyde alle de Privilegier, Herligheder og Benaadinger, som andre af Adel i vore Riger og Lande nu nyde og have eller herefter nyde og bekomme kunne, og udi alle ærlige, adelige og andre redelige Occasioner, Forretninger og Samkvem æres, agtes og ansees lige ved andre paa Fædrene og Mødrene fødte og baarne Adelsfolk.

2.

Og som udi ovenbemeldte af vores elskelige, kjære Hr. Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, til vores Betjente af den borgerlige Stand allernaadigst givne Privilegier udtrykkeligen meldes, at de skulle nyde lige Adgang til Officia og Honores med Adelen, saa ville vi og for os og vores kongelige Arve Successorer udi Regjeringen dennem ved den Post i Særdeleshed allernaadigst haandhævet og erholdet have, saaledes, at de lige ved dennem af Adelsstanden endog til de høieste Charger i vores Riger og Lande efter Enhvers Capacitet og Meriter skulle og maa vorde ophøiet og det med den Titul og Prædicat, som samme Charge bekvemmer, efter vores derom udi vores Cancellie allernaadigst gjorte Anordning og dennem af Adelsstanden i lige Charger allernaadigst tillagte Titels videre Formelding.

3.

Skal det være enhver af forskrevne vores Betjente tilladt paa sit Vaaben (hvilket vi endog for dennem, som derom allerunderdanigst anholde ville, til et sær kongelig Naades Tegn allernaadigst forandre og forbedre ville) at sætte og føre en aaben, med fire Traller oplukt og paa Skak staaende Hjelm efter hosføiede Afridsning.

4.

Saasom vi o. s. v.

Endvidere indføres i Protocollen umiddelbart efter disse Privilegier de tilsvarende Privilegier for Profes-

sorerne ved Kjøbenhavns Universitet af 18. Febr. 1679, og saa kommer følgende Diplom:

Vi Christian den Femte o. s. v. o. s. v. Gjøre alle vitterligt, at vi udi allernaadigst Henseende til den tro og oprigtige Tjeneste, som vores Cancelliraad og Assessor udi vores danske og tydske Cancellie samt Kammer Collegiis, os elskelig Matthias Moth os hidindtil allerunderdanigst beviist haver og fremdeles herefter agter at gjøre, [til et sær kongelig Naade Kjendetegn] allernaadigst have benaadet hannem og alle hans ægte Børn og rette Livsarvinger og Afkom af Mand og Kvindekjøn saavelsom og hans trende Søstre, os elskelig Elsebeth Margrete, Ide Kirstine og Beata Ingeborrig Moth med saadant Vaaben og Skjold, som efter følger, nemlig Skjoldet delt udi fire Kvarter . . . . blaat Felt, oven paa det store Skjold staaer en aaben, adelig, kronet Tourneerhjelm, hvorudaf opspringer en halv Buk, saasom det herhos udi dette vort aabne Brev med sine rette Farver findes afmalet. Og maa og skulle bemeldte Matthias Moth og hans rette ægte Børn og Afkom saavelsom og forskrevne hans trende Søstre ovenbemeldte Skjold, Hjelm og Vaaben bruge og føre udi alle ærlige, adelige og redelige [Occasioner,] Actioner [og Forretninger], til alle Tider, saa og udi alle Tilfælde og paa alle Steder efter egen Villie og Velbehag, og saasom de det til deres Ære eller anden Leilighed fornøden eragte kunne, ligesom andre vore Arve Rigers og Landes [ældgamle,] rette, baarne, Tourneer- og Riddermæssige Adelsfolk deres Skjold, Hjelm og Vaaben føre og bruge, ubehindret og uforkrænket i alle Maader. [Hvorudi vi ogsaa saavel som vores kongelige Arve Successorer og Efterkommere udi Regjeringen dennem saavelsom alle deres ægte Afkom af Mand- og Kvindekjøn, som forskrevet staaer, allernaadigst maintenere, beskytte og handthæve ville.] Thi forbyde vi Alle og Enhver herimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre under vor høieste Unaade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 20. Martii Aar efter Christi Fødsel 1679, vores Regjerings tiende.

Omtrent ligelydende Breve, dog med hel eller delvis Tilføielse af de indklamrede Stykker, erholdt saa følgende Embedsmænd o. Fl.:

Kammersecretair Caspar Schøller og Vicelandsdommer i Sjælland Rasmus Schøller,

Ordenssecretair, Ceremonimester, Assessor i Cancellicollegiet Bolle Luxdorph, Vicelandsdommer i Laaland og Falster Peder Luxdorph, Ritmester Holger Luxdorph og deres Søster,

Assessor i Cancellicollegiet Frederik Mechlenburg,

Commerceraad, Assessor i Høiesteret og Commercecollegiet Peder Pedersen Lercke,

Assessor i Commercecollegiet Peder Matthiessen Rosenørn og hans Søster,

Landsdommer i Nørrejylland Peder Lercke,

Superintendent i Viborg Stift, Dr. Søren Glud,

alle af 20. Marts 1679;

Assessor i Høiesteret Vilhelm Mule (Confirmation, Forandring og Forbedring paa et hans Slægt af Kong Christoffer 1444 givet Vaaben) 15. Juni 1679,

Superintendent over Fyens Stift, Mag. Thomas Kingo s. D.,

Etats-, Justits-, Cancelli- og Commerceraad samt Inspecteur over Kronprindsens Education og Information Michael Wibe,

Overzahlmester Peter Brandt,

Assessor i Høiesteret og Cancellicollegiet, Secretair og Dechifrerer Poul Nielsen Rosenpalm,

Assessor i Kammercollegiet, Generalprocureur Niels Benzon og Assessor i Commercecollegiet Peder Benzon,

Secretair i Cancelliet Hans Bentzon,

Assessor i Commercecollegiet Peter Blat,
alle af 15. Dec. 1679;
Justitsraad, Præsident i Kjøbenhavn Peder Resen 8. Jan. 1680,
Generalfiscal Christen Pedersen 12. Febr. 1680,
Cancelliraad ved Regjeringen i Hertugdømmerne, Amtsforvalter Nicolaus Brugman og hans Broder, der var brunsvigsk Capitain, 13. Febr. 1680,
Landcommissair i Fyen, Præsident i Nyborg Claus Rasch 2. Juni 1680,
Anne Margrethe Iserberg, Albert Gyldensparres, 20. Mai 1674 (vel antedateret),
Hofjunker, Capitain Frederik Munchgaard 16. April 1681,
Geheime- og Kammerraad, Rentemester og Generalkrigscommissair Henrik von Støcken 25. Juni 1681,
Assessor i Admiralitetscollegiet og Præsident i Underadmiralitetsretten Christian Schiønning 29. Oktober 1681.

I en ny Protocol fortsættes med:

Assistentsraad i Norge, Landcommissair Hans Christophersen Hiort 8. April 1682,
Kirsten Schrøder, Henning Meyercrones, 8. April 1682,
Admiral og Admiralitetsraad Henrik Span 31. Dec. 1683,
Raad og Amtsforvalter i Pinneberg Henrik Suhm s. D.,
Krigs- og Admiralitetsraad og Krigssecretair Jens Harboe og hans Broder, Oberst Andreas Harboe 3. Mai 1684,
Major Mathias Brandt 7. Febr. 1685,
Generalmajor Andreas Fuchs 3. Okt. 1685,
Capitain Johan Albrecht von Peperlow 11. Mai 1686,

Overkrigscommissair i Norge Hans Rosencreutz 24. Dec. 1686,

Christian Anthon von Cramer til Hoyerworth 31. December 1686,

Vicelandsdommer i Laaland og Falster Christian Herman Helverskov og hans Søster 24. Mai 1688,

Dansk Commissair i Moskov Henrik Butenant von Rosenbusch s. D.,

Diggreve i Oldenborg, Ritmester Anthon Günther von Münnich s. D.,

Krigsraad, Generalauditeur i Norge Zacharias von Lemfort 13. Okt. 1688,

Kammerraad og Landrentemester i Oldenborg og Delmenhorst Christian Burchard von Felden 17. September 1689,

Børnene af afg. Peder Hansen Hovenbech 11. Jan. 1690 og

Oberst Mathias Nummesen 24. Mai 1688 [1]).

Efter den ovenstaaende Formular (C), der ene og alene lød paa en Vaabenforlehning, dannedes andre med et afvigende, forøget Indhold. Den første af disse Afvigelser (D) er nogle latinske Vaabenbreve, Oversættelser af Formular C, men med en indsat Slutningspassus om, at Vedkommende, hans Børn og Afkom skulle være delagtige i og nyde alle de Adelen tilkommende Privilegier (iisdemqve privilegiis, honoribus, dignitatibus ac immunitatibus, qvibus prædicti coeteri horum nostrorum Regnorum principatuum ac ditionum nobiles nunc gaudent fruunturqve aut in posterum gaudebunt fruenturve gaudere fruiqve, ipsum ipsosqve posteros ac

[1]) Den her tilhørende Concept har med Rødkridt en siden overstreget Paategning: Dette er casseret og skal ei indføres.

descendentes perpetuo ac in omne ævum volumus jubemus); Concepten til det første af disse Breve viser, at denne Passus virkelig er en af en anden Haand gjort Tilføielse til den oprindelige Formular. Saadanne Breve erholdt:

Regjeringsraad i Oldenborg og Vicekansler Adolph Edzard de Petkum 31. Dec. 1680,

Peter de Sprechelsen af Dronningborg 6. April 1682[1]),

Kammerraad, Overkrigscommissair, Amtmand i Pinneberg og Regjeringsraad i Hertugdømmerne Henning Weseman 13. Mai 1682,

Canonicus i Lybæk Reimar Peter de Rheder 23. Juni 1683,

Advocat ved Parlamentet i Paris og Secretair hos den franske Gesandt Carl Roulin 31. Dec. 1683; dette sidste Brev har dog en særlig høitidelig Indledning, der nærmer det stærkt til de tidligere, virkelige Adelsbreve (A.).

Snart efter denne Variation af C indføres en ny (E), idet der efter den i C anvendte Indledning tilføies: „.... Allernaadigst have bevilget, at ikke alene han og hans rette ægte Livsarvinger, medens endog al deres Posteritet af Mand- og Kvindekjøn til evig Tid maa og skulle nyde og være delagtige udi alle de Privilegier, Fri-

[1]) Concepten viser, at her egentlig var opsat et virkeligt Adelsbrev, idet det hed: ipsum liberosqve ipsius legitimos qvi nascentur eorumqve descendentes utriusqve sexus nobilium nostrorum collegio ac societate gratiose adscripsisse gentilemqve simul clypeum ac arma gentilitia, ipsi prædictisqve liberis ipsius legitimis eorumqve descendentibus clementissime auxisse, ornasse, illustrasse, — men dette er rettet til: ipsi liberisqve ipsius legitimis, qvi nascentur eorumqve descendentibus utriusqve sexus gentilem clypeum et gentilitia insignia ornasse, illustrasse etc. Ogsaa her er den ovenciterede Slutningspassus en senere Tilføielse.

heder og Benaadinger, som vi den 11. Febr. Anno 1679 vores Betjente af den borgerlige Stand allernaadigst have givet, og have vi derhos til et ydermere sær kongelig Naades Kjendetegn benaadet dennem med saadant Skjold og Vaaben etc. etc." Af denne Art Breve udstedtes kun 3, nemlig:

Geheime-, Etats-, Justits- og Cancelliraad samt Geheime Etats Secretair Conrad Bierman von Ehrenschild 29. Okt. 1681,

Cancelliraad og tydsk Kammersecretair Thomas Baltazar von Jessen s. D. og

Hans Bøefke 13. Mai 1682[1]).

Efter Indførelsen af Rangforordningen af 11. Febr. 1693 gjenoptages denne Formular (E), men i en noget ændret Skikkelse (F), navnlig ere Ordene „af den borgerlige Stand" udeladte, idet det hedder: ... „maa og skulle være delagtige udi alle de Privilegier, som vi vores Betjente allernaadigst have meddelt eller herefter meddelendes vorde og samme ligesom andre vores Betjente til evig Tid nyde og have, saa at han, hans ægte Børn og rette Livsarvinger og Descendenter af Mand- og Kvindekjøn herefter for rette, indfødte, danske Adelsfolk af Alle og Enhver skulle agtes og holdes, og have vi hannem med følgende Skjold o. s. v. o. s. v." Efternævnte erholdt saadanne Breve:

Hofjunker Friedrik Weiberg og hans Søster 27. Juni 1693,

Dansk Secretair og Commissair i Stockholm Johan Diderich Grüner 23. Dec. 1693,

[1]) Den sidste Concept er oprindelig kun en Gjentagelse af C, men deri er rettet og tilføiet Benaadningen med Betjentenes Privilegier som i de to her fornævnte Breve indført.

Raad og Gesandt i Regensburg Ditlef Nicolas Løvencron 29. Juni 1695,

Assessor i Landretten i Oldenborg Johan Diderich von Münnich 24. April 1697,

Niels Werenschiold 13. Nov. 1697 og

Assessor i Rentekammeret, Amtmand over Ringsted og Korsør Amter Poul Moth 19. Aug. 1698.

En følgende Formular (G), der kommer til Anvendelse i nogle latinske Breve, gaaer endnu et Skridt videre i Retning af virkelige Adelsbreve, idet den tilføjer Ordet „adelig" foran „Betjente" („ut ipse cum legitimis ipsius liberis descendentesqve ab his legitimo matrimonio nepotes nepotesqve et ex his propagatæ rursus legitimi connubii jure lineæ utriusqve sexus æterna serie omnibus privilegiis ac immunitatibus gaudeant fruanturqve, qvibus horum nostrorum Regnorum Principatuumqve *nobiles officiales* gaudent fruunturqve aut in posterum gaudebunt fruenturve imo illum illosqve horum nostrorum Regnorum Principatuumqve nobilibus adscriptos pro talibus ab omnibus singulisqve haberi volumus jubemus etc. etc"). Saadanne Breve bleve tildelte:

Oberst og Commandant for Befæstningerne i Oldenborg og Delmenhorst Anthon Günther de Pottendorf og hans Søster 23. Marts 1695,

Justitsraad Johannnes Rudolph Ringelman 23. Marts 1695,

Regjerings- og Consistorialraad i Oldenborg og Delmenhorst Johannes Ludolph de Øtken og hans Brødre 13. Juni 1696,

Viceadmiral Mathias de Paulsen 9. Febr. 1697 og

Justits- og Cancelliraad ved Overretten i Pinneberg Jakob Henrik de Rosenschild 19. Aug. 1698.

Endnu et Skridt i samme Retning gjøres i de efterstaaende to Patenter (H), idet nu Ordet „Betjente“ helt udelades („. . . Principatuumqve nobiles gaudent . . .“), nemlig:

Etatsraad, Landkansler i Holsten Conrad de Wasmer 21. Sept. 1695 og

kongl. Raad Adrian de Temming 20. Sept. 1697.

Kortelig fremstillet have vi altsaa fra Christian V's Tid følgende Klasser af Breve:

1670-78 A-B. Ikkun Breve, der bestemt udtale en Ophøielse i Adelstand,

1679-90 C. Talrige Breve, der kun give kongl. Stadfæstelse paa et Vaaben,

1680-91 D. Nogle Breve, som give Vaaben og Delagtighed i Adelens Privilegier,

1681-82 E. Et Par Breve paa de „Betjentene af den borgerlige Stand“ givne Privilegier og et Vaaben,

1693-98 F. Nogle Breve paa de „Betjentene“ givne Privilegier og et Vaaben,

1695-98 G. Nogle Breve paa de „de adelige Betjente“ givne Privilegier og et Vaaben,

1695-97 H. Et Par Breve paa de „de Adelige“ givne Privilegier og et Vaaben, Alt for sig og Efterkommere.

Det vil af dette eiendommelige Schema strax falde i Øinene, at medens en Indflydelse fra de kongelige Betjentes Privilegier 1679 og fra Rangforordningen 1693 er umiskjendelig, saa er der ikke mindste Spor til, at Danske Lovs Fremkomst 1683 har havt nogen Virkning paa Indholdet af Adels- og Vaabenbrevene, thi at Formularen E ikke blev anvendt efter 13. Mai 1682 tør

vistnok ikke tilskrives D. L. 1—2—11, da Loven i sin Indledning høitidelig stadfæstede Betjentenes Privilegier. Endvidere vil det sees, at der gjør sig en stadig Bestræbelse gjældende for at vende tilbage til de før 1679 anvendte virkelige Adelsbreve, men at de hinanden følgende Formularer dog ikke ligefrem afløse hinanden. Derimod kunne de yderligere deles i tre udprægede, hinanden afløsende Perioder:

1670 til Betjentenes Privilegier 1679: Rene Adelsbreve,
fra Betjentenes Privilegier til Rangforordningen 1693: Særlig Vaabenbreve,
fra 1693—1699: Vaabenbreve, der nærme sig Adelsbreve.

De to sidste Perioder adskille sig bestemt fra den første derved, at deres ovenstaaende Patenter alle have det fælles Præg, at de forsætlig søge at undgaae Brugen af Ordene „benaade med Frihed og Frelse“ eller „ophøie og optage udi Adelstanden“, men istedetfor høist tildele de samme Privilegier, som Adelen har, og befale, at Vedkommende skal ansees og holdes for (men ikke — være!) rette, indfødte Adelsfolk, og dette skyldes ingen Tilfældighed, thi hele Tiden, lige til Kongens Død, dukke i Ny og Næ virkelige Adelsbreve op, dels Naturalisation af fremmed Adel, dels Anerkjendelse af dansk Adel, dels ligefrem Ophøielse i adelig Stand. Saaledes udstedtes et Patent:

3. Mai 1679 paa Legitimation for Oberst Steen Andersen Bille (... „agtes, æres og holdes lige ved andre gamle, paa Fædrene og Mødrene af adelige Ahner og Slægter ægte fødte og baarne, Tourneer- og rette Riddermæssige Adelsfolk og nyde de samme Privilegier, Friheder og Benaadinger, som andre udi vore Riger og Lande ægte fødte og baarne Riddere og Svende

nu med benaadede ere eller i Fremtiden med benaades kunde" . . .) med sin Faders, Hr. Anders Bille til Rosendals Vaaben.

13. Febr. 1680, Anna Berns, Frans Ludvig van de Wielens Efterleverske til Mariager Kloster (. . . „hende, hendes Børn og deres ægte Livsarvinger og Afkom af Mand- og Kvindekjøn udi Adelsstanden at ophøie" . . .).

21. Jan. 1681, Hans von Lossow, hans Hustru og Søster (. . . „endel sine Forfædres adelige Herkomst for os især saaledes, at vi allernaadigst nøies og dermed tilfreds ere, allerunderdanigst beviist haver, end i hvilken Prøve om og Noget fattes skulde, ville vi slig Mangel selv af vores absolute og souveraine, kongelige Magt og Myndighed ved dette vores aabne Brevs Kraft allernaadigst erstattet og suppleret have, da have vi nu efter allerunderdanigst Ansøgning og Begjæring af sær kongelig Gunst og Naade allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at de maa holdes og agtes som rette indfødte danske Adelsfolk og nyde de Privilegier og Friheder, som Andre af Adel nu nyde og have eller herefter nyde og bekomme kunde" . . .).

9. Juni 1682, Johan Monrath (. . . „sin adelige Herkomst baade paa fædrene og mødrene Siden for os især, saaledes at vi allernaadigst nøies og dermed tilfreds ere, beviist haver, udi hvilken Prøve om og end Noget fattes skulde, have vi slig Mangel selv af vores absolute souveraine, kongelige Magt og Myndighed ved dette vores aabne Brevs Kraft allernaadigst erstattet og suppleret" . . .).

2. Dec. 1682, De kongl. Raader, Brødrene Johan Hugo, Christian og afg. Friederich Lentes Børn (... „have bevist deres adelige Herkomst, som deres afgangne Fader af Keiser Ferdinando Tertio for hans sære Meriters Skyld haver bekommet, da have vi efter allerunderdanigst Ansøgning og Begjæring allernaadigst bevilget og tilladt, . . . maa holdes og agtes for rette indfødte danske Ædelinge og lade sig herefter kalde og skrive von Lente og derhos nyde alle de Privilegier, som Andre af Adel nu nyde og have eller herefter nyde og bekomme kunde, og herved fuldkommen naturaliseret være" ...).
11. Mai 1686, Capitain Henrik Christian Pultz (..."har bevist sin adelige Herkomst [og maa med sit Afkom] holdes og agtes for rette indfødte danske Ædelinge og nyde alle de Privilegier, Friheder og Benaadinger, som vores indfødte danske Adel nu nyder og haver, og vi dennem udi denne vores absolute souveraine Arveregjering allernaadigst forundt have eller herefter forundendes og bevilgendes vorde, og hermed fuldkommen naturaliseret være" ...).
20. Juni 1691, Jakob Heubsch (... „være delagtige udi alle de Privilegier, som vi andre vores Ædelinge allernaadigst have meddelt eller herefter meddelendes vorde og samme ligesom andre vores Ædelinge til evig Tid nyde og have, saaledes at han, hans ægte Børn og rette Livsarvinger og Descendenter herefter for rette indfødte danske Adelsfolk af Alle og Enhver skulle agtes og holdes" ...).
3. Jan. 1693, Major Hans Frederik Pultz (enslydende med det næstfornævnte).

7. Sept. 1695, Detlev og Conrad Revenfeld og deres Søster (... „in numerum nobilium Regnorum ac Principatuum nostrorum non solum adscivisse“ ...) og

13. Sept. 1698, Etats-, Justits-, Cancelli- og Regjeringsraad Frederik Adolph Ehrencron, der var adlet af Kongen af Sverig (... „nunc qvoqve in ordinem ac numerum nobilium Regnorum Ducatuumqve nostrorum recepisse cooptasse“ ...).

Endelig haves to Adelspatenter, til hvilke den gamle før 1679 anvendte, vidtløftige, latinske Formular er benyttet, nemlig:

Kongl. Raad Christoffer Gensch von Breitenau 8. Marts 1681 og

Borger i London Martinus Lyonfeld 28. Jan. 1693[1]).

Det er vistnok utvivlsomt, at disse sidste 12 Patenter virkelig hjemle dansk Adel, men hele Resten af de 1679-1698 udfærdigede Patenter giver efter min Opfattelse, som jeg ikke er ene om[2]), kun en Art Ligestilling med Adelen eller ikke en Gang det. Imidlertid have ikke blot to fremragende Jurister, nemlig daværende Overretssagfører Salomonsen og cand. jur. Thomsen, i Ugeskrift for Retsvæsen 1881 henholdsvis S. 1 ff. og S. 385 ff. udtalt en ganske modsat Anskuelse, men selve Justitsministeriet har ved en i den nyeste Tid truffen aller-

[1]) Det er paafaldende, at denne Formular er tagen frem for hans Skyld, thi af hans ved Concepten endnu hosliggende Ansøgning sees, at han, der trods sit Navn, oprindelig Martinus Lyonchar, var en dansk Mand, søgte om Skjold, Hjelm og andre adelige Friheder. De da sædvanlig anvendte Vaabenbrevs Formularer ere altsaa ikke blevne ansete som opfyldende Mandens Begjæring.

[2]) Hist. Tidsskr. 5. I. 645, jvf. Pers. Tidsskr. 3. I. 151.

høieste Afgjørelse lagt en hermed samstemmende Opfattelse for Dagen, hvorom mere nedenfor. Begge de to nysnævnte Forfattere tillægge paa Forhaand Indskudssætningen i D. L. 1—2—11 samme overordentlige Betydning, som siden en Høiesteretsdom af 1885 fastslog, men de Resultater, de komme til, ere forøvrigt høist afvigende fra hinanden. S. udleder nemlig af D. L. 1—2—11, at der ved den i Forbindelse med Betjentenes Privilegier af 1679 indstiftedes en Art lavere Adel, bestaaende af fremmede Adelsmænd, der havde beklædt en Bestilling i Rangen, samt deres Efterkommere og de Betjente, der i Henhold til Privilegiernes § 3 fik Vaabenbreve, og deres Efterkommere, hvilken lavere Adel kun var i Besiddelse af den ved Privilegierne tilsikkrede, til selve Bestillingen i Rangen knyttede personlige Ligestilling med Adelen, det ved D. L. 1—2—11 tilstaaede Værnething fælles med Adelen og saa det arvelige Vaaben, enten i Kraft af den fremmede Adel eller af Vaabenbrevet; dette Vaaben, mener S., hjemler den dog i Henhold til Indskudssætningen i D. L. 1—2—11 virkelig Adel. T. bestrider fuldstændig Rigtigheden af S.' Fortolkning og vil ikke godkjende en saadan Deling af Adelen i en virkelig Adel og en blot og bar Vaabenadel.

S. kommer ved Betragtningen af Kong Christian V's Patenter ind paa en hel heraldisk Undersøgelse, hvori han anfører, at den Hjelm, Kongen tildelte sine Betjente af den borgerlige Stand, netop er den samme, som findes benyttet i de fleste af Kongen før 1679 udstedte Adelspatenter (— den er som ovenfor (S. 322) paavist kun brugt i 3 af de 18 Patenter). Han lægger Vægt paa, at Kongen ved Vaabenbrevene smykkede Hjelmene med „allegoriske Emblemer", hvilke mangle paa den i

Privilegierne afbildede Hjelm, som blev tildelt Betjentene i al Almindelighed (S. anseer altsaa disse „allegoriske Emblemer", i Heraldiken benævnede Hjelmtegn eller Hjelmmærker, for særlige Udmærkelsestegn og synes ikke at vide, at en Hjelm ligesaa lidt i god Heraldik kan forekomme uden Hjelmtegn som et Skjold uden Skjoldemærke; det hører ellers til Heraldikens allerførste ABC-Regler. Ved Privilegierne foreskriver Kongen ligesaa lidt sine Betjente, hvad de maatte anbringe ovenpaa deres Hjelm, som hvad de skulde sætte i Skjoldet; Kongen gaaer nemlig ud fra, at begge Dele vare forsynede for længe siden. Han fastslaaer kun en bestemt Form for selve Hjelmen og afbilder derfor kun denne Hjelm, uden noget Hjelmtegn, Hjelmdække eller andet Tilbehør). Endvidere mener S., at Hjelmene smykkedes „næsten altid med Kroner" (— uheldigvis have af de første 31 Vaabenbreve ikke færre end de 14, noget nær Halvdelen, Hjelme uden Krone, idet denne erstattes af en simpel Hjelmpude, som dog ikke let kan opfattes som et Udmærkelsestegn, der gjør et borgerligt Vaaben adeligt, man mene saa forresten om Kronerne, hvad man vil). S. staaer i den Formening, at Ordene „benaade med Skjold og Hjelm" og „forandre og forbedre et Vaaben" have samme Betydning (— det første skulde dog nærmest synes at forudsætte, at Vedkommende ikke før har havt Skjold og Hjelm, det sidste derimod det stik modsatte, saaledes som det fremgaaer af det Vilhelm Mule tildelte Vaabenbrev; her bliver det hans Stamfader 1444 af Kong Christoffer givne Vaaben „forandret og forbedret", idet hans hidtil førte Skjold anbragtes som Hjerteskjold i et helt nyt, større, af for-

skjellige Felter og Figurer dannet Hovedskjold. Derimod kan Udtrykket „benaade med Skjold og Hjelm" maaske svare til Privilegiernes Udtryk „til et kongelig Naades Tegn forandre og forbedre", idet dette sidste ret beseet ikke betegner andet, end at Kongen nu giver Embedsmanden Brev paa det selvsamme Vaaben, som han hidtil har ført af egen Magtfuldkommenhed eller som Arv efter sine Forældre. Her bliver i Realiteten det sidste Udtryk en Benaadning med Skjold og Hjelm). S. saavelsom andre Jurister har den Opfattelse, at der ved Privilegiernes § 3 gaves Embedsmændene en udvidet jus insignium (— tværtimod, deres hidtil havte Frihed til efter eget Forgodtbefindende at føre Hjelme paa Skak eller en face, med eller uden Traller, med 3, 4, 5, 6 eller 7 Traller, den blev nu indskrænket til, at de kun maatte bruge en Hjelm paa Skak med fire Traller. Følgelig tager S. feil, naar han mener, at Vaabenbrevene gave Embedsmændenes Vaaben større Lighed med Adelens end hidtil, hvilket var ret ugjørligt, da de hidtil havde været ganske ens. Vaabenbrevene fastsloge snarere gjennem deres udelukkende Anvendelse af firetrallede Hjelme en Ulighed).

Saavel S. som T. formene, at de særskilte Formularer, som ere anvendte i de ovenstaaende Grupper D og E, skyldes den Omstændighed, at de paagjældende Personer kun vare løst knyttede til Danmark, bosatte i Landsdele med egen Retsorden. Af Gruppe D var imidlertid 1 jydsk Godseier, 2 vare Embedsmænd i tydske Provindser, kun 2 synes helt at have været Udlændinge; af Gruppe E vare alle tilhobe danske Embedsmænd i

Centraladministrationen [1]). Der lader sig saameget mindre noget slutte af de Paagjældendes Stilling, som de øvrige Formularer ogsaa bleve anvendte til Embedsmænd i de tydske Lande og et virkeligt Adelsbrev blev tildelt en helt i Udlandet bosat (Lyonfeld).

Thomsen vil ikke godkjende den af Salomonsen opstillede Deling af Adelen i to Klasser med forskjellige Rettigheder. Han finder ingen Føie til af den Omstændighed, at Patenterne efter 1679 ere skrevne efter en anden Formular end den hidtil anvendte, som da blev sat helt ud af Brug (jvf. dog S. 344), at slutte, at Patenterne ikke vedbleve at hjemle de samme Friheder som forhen. Man forlod efter T.' Formening nærmest den tidligere Formular, fordi den var for lang og vidtløftig, nu da man stod overfor sligt Tilfælde som paa een Dag at skulle udfærdige hele 8 Patenter. T. holder for, at det nærmest skyldes tilfældige Forhold, hvilken Formular der i hvert enkelt Tilfælde blev valgt, f. Ex. kunde den i de tre under Gruppe E opførte Patenter anvendte ene skyldes, at de vare conciperede af en anden end den sædvanlige Skriver eller Secretair. Selve Paastanden om den dobbelte Art Adel forkaster T. bl. A., fordi Vaabenbrevene ikke altid kun bleve tildelte Embedsmænd i Rangen, men enkelte Gange endog helt udenfor Embedsstanden staaende Personer, (f. Ex. Peder de Sprechelsen), idet det forekommer ham utænkeligt, at de Personer, hvem en saa udmærket Naadesbevisning blev tildelt, ikke derved skulde opnaae de adelige Rettigheder, som tilkom selv den laveste Embedsmand eller betitlede Person i Rangen, ja endog hans Hustru og Børn. Mules Patent

[1]) Hans Bøefke blev 1684 Assessor i Commercecollegiet.

viser desuden, at det ikke kunde være Meningen at indlemme ham, der ved sin Fødsel tilhørte den egentlige Adel, i en lavere Adelsklasse. Følgelig hævder T., at Vaabenbrevene gav fuld Adelsret.

Ret naiv er nu den fremsatte Formodning om, at den ældre Formular for Adelsbreve blev afskaffet som altfor vidtløftig, da der paa een Dag skulde udfærdiges 8 Patenter. Som om den Omstændighed, at disse 8 Patenter vare underskrevne af Kongen paa een Dag ogsaa nødvendiggjorde, at de vare opsatte og renskrevne samme Dag. Der laa et Tidsrum af sex Uger imellem Udstedelsen af Privilegierne og af de første Vaabenbreve; der havde altsaa været rigelig Tid til at opsætte de otte Patenter, selv om der havde foreligget en Nødvendighed for, at de skulde underskrives alle 8 samtidig og det netop den 20. Marts 1679, hvad der naturligvis neppe gjorde. Et Contoir, der var saa lidet overbebyrdet med Arbeide, at det indførte samtlige disse 8 Patenter hvert for sig fra først til sidst i sin Copibog, skjøndt de alle 8 Ord til andet lød ens, har neppe foretrukket at udtænke en ny Formular fremfor at afskrive en ældre, fordi denne var lidt vidtløftigere. Man kunde jo blot have udeladt nogle af den ældre Formulars mange meningsløse Gjentagelser, istedetfor at man nu valgte den eiendommelige Udvei at stryge selve Kjernen i den ældre Formular, Ophøielsen i Adelsstanden, saa at kun den tomme Skal, Benaadelsen med Skjold og Hjelm blev tilbage. Det skulde synes, at da der paa een og samme Dag blev udfærdiget de to første Breve med den nyindsatte Bevilling paa at nyde til evig Tid de Betjentene af den borgerlige Stand givne Privilegier og saa et ganske almindeligt Vaabenbrev (Chr. Schiønnings) uden

denne Bevilling, maatte en Tilfældighed her være udelukket, og undersøger man Concepterne til disse Breve, der ligesom alle de øvrige Concepter til Vaabenbrevene findes i Rigsarkivet, vil man kunne overbevise sig om, at alle disse 3 Concepter ere opsatte med een Haand, en Haand, der atter og atter gaaer igjen i Concepterne lige til 1691. Endelig kan den Omstændighed, at Kongen benaadede Personer, der endog stode under den laveste Embedsmand i Rangen, med Vaabenbrev, aller bedst forekommer det mig, bruges som Bevis paa, at Vaabenbrevet slet ikke var saadan en udmærket Naadesbevisning, og det samme gjælder Vilhelm Mules Patent, der er et klart Bevis paa, at et Vaabenbrev er et Vaabenbrev og intet Andet, navnlig ikke et Adelsbrev; thi en født Adelsmand kan ikke adles om igjen, uden at han paa en eller anden Maade har forspildt sin Adel, men herom mæler Mules Patent ikke et Ord. Derimod kunde en Adelsmand meget godt søge om og erholde en Udvidelse af sit Vaaben, og det var netop det, Mule gjorde og fik. Men er Vilhelm Mules Patent ikke et Adelsbrev, kan jeg ikke see nogen Føie til at antage, at de øvrige, med dette enslydende Patenter vare Adelsbreve.

Jeg skal nu søge at paavise, at dette Vilhelm Mules Patent ingenlunde er det eneste foreliggende Bevis paa, at Kong Christian V's Vaabenbreve aldeles ikke vare Adelsbreve.

Da Adelsmanden Ove Lange i 1672 ønskede at ægte den uadelige Jomfru Abigael Christoffersdatter, androg han Kongen om, at hun maatte nyde hans Rang og deres Børn hans adelige Rettigheder ubeskaarne. Herpaa resolverede Kongen ved det den 15. Juli s. A. udstedte Vielsebrev, at da den borgerlige

Stands Privilegier udsletter Alt, hvad i hidtil udgangne Recesser og Mandater fandtes om Ufri Folk, den borgerlige Stand til Forkleinering, ligesom den senest udgangne Rangforordning formelder, at Hustruen følger sin Mands Condition, behøver Ove Lange til sin, sin tilkommende Hustrus og forventede Børns Stands Forsikkring intet videre, men efter hans Ansøgning forordner Kongen endnu til Overflod, at hans Hustru skal følge hans Condition og vinde håns Rang og deres Børn føre hans Skjold, Vaaben og adelige Stammenavn og i alle Maader lige ved andre paa Fædrene og Mødrene indfødte danske Ædelinge agtes og holdes, under 1000 Rdls. Straf til de Fattige [1]). Med denne klare bestemte Udtalelse for Øie er Hensigten med Udstedelsen 7 Aar senere af Privilegierne for kongelige Betjente af den borgerlige Stand ikke tvivlsom. Hvad enten man kalder dem et Forsøg paa at hæve den borgerlige Embedsstand op i Adelen eller paa at trykke Adelen ned i Borgerstanden, saa var Meningen i hvert Fald tydelig nok den at skabe en Modvægt mod den gamle Arveadel ved Oprettelsen af en nærmest personlig Embedsadel, der i ydre Henseende ganske skulde være den gamle Adels Lige, men som bestandig skulde være afhængig af Kongen derved, at dens Adelsskab helt og holdent var knyttet til Embedet. Men er dette Privilegiernes i § 1 og 2 bestemt udtalte Tanke, bliver det dog aldeles urimeligt at antage, at Kongen har havt den Hensigt ved § 3 at indstifte en arvelig Adel af nogensomhelst Art og saaledes selv kvæle sit eget Værk i Fødselen, og ikke mindre urimeligt, at Kongen skulde gjøre en saa udmærket Naadesbevisning som

[1]) Norske Reg. XII. 592 f.

en Standsophøielse for Tid og Evighed tilgængelig for en hvilkensomhelst Embedsmand, der blot bad derom og saa forresten vilde betale, hvad Æren kostede, hvorom Privilegiernes § 3 viselig tier stille. Selvfølgelig var det ogsaa ret usandsynligt at antage, at denne Paragraph saaledes skulde tilsige en Standsophøielse, der fuldstændig vilde stille Vedkommende udenfor Privilegierne, da disse jo udtrykkelig betegnes som givne Betjentene „af den borgerlige Stand."

Men Privilegiernes § 3 mæler nu heller ikke et eneste Ord om en saadan Standsophøielse. Kongen fastsætter deri kun en Hjelm af en bestemt Facon, som enhver Embedsmand maa føre paa sit Vaaben. Kongen gaaer her ud fra den borgerlige Stands Vaaben-Brug som en given Sag, og saa lover Kongen endvidere, at enhver Embedsmand, der ønsker at erholde dette sit Vaaben af Kongens Haand som „et Naades Kjendetegn", skal faae dette Ønske opfyldt; derimod knyttes der ikke en eneste Særrettighed hertil; den Embedsmand, der erholdt Vaabenbrev, var ikke en Smule finere paa Straa — i Stand, Rang eller Titel — end den, der ikke vilde begjære en slig, ret bekostelig Luxus; begge vare de og vedbleve de at være Betjente af den borgerlige Stand.

Naar Kongen tilbyder Betjentene at give dem deres egne Vaaben som et kongelig Naades Tegn, et Udtryk Kongen havde taget ud af sine Adelsbreve, saa vil han aabenbart derved give Betjentene et Symbol paa de dem alle i Almindelighed ved Privilegierne tilstaaede adelige Friheder, den personlige Ligestilling med Adelen, ganske som han i Adelsbrevene tildelte Skjold og Hjelm som Symbol paa Frihed og Frelse. Og den Omstændighed, at Kongen gav Betjentene et Brev, der hjemlede

dem og deres Efterkommere Ret til at bruge disse Symboler — intet Andet — til evig Tid, var ligesaalidt en Ophøielse i Adelsstanden, som den Omstændighed, at Kongen ved § 3 godkjendte enhver Betjents Brug af Vaaben, var ensbetydende med, at hver Embedsmand herefterdags var en virkelig Adelsmand. En Konge kan bestemme, at hans Overhofmarskal paa sin Uniform skal bære Amtmands-Epauletter, men denne bliver dog visselig derfor ikke Amtmand, og dette Forhold vilde aldeles ikke forandres, selv om det forøvrigt ret usandsynlige Tilfælde indtraf, at det behagede samme Konge at gjøre denne Udmærkelse arvelig i Overhofmarskallens Slægt. Dennes Medlemmer vilde dog ingensinde blive Amtmænd alene i Kraft af de Epauletter[1]).

Det er ubestrideligt, at de første fra 1679 af udstedte Vaabenbreve ikke i deres Ordlyd tilkjendegive sig som Adelsbreve. Denne Betydning kunde der tidligst blive Tale om efter 1683, ved at bringe dem i Forbindelse med Indskudssætningen i D. L. 1—2—11. Med denne Indskudssætning og dens Fablen om Retten til adelig Skjold og Hjelm maatte Vaabenbrevenes Betydning som Adelsbreve staae og falde. Vaabenets Egenskab af „adeligt" skulde da fremgaa af, at Hjelmen i Vaabenbrevets Text betegnes som „aaben adelig Tourneerhjelm". Nu er det alt paavist, at dette saavel i Christian V's Adels- som Vaabenbreve overalt anvendte Udtryk er aldeles betydningsløst allerede af den Grund,

[1]) Det bemærkes, uden at jeg forøvrigt vil lægge nogen Vægt derpaa, at i flere af Concepterne til de første 8 Vaabenbreve (Moths, Mecklenburgs og Rosenørns) har Modtageren først været tituleret „Edle og Velbyrdige", men disse Ord ere omhyggelig udstregede igjen.

at det som Adelsbrevenes Vaabentegninger vise, er et ganske løst Begreb og i Vaabenbrevene netop overalt ikke er en adelig Hjelm, men den Betjentene af borgerlig Stand forundte Hjelm. I Adelsbreve fra før Christian V's Tid vil man forgjæves søge Udtrykket „aaben adelig Tourneerhjelm". Enten har man aldeles ikke lagt Vægt paa Hjelmens Benævnelse eller Udseende, eller ogsaa har man med god Grund ment, at Skjold og Hjelms Egenskab af adelig tilstrækkelig tydelig fremgik af den foran i Brevene forundte Frihed og Frelse og altsaa ikke behøvede særskilt Omtale. Forøvrigt kan der selv fra en nyere Tid, ja lige fra Nutiden, hentes Beviser nok paa, at Skjold og Hjelm aldeles ikke har den Betydning, man med Danske Lov i Haanden har villet tillægge dem. Gang efter Gang er der udstedt Adelsbreve, i hvilke der ikke mæles et Ord om Skjold og Hjelm, og det ikke blot, hvor Talen var om Naturalisation af en fremmed Adelsslægt, idet man her til Nød kunde gaa ud fra, at den ogsaa her til Lands maatte føre sit fremmede Vaaben, men ogsaa hvor det gjaldt rent vaabenløse Slægter, som f. Ex. von Beck og Jerichau; efter deres Adelsbreve ere de adelige, efter D. L. 1—2—11 derimod ikke, thi de besidde ikke adelig Skjold og Hjelm. Til Overflod har selv Kong Christian V leveret Bevis paa, at D. L. 1—2—11 for Indskudssætningens Vedkommende ikke maa tages alvorligt; thi i Rangforordningerne af 11. Febr. 1693 og 11. Febr. 1699 hedder det: De Personer, som betjene eller have betjent nogen af de udi i de trende første Klasser specificerede Charger, hvad Herkomst de og kunne være af, hvad heller de ere vore fødte Undersaatter eller Fremmede, skulle for sig, deres Kvinder og Børn og Afkom

til evig Tid (1699: være og holdes for ældgammel Adel og) nyde, den ene som den anden, lige Privilegier, Ære og Værdigheder og Prærogativer, enten de af Kongerne ere benaadede med Skjold og Hjelm eller ei. De udi de fire (1699: sex) sidste Klasser specificerede nyde de Privilegier, som vi den 11. Febr. 1679 vore Betjente allernaadigst givet have, saavelsom hvis i vores Lovs første Bogs 2 Capitel 11 Artikel meldes.

Disse Rangforordningers Tilsidesættelse af Skjold og Hjelms Betydning staaer i afgjort Modsætning til D. L. 1—2—11, efter hvilken jo selv den høieste Embedsmand af borgerlig Stand først blev adelig, naar han gjennem et Vaabenbrev havde erhvervet sig og sine Børn og Afkom Ret til adelig Skjold og Hjelm.

Før jeg forlader Skjold og Hjelm, maa jeg have Lov til at citere en brav gammel Jurists Forklaring af disse Emblemer[1]): Skjoldet er Skiltet, paa hvilken Vaabenet er malet. Hjelmen staaer oven paa Skjoldet og var fordum indrettet til at bedække Hovedet med. Trallerne paa Hjelmen eller de Bøiler, som bedækkede Ansigtet, og hvorimellem man saae, afgive især Kjendetegnene paa Fornemheden, saaledes maa Greverne have 11 Traller paa deres Hjelm, Baronerne 7, kongelige Betjentere i Rangen 4. Tallet paa Adelens Traller er ikke fastsat. Den gamle Adel bruger sine Forfædres[2]). Den nyere Adels bestemmer Kongen i Patentet, hvor altid (!) findes en Tegning af hele Vaabenet; saa meget kan man sige, at høiere end 6 Traller maa de ikke føre,

---

[1]) P. K. Trojel: Commentair eller Forklaring over Danske og Norske Lovs første Bog.

[2]) Disse førte hyppig slet ingen Traller, men lukkede Hjelme!

det vilde stride mod Friherrernes Privilegier, og ringere end 5 skjøtte de vel ikke om, siden blotte Rangspersoner maa have 4. Hjelmens Stilling er ogsaa et Tegn paa Fornemheden. Grever og Friherrer maa have den lige for staaende. Kongelige Betjentere skulle have den paa Skak, Adelens Hjelms Stilling bestemmer Kongen[1]).

Eet er denne Forklaring ialtfald god til, nemlig til at vise, at selv en Jurist har havt Øie for, at en dansk „aaben adelig Tourneerhjelm" er et ret elastisk Begreb, og dog gjøres det endnu i vore Dage gjældende, at denne Hjelm kan bruges til Viser paa den Guldvægt til Afveining af dansk Adelsret, som D. L. 1—2—11 skulde afgive.

Mon virkelig Nogen for Alvor vil hævde, at et Diplom, der til evig Tid tillægger Vedkommende og hans Slægt de Rettigheder, der tilkomme Betjente af den borgerlige Stand, er et Adelsbrev? Det vilde være ligesaa meningsløst som at tro, at et Patent, der gav en Mand friherrelige Privilegier, i Virkeligheden var et Grevepatent. De nævnte Diplomer (Gruppe E) tillægge jo udtrykkelig vedkommende Slægter til evig Tid den Ligestilling med Adelen, som Privilegierne tillagde den borgerlige Betjent for sin Person, men hermed er det ubetinget uforeneligt at antage, at den til denne Begunstigelse knyttede Hjelm og Skjold skulde betegne en virkelig Optagelse i Adelsstanden. Diplomet hensætter tvertimod til evig Tid vedkommende Slægt blandt Betjente af den borgerlige Stand. Kan der forlanges noget bedre Bevis for, at de simple Vaabenbreve, der

[1]) Rigtignok aldrig i Patenternes Text, der bestandig kun har „en aaben adelig Tourneerhjelm".

afgjort staa tilbage for de nysnævnte, idet de intetsomhelst Andet give end et Vaaben, ikke ere Adelsbreve.

I en Forhandling, jeg for en Del Aar siden førte med et fremragende Medlem af en af de nulevende Vaabenbrevsslægter, blev det fra hans Side med Styrke gjort gjældende, at Vaabenbrevene virkelig maatte være Adelsbreve, thi de vare stemplede til Taxt 200 Rdl., ganske som et Adelsbrev.

Rent bortset fra, at det ikke kan opfattes som andet end en ret grundig Falliterklæring, naar man med sit foregivne Adelsbrev i Haanden skal paakalde en Stempellov for at faae Adelsskabet bevist, kan den fremsatte Betragtning alligevel ikke godkjendes. Da den 1679 gjældende Stempellov af 8. Nov. 1660 udkom, vare Vaabenbrevene endnu ikke opfundne, det var altsaa formeget forlangt, at de skulde være særskilt rubricerede i den. Følgelig stemplede man dem, da de fremkom, efter den Taxt, der efter Brevenes Art laa nærmest, hvad der ubestridelig kun kunde være: „Et Adels Brev 200 Rd.“; men allerede Aaret efter, 28. Mai 1680, udkom en ny Stempellov, og deri forandres Ordlyden af den nysnævnte Taxt til:

Adelige Vaaben
Naturalisations og
Legitimations } Breve 100 Rd.,

hvad der gjentoges uforandret i Stempelloven af 31. Jan. 1691.

Det er vistnok ikke nogen Tilfældighed, at Taxten blev nedsat til det halve, samtidig med at Ordet „Adelsbrev“ afløstes af „Adeligt Vaabenbrev“. Det nedenfor

anførte Brev lader skimte, at hele denne Opfindelse af Vaabenbreve for borgerlige Embedsmænd var en Foranstaltning, der i ikke ringe Grad havde den forarmede Statskasses Tarv for Øie, hvorfor Kongen ikke indskrænkede sig til at tilsige en saadan Naade, men endog paanødte sine Embedsmænd en Begjæring om Løftets Opfyldelse. Da Embedsmændene imidlertid hurtig maatte faae Øinene op for, at Vaabenbrevene kun vare en hul Skal uden reelt Indhold, kjølnedes Interessen for disse kostbare Breve. Kongen søgte da først at fremkalde den paany ved at nedsætte Taxten til det halve, og da heller ikke dette Middel virkede, nødtes han til lidt efter lidt at opgive sit i de kongelige Betjentes Privilegier indtagne Standpunkt: Embedsmændene — med eller uden Vaabenbrev — ikke Adel, men en med Adelen ligestillet Klasse, idet disse hidtil rent personlige Privilegier nu knyttes til visse Vaabenbreve som et arveligt Gode, ovenikjøbet i Udtryk, der efterhaanden mere og mere tilsløre Forskjellen mellem de to Klasser. Denne Overgang skeer saa trinvis, som ovenfor paapeget, at det ikke er let at afgjøre hvor Vaabenbrevene hørte op og Adelsbrevene begyndte, især da Ordene bestandig bleve satte saaledes paa Skruer, at maaske strengt taget alle Grupperne fra C til H kun ere at ansee for Vaabenbreve; det synes i alt Fald, som ret strax skal blive paavist, at have været det daværende Cancellies egen Opfattelse. Ikke i et eneste af dem bruges det af Kongen før 1679 altid anvendte, bestemte og klare Udtryk „ophæve og ophøie i vore Rigers og Landes Adel".

Det efterstaaende Brev, dateret Regensburg $^{24}/_{3}$ ($^{5}/_{4}$) 1679, fra den danske Diplomat Hugo Lente til hans

Broder Christian Lente[1]) belyser ret godt, hvilken Opfattelse de kongl. Betjente selv havde af Tilsagnet i Privilegiernes § 3:

Je repondis il y a 8 jours à la lettre, qu'il vous a plu m'ecrire du 20 de Mars et à ce, que je m'en souviens, je vous satisfis alors sur tous les points hormis les deux derniers, dont l'un contenoit la nouvelle de Copenhaguen, que Sa Mté. vouloit élever au rang des nobles tous ceux, qui sont en son service et qui ont deja rang, et que vous croyiés, que j'étois de ce nombre et que pour cela vous trouvies à propos, que je me servisse de cette occasion, et que vous y consenties de votre part par un petit reste d'ambition, que vous y avies. Sur quoy je ne dois point obmettre de vous dire, que premièrement je ne crois point être de ce nombre ayant tousjours été employé icy de Sa Mté. non comme Roy mais comme Duc de Holstein, et encorque pour la dernière commission, que j'eus à Francfort, et pour deux ou trois autres à la cour de Saxe j'aye eu mon caractère de la part de Sa Mté. comme Roy, je ne crois pourtant que cela importera tant que l'on songera à moy pour le rang à Copenhagen. *Au moins graces à Dieu jusques icy l'on ne m'a point demandé d'argent pour cela et l'ordonnance du Roy à ce sujet ne s'est point étendue jusques à à moy. Mais si l'on m'en ecrit quelque chose ou que l'on m'envoye une certaine ordre du Roy pour cela, comme j'apprends, que l'on à fait aux autres, cést alors, que j'y songeray. Cependant il ne faut point, que nous derogions en aucune manière à la noblesse, que nous avons par la grace de l'empereur de feu nostre père* .....

Altsaa Hugo Lente, om hvis Ambition der ikke er Grund til at tvivle, var ikke lysten efter et af de nye Vaabenbreve, fordi han ansaae Modtagelsen af et saadant for en Nedværdigelse for det Adelsskab, han havde arvet efter sin af Keiseren adlede Fader; og ved denne Op-

[1]) Chr. Lentes Breve i Rigsark. Fasc. XII. 26.

fattelse holdt han aabenbart fast, thi 2 Aar efter, i Dec. 1682, bleve han og hans Brødre indlemmede i den danske Adel, og det ved et virkeligt Naturalisationsbrev. Der siges endvidere om Overrentemester Peter Brandt, at han 1679 blev nobiliteret og derefter 1690 fik sin Adel fornyet[1]), og virkelig findes i Tydske Cancellie en med samme Haand som i andre lignende Concepter fra den Tid opsat Udkast til et saadant, meget vidtløftigt latinsk Fornyelsespatent, hvori efter en lang Indledning, der blandt Andet bestaaer af en Lovtale over hans utrættelige Iver, ubestikkelige Troskab, overordentlige Omhu og Retskaffenhed og udmærkede og nyttige Arbeide som Overrentemester, Overzahlmester og Deputeret i Landetatens Commissariat under Rigets vanskeligste Forhold og i andre saare vigtige Hverv, fremhæves, at Kongen tilforn, 5. (!) Dec. 1679, har tildelt ham og hans ægte Arvinger Adelsskab samt alle Adelen tilkommende Udmærkelser, Værdigheder, Rettigheder og Privilegier og tilstaaet ham Slægt-Vaaben eller Mærke, samt optaget ham i Tallet af Dannebrogsordenens Riddere, men paa det det ydermere maa staa fast, hvad Meningen er med det ham tildelte Diplom, og paa det Leiligheden maa betages Alle til at udlægge den kongelige Mildhed og Naade anderledes og ved Fortolkning sætte snævrere Grændser for Kongens Gunstbevisninger end den kongelige Mening og Hensigt er, saa erklæres ved nærværende Brev, at Kongen har optaget ham og hans Arvinger i sine Rigers og Hertugdømmers Adelsstands ridderlige Orden, ganske som om de vare fødte af fire Ahner af adelig Hus og Stamme

[1]) Biogr. Lex. III 10.

paa fædrene og mødrene Side etc.[1]) Diplomet slutter med en venlig Bøn til alle fremmede Magter, Konger, Fyrster og frie Republikker og en alvorlig Befaling til Kongens Undersaatter af enhver Stand under Straf af 50 Mark Gulds Bøde, Halvdelen til Kongens Kasse og Halvdelen til Adelsmanden Peder Brandt selv, at de ikke handle imod dette Diploms Befaling. — Her, skulde man synes, fore-

[1]) . . . Clementer ergo respicientes et perpendentes indefessum studium, incorruptam fidem, singularem curam atqve integritatem ac insignem et utilem operam, qvam nobis Regnisqve ac ditionibus nostris summus ærarii nostri præfectus et consiliarius rationum nostrarum nec non supremorum armaturæ militaris nostræ inspectorum unius grate fideliterqve nobis dilectus dominus Petrus Brandt eqves, hæreditarius in Petersdorff difficillimis Regni nostri temporibus, non minus in commissis sibi gravissimis negotiis, qvam in qvibusvis aliis occasionibus, belli et pacis tempore, prompte et constanter hactenus probavit imposterumqve probaturus est, illi antehac cum legitimis suis hæredibus nobilitatem contulimus, atqve omnem præeminentiam, dignitatem, jura ac privilegia nobilibus competentia ut et arma sive insignia gentilitia prout id in diplomate nostro Hafniæ die 5 mensis Decembris anni 1679 dato fusius expressum est, gratiose concessimus illumqve præterea in numerum eqvitum ordinis nostri de Dannebrog cooptavimus. Ut autem de sensu dicti diplomatis nostri amplius constet, omnibusqve occasio præscindatur, clementiam ac gratiam nostram Regiam secus explicandi atqve beneficia nostra angustioribus interpretationis limitibus circumscribendi, qvam mens ac intentio nostra Regia est, idcirco hisce patentibus nostris literis insuper declaramus, nos deliberato animo, sano consilio, ex certa scientia et plenitudine potestatis Regiæ dictum summum ærarii nostri præfectum Petrum Brandt cum suis legitimis hæredibus descendentibus liberis, eorumqve hæredibus maribus ac foeminis in ordinem nobilium eqvestrem Regnorum nostrorum ac Ducatuum recepisse, prout scienter et vigore hujus diplomatis eundem cum dictis suis legitimis hæredibus in linea descendente, utriusqve sexus, in ordinem nobilium eqvestrem dictorum Regnorum nostrorum ac Ducatuum recipimus, eo plane modo ac sensu, tanqvam de domo et prosapia nobilium a qvatuor paternis et maternis avis procreati essent etc. etc. . . .

ligger endelig et klart Bevis for, at Vaabenbrevene af allersimpleste Art, thi andet havde Peter Brandt ikke faaet 15. Dec. 1679, vare fuldgyldige Adelsbreve; men allerede dette nye Diploms overdrevne Udtryk, som skyde rent over Maalet, saavelsom det ganske meningsløse i at give ham et nyt Adelsbrev, hvorved han optages i Adelsstandens ridderlige Orden i samme Aandedræt, som det erklæres, at der alt 1679 var bleven meddelt ham fuldt Adelsskab, maa gjøre En mistænksom, og denne Tvivl bestyrkes yderligere ved, at Concepten kun bærer Aarstal, men har et uudfyldt Rum til selve Dagen. Man vil da ogsaa forgjæves søge Brevet indført i Lehnscontoirets Protocol over adelige Patenter eller i Tydske Cancellies egne tilsvarende Protocol-Rækker, de saakaldte „Inländische Registranten" og „Patenten". Brevet synes saaledes aldrig at være bleven udfærdiget, og Alt, hvad Concepten kan lære, bliver da det stik modsatte af, hvad en Original vilde have bevist. Nu lære vi kun deraf, at Vaabenbrevene alt af Samtiden fortolkedes som det, de virkelig vare, — Vaabenbreve og intet Andet, og at Brandt derfor har søgt at faae sit Vaabenbrev erstattet med et Adelsbrev in optima forma; men at dette Forsøg, skjøndt det reistes af en saa indflydelsesrig Mand som Brandt, er strandet, sandsynligvis paa Modstand fra Kongens Side. Om denne Modstand har været begrundet i, at Brandt som adlet 1679 ikke kunde adles paany, eller i, at Kongen ikke har villet unde Brandt andet end det Vaabenbrev, han havde faaet 1679, faaer at staae hen.

Medens de Embedsmænd, der stode Tronen nær, ikke kunde være i Tvivl om Vaabenbrevenes sande Natur, gjaldt det samme naturligvis ikke lavere Embedsmænd i fjerne Provindser. Der er bevaret en Ansøgning af 22.

Marts 1697 fra Diggreve i Oldenborg Anthon Günther von Münnich, der 24. Mai 1688 havde erholdt et almindeligt Vaabenbrev: i Ansøgningen siger han, at Kongen for nogle Aar siden „mir dero unwürdigen doch getreuwen Diener undt Untertahnen die hohe Gnade wiederfahren lassen undt mich wieder in den Aadelstandt erhoben haben", hvorfor han under Paaberaabelse af sin gamle adelige Herkomst fra Sachsen beder Kongen „meinem Bruder solche Dignität mit teihlhafft zu machen undt demselben durch einen allergnädigsten Nebenbrief in den Aadelstandt zu setzen auch dass mir bereitso allergühtichst erteihlete Waapen undt Stamnahm zu conferiren". Broderen erholdt derefter et af de 1697 brugelige Vaabenbreve med arvelig Delagtighed i „Vore Betjentes" Privilegier og Ret til at agtes og holdes for rette indfødte danske Adelsfolk. Det sachsiske Adelskab synes Kongen ikke at have reflecteret paa, derom mæles der i alt Fald ikke Ord hverken i det ene eller i det andet Patent.

Denne sidste Ansøgning kan ifølge sin Natur ikke ret vel opveie de modsatte Opfattelser, som kom til Orde fra Lentes og Brandts Side, men det ligger dog nær at spørge, hvorledes opfattedes de forskjellige Patenter i selve det Contoir, hvor de conciperedes, bleve renskrevne, hvorfra de forelagdes Kongen til Underskrift og expederedes til Modtagerne, og paa dette Spørgsmaal kan der gives fyldestgjørende Svar. Cancelliet var fuldkommen paa det Rene med, hvad et Adelsbrev, et Naturalisationsbrev og et Vaabenbrev var, nemlig heltforskjellige Expeditioner, af hvilke de to første kundesammenfattes under „Adelsbreve", men det sidste ikke, det var kun „Vaabenbrev". Som alt berørt, haves i Rigsarkivet Con-

cepterne, som høre til de to Protocoller over Christian V's „Adelige Patenter". Disse Concepter bære alle paa Bagsiden en samtidig Paategning om Modtagerens Navn, Brevets Art og Datum. Alle Concepterne før 1679 betegnes som „Adelsbrev", „Adelige Patent" eller „Adelige Brev", et (de Gelder) kaldes „Nobilitations Brev" og et (Johan Wibe) „Legitimations Brev". Efter 1679 betegnes kun følgende Concepter paa lignende Maade:

Steen Andersen Bille — Legitimationsbrev.
Anna Berns — Nobilitations Brev.
Hans von Lossow — Adelig Naturalisations Brev.
Chrf. Gensch von Breitenau — Nobilitations Brev.
Johan Monrath — Naturalisations Brev.
Lente — ligeledes.
Carl Roulin — Adels Brev.
Henr. Chr. Pultz — Naturalisations Brev.
Hans Fred. Pultz — ligeledes.
Martinus Lyonfeld — Adels Brev.
Conrad de Wasmer — Adels Brev.
Brødrene de Øtken — Adels Brev.
Fred. Ad. Ehrencron — Adelig Naturalisations Brev.

Samtlige øvrige Concepter bære paa Bagsiden Betegnelsen „Vaaben Brev", som fra 31. Oct. 1686 ombyttes med „Adelige Vaaben Brev" [1]).

Det vil sees, at først efter 1693, da Rangforordningens nye Bestemmelser om de 3 første Rangklassers Arveadel ere udstedte, bliver Cancelliet usikkert i sine Betegnelser:

[1]) Aabenbart ikke for dermed at betegne en Forandring af Brevenes Art, men snarest som en ret naturlig Følge af, at de i Stempelloven vare opførte saaledes.

de Øtkens Brev betegnes som Adels Brev, skjøndt de andre enslydende Patenter kun angives at være „Adelige Vaaben Brev"; de Wasmers kaldes „Adels Brev", men de Temmings „Adelige Vaaben Brev". Jakob Heubsch og Revenfeld reduceres til „Adelige Vaaben Brev", skjøndt Brevene efter deres Indhold skulde antages at være virkelige Adels Breve [1]). Det var aabenbart paa Slutningen lykkedes at sætte Patenternes Indhold saaledes paa Skruer, at selv Cancelliet ikke længere kunde finde ud af, hvad der var Adelsbreve, og hvad der var Vaabenbreve, end ikke ved Hjælp af D. L. 1—2—11 og Rangforordningerne. At der fra først af har været en skarp Grændse dragen imellem Adelsbrevene og Vaabenbrevene er hævet over enhver Tvivl. Det fremgaaer ogsaa klart af en gammel Fortegnelse over alle de udfærdigede Expeditioner [2]), nedskrevet af selve den Haand, som dengang opsatte de fleste Adels- og Vaabenbreve, i Concept saavel som i Original. Den synes forfattet 1682, men er fortsat til 1684; udvendig betegnes den som „Ordens Breve", men inden i er den delt i følgende Afdelinger: 1 „Grevelige Patenter", 2 „Grevelige Lehns Breve", 3 „Friherrelige Patenter", 4 „Friherrelige Lehns Breve", 5 „Riddere af Elephanten", 6 „Riddere af Dannebrog", 7 „Adels Breve", 8 „Vaaben Breve", 9 „Adskillige Breve Grevskaberne og Friherreskaberne vedkommende" og 10 „Rang Breve". Under 7 „Adels Breve" er fra 1679 indført Bille, A. M. Iserberg (der vel er et Vaabenbrev, men hvis Modtagerinde 1674 med sin Ægtefælle havde erholdt et vir-

[1]) Cancelliet har dog nok Ret for Heubschs Vedkommende, da hans Brev, ret beseet, kun er en dansk Oversættelse af Gruppe H.

[2]) Danske Cancellie: Adskillige Designationer.

keligt Adelsbrev), Berns, Lossow, Breitenau, Lente og Roulin. Hele Resten af de 1679—84 udfærdigede Vaaben-Expeditioner findes indført under 8 „Vaaben Breve", og for at Ingen skal tage feil af Vaabenbrevenes Oprindelse og Betydning, indledes denne Afdeling med:

1679 Febr. 11. Kongl. Betjentes Confirmation og Forbedring paa deres Privilegier.

1679 Febr. 18. Kjøbenhavns Professorers Kongelige Betjentes Privilegier.

Ogsaa Ordensprotocollerne vise, at Ihændehaverne af Vaabenbreve ikke regnes for Adel. Skjøndt Kongen 1693, som alt omtalt, havde befalet, at adelige Ordensridderes Hjelme skulde have 5 Traller, maatte dog M. Moth, T. B. Jessen, J. Harboe o. s. v. nøies med den borgerlige Betjent-Hjelm. Ja selv J. Wibe og Brødrene Lente maatte tage til Takke med en saadan, fordi den var afbildet saaledes i deres Legitimations- og Naturalisationspatenter, og det samme gjaldt J. Scholten, der sagtens hverken havde dansk eller fremmed Adels- eller Vaabenbrev at opvise.

I Modstrid hermed staaer det, at samtlige Patenter indførtes imellem hinanden i den Bog, der betegnedes Protocollen over Adelige Patenter, men dette var sikkert kun en Følge af, at man ikke strax var klar over, at ikke Alle fremtidig vilde lade sig afspise med et Vaabenbrev. Man har opfattet det som Kongens Hensigt, at den arvelige Adel ikke mere skulde forøges, derfor indførte man i Adels Protocollen de kongelige Betjentes Privilegier med deres fulde Ordlyd og Hjelmafbildning og derefter Professorernes Privilegier, menende dermed at have sat en tilstrækkelig talende Grændsepæl imellem Arveadelen og Vaaben-

brevene. Sten Billes Legitimationsbrev et Par Maaneder efter viste imidlertid, at Patenter paa Arveadel endnu kunde forekomme, og det er ikke usandsynligt, at man netop paa Grund af, at dette og lignende Breve nu bleve indførte i Protocollen midt imellem Vaabenbrevene, udarbeidede den nys berørte Fortegnelse, hvor alle Contoirets kongelige Expeditioner specificeredes hver efter sin Art. Men desværre tabte man snart denne sidste Fortegnelse af Syne, hvorimod man vedblev at indføre Brevene i Flæng i Protocollen over Adelige Patenter. Efter det paafølgende Tronskifte anvendtes atter klare og tydelige Adelsbreve med en udtrykkelig Optagelse i adelig Stand, medens en ny Generation af Embedsmænd hurtig glemte den forskjellige Art af Expeditioner, som de ældre Protocoller rummede. Uden paa disse Protocoller stod jo, at de indeholdt „Adelige Patenter"; fandt man saa det Navn, man søgte, saae det pyntelig malede Vaaben, gav Ingen sig Tid til at læse Patentets Ordlyd igjennem; og selv om man gjorde det, skulde der jo læses en hel Række Patenter, før man kunde ahne Uraad. Udenfor Cancelliet gik Mindet om Vaabenbrevenes Existents om mulig endnu hurtigere tabt. For de første Erhververe og deres Børn var jo Retsvirkningen i Øieblikket ganske den samme som de virkelige Adelsbreves. Gjennem deres Privilegier som Embedsmænd havde de en personlig Adgang til samtlige Adelens Forrettigheder og Friheder, ved Vaabenbrevet havde de faaet arvelig Skjold og Hjelm — ganske som Kongen 15. April 1683 i sit Testamente udtaler, at han har benaadet sine dygtige og tro Mænd med adelige Privilegier og Friheder og med Skjold og Hjelm —; først i den tredie Generation skulde Forskjellen gjøre sig gjældende

igjennem Tabet af de adelige Friheder, hvis de da ikke forinden fornyedes ved Erhvervelse af Embede paany; men da var selv hos de Indviede den hele Forskjel gaaet i Glemmebogen. Hvem havde vel Interesse af at gjøre den gjældende, naar det ikke skete fra oven? Visselig mindst af Alle Vaabenbrevs-Slægterne selv. De trøstede sig med, at deres Breve, deres Navne, deres Vaaben vare lige saa fine at se til som Adelens. Kun et sammenlignende Studium af Brevenes Indhold kunde oplyse om deres forskjellige Art, men dertil var der sjelden eller eller aldrig Anledning eller Leilighed. Hertil kom, at mange af Slægterne uddøde i 1. eller 2. Generation, altsaa inden Forskjellen kunde vise sig, andre havde gjennem Embeder i en af 3 første Rangklasser erhvervet den Arveadel, som Vaabenbrevene ikke havde givet. Christian VI ophævede Rangadelen ved sin Tronbestigelse, ovenikjøbet med tilbagevirkende Kraft, idet han forordnede, at alle i de 3 første Klasser specificerede Personer, som ifølge Rangforordningen vilde passere for nobiles, havde at tage et særskilt Nobilitations Patent efter derom indgiven allerunderdanigst Ansøgning, i modsat Fald skulde der hverken tilstaaes dem eller deres Afkom nogen Adel[1]), hvilket gav Anledning til, at en Del høiere Embedsmænd søgte og erholdt Adelsbrev, skjøndt Rangforordningen alt hjemlede dem Adel. Ved denne Leilighed burde ogsaa Vaabenbrevs Slægterne have været reducerede til den Plads, som med Rette tilkom dem:

[1]) Jvf. Danm. Adels Aarbog 1888 Fortalen XIII. Den her citerede Cancelliskr. af 8. Marts 1754 har aabenbart ikke været Salomonsen bekjendt, ellers havde han neppe sluttet sin Afhandling med de Ord, at Efterkommerne af de 3 første Klasser i Rangen altid have været henregnede til Adelen.

men det skete ikke, skjøndt deres Adelsskab var ulige slettere funderet end de 3 Rangklassers. At det ikke skete, viser bedst, hvor fuldkommen Erindringen om dem var forsvunden. Selv det forrige Aarhundredes Adelshistorikere synes ikke at have kjendt det sande Forhold, men det taler til deres Undskyldning, at de paagjældende Kilder vel dengang vare endnu mere utilgængelige, end de ere i vore Dage. Endnu den Dag i Dag opbevares nemlig i selve Lehnscontoiret hele dette Contoirs Arkiv — paa den enkelte før omtalte Concept-Pakke nær —, og det lige tilbage til Kong Christians V's Tid, utvivlsomt den sidste og eneste Del af denne Konges Regjeringsarkiv, som ikke gjennem Afgivelse til Rigsarkivet er bleven lagt til Rette for den historiske Forskning. Selv det Genealogisk-Heraldiske Selskab, som dog lod tage en hel, lang Række Afskrifter af Lehnscontoirets Protocoller, synes ikke at have lagt Mærke til Vaabenbrevene eller deres særegne Indhold; de berøres i alt Fald ikke med et eneste Ord i Fortalen til Selskabets Lexicon over Adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne, og i selve Værket opføres de paagjældende Slægter simpelthen som værende adlede. Formodentlig gik det hint gamle Selskab ligesom Udgiverne af Danmarks Adels Aarbog 100 Aar senere, man begyndte i de nævnte Registranter at gjennemlæse de enkelte Patenter fra Ende til anden, men kom snart til det Resultat, at de alle vare skaarne over een Læst, og derefter indskrænkedes den videre Undersøgelse til de specielle Eiendommeligheder: Navnet, Vaabenet og Dokumentets Datum. Det var forklarligt, men ganske vist mindre forsvarligt.

De eneste to Vaabenbreve, som for Adels Aarbogens

Vedkommende bleve Gjenstand for Overveielse, vare: et af 23. April 1777, som blev tildelt Generalmajor Jobst Gerhard von Scholten, hvis Farfader døde 1721 som General og blaa Ridder; det andet af nyere Datum og erhvervet af et Medlem af den borgerlige Slægt Honnens, som i Henhold til Erectionspatentet for Stamhuset Bidstrup havde som Besidder af dette Stamhus Forpligtelsen til at føre den adelige Slægt de Lichtenbergs Navn og Vaaben, hvorfor der meddeltes ham en saadan Bevilling. Særlig om denne sidste Bevillings Betydning søgte Udgiverne dengang Oplysning i Justitsministeriets Lehnscontoir, hvis daværende sagkyndige Chef affærdigede dem med det Svar: Havde det været Meningen, at Slægten skulde være adelig, havde Kongen givet den et Adelsbrev, men den fik kun et Vaabenbrev — ergo er den ikke adelig. Slægten Honnens de Lichtenberg har derfor aldrig været optagen i Danmarks Adels Aarbog, saalidt som Slægten Hofman-Bang, der ogsaa er i Besiddelse af en Art Vaabenbrev, dog kun en Cancelliskrivelse.

Men havde Vaabenbrevene ikke Betydning af Adelsbreve fra første Færd, skulde de visselig ikke høines i Tidens Løb, nær knyttede som de vare til Rangadelen. Den arvelige Rangadel blev afskaffet 1730, Børnenes Rang 1808, samtlige til Adel, Titel og Rang knyttede Forrettigheder ved Grundloven 1849. Selv om det i Fortiden havde havt Betydning at være berettiget til Skjold og Hjelm, saa maatte denne Betydning dog fuldstændig være forsvunden 1849, da Adelens indbildte Forret til Skjold og Hjelm blev ophævet ligesom alle andre Forrettigheder, og et Adelsskab, der udelukkende

var baseret paa denne Forret, maatte nu i hvert Fald have mistet sit Fodfæste.

Det var en Høiesteretsdom af 1885 og dens nærmeste Forløbere, der atter fremdroge Vaabenbrevene af det Glemselens Slør, som omhyllede dem[1]); men uheldigvis kom Betragtningen og Bedømmelsen af dem strax ind i et galt Spor, takket være det Hensyn, som Juristerne mente at skylde den i Virkeligheden meningsløse D. L. 1—2—11, og det var saa meget desto uheldigere, som Tilbageveien kort efter blev spærret ved en 1888 tilkommen Tilføielse til Fundatsen for det adelige Stift Vallø, hvorom mere nedenfor.

Begrebet «Adel» efter Høiesteretsdommen 1885 og dets Anvendelse i Praxis.

I Aaret 1885 afgjordes for Høiesteret en Sag, der burde have været fulgt med den mest vaagne Opmærksomhed af hele den danske Adel og overhovedet af Enhver, der har Interesse for denne og dens Historie.

En i activ Tjeneste staaende dansk Officer var efter dertil indhentet allerhøieste Tilladelse bleven optagen i Adelsstanden af Fyrsten i en af Tydsklands Smaastater og indgav derefter Ansøgning om Naturalisation som dansk Arveadel. Denne Ansøgning blev imidlertid afvist, og han søgte derefter under Paaberaabelse af D. L. 1—2—11 gjennem Domstolene at fremtvinge en saadan Anerkjendelse.

Ved Overretten tabte han sin Sag, idet denne Ret ikke i det paaraabte Lovsted kunde finde Støtte for hans Krav paa dansk Adel. Dels, mente Retten, talte Forholdet i sig selv imod den Antagelse, at dansk Arve-

[1]) Jvf. dog Hist. Tidsskr. 5. I. 645.

adel skulde kunne opnaaes alene ved en Akt af en fremmed Souverain, hvilket ogsaa bestyrkedes af samme Lovs 3—2—2 (jvf. S. 325), idet Overretten gik ud fra, at dette sidste Lovsteds Bestemmelser om Bestillinger her i Landet, der hjemlede adelige Friheder, formentlig kun kunde antages at hentyde til den, før Loven udkom, paa dette Omraade gjældende Lovgivning, særlig de kongelige Betjentes Privilegier af 11. Febr. 1679, som ikke forandredes ved Loven. Dels mente Overretten, at en saa gjennemgribende Ændring i gjældende Ret som den, man nu vilde lægge deri, ikke vilde være bleven tilkjendegivet alene ved en Indskudssætning, der tillige efter sit Indhold naturligst maatte forstaaes som refererende til den bestaaende Lovgivning. Retten sluttede altsaa, at Lovens Mening var, at fremmede Adelsmænd uden nærmere Bevisførelse kunde nyde de til deres danske Bestilling knyttede Friheder, men hvis de vilde gjøre Fordring paa dansk Arveadel, maatte de efter Hovedreglens Bydende i 3—2—2 først for Kongen nøiagtig bevise deres udenlandske Adel og søge Naturalisation.

Samme Udfald fik Sagen, dog kun for Sagsøgerens personlige Vedkommende, ved den af Høiesteret under 18. Dec. 1885 afsagte Dom, idet Høiesteret gjorde gjældende, at den paaberaabte Paragraph ikke var anvendelig paa ham, fordi han havde beklædt en Bestilling i Rangen, forinden han erhvervede den fremmede Adel, medens D. L. 1—2—11 kun omhandler Fremmede, der vare af Adel, før de opnaaede Bestilling her i Landet, men iøvrigt bifaldt Høiesteret den af Sagsøgeren fremsatte Fortolkning af samme Lovsted. Høiesteret udtalte nemlig, at D. L. 1—2—11, hvor Lovens

Begreb om Adelen fremsættes, og til hvis Forstaaelse i saa Henseende Bestemmelserne i 3—2—2 slutte sig, maa antages at indeholde den Regel, at udlændiske Adelige opnaa Arveadels Ret ikke blot ved formelig at blive naturaliserede af Kongen, men ogsaa ved at betjene en Bestilling i Rangen, hvilken Regel ikke kan ansees sat ud af Kraft ved, af Intet derom indeholdes i Rangforordningen af 13. Dec. 1730 og de senere Forordninger om Rangen.

Man kan vanskelig holde den Tro ude, at hvis der, blandt de ansete Jurister, som dengang havde Sæde i Høiesteret, havde befundet sig blot en Eneste med særlig Kjendskab til dansk Adelshistorie og Heraldik, saa vilde Høiesteretsdommen have faaet en anden Ordlyd, om end selvfølgelig for Sagsøgerens Vedkommende det samme Resultat. Ham kunde D. L. 1—2—11, dets Brugbarhed forøvrig forudsat, aldrig komme tilgode, thi dette Lovsted taler kun om Indlændiske, der her i Landet ere berettigede til adelig Skjold, og om Udlændiske med fremmed Skjold og Hjelm, der ere naturaliserede eller beklæde en Bestilling i Rangen; hvorimod han var en Indlændisk med fremmed Skjold og Hjelm, et Tilfælde, som Lovstedets Concipist ikke har forudseet. Foruden den af Overretten fremhævede betænkelige Omstændighed, at D. L., om den havde sat sig til Opgave at forklare Betydningen af Ordene „Dansk Adelsmand", da skulde have fremsat sit Begreb om dansk Arveadel rent leilighedsvis i et Afsnit, der handler om Værnething, men derimod undladt det paa rette Sted, i Capitlet om priviligerede Personer, maatte man sikkert være bleven opmærksom paa: 1) At det oftnævnte Lovsted netop viser, at Loven eller rettere sagt dens Concipist ikke saa

underligt det end maaske lyder, har havt noget klart Begreb om Betydningen af Ordene „dansk Arveadel", siden han til Prøvesten for Adelsskabet vil bruge de, som foran paavist, aldeles intetsigende Emblemer: Skjold og Hjelm. 2) At endvidere i god Overensstemmelse hermed det oftnævnte Lovsted ingensinde før i de forløbne 200 Aar i Praxis har været regnet for gjældende Lov; thi fremmede Adelsmænd i Tusindvis have beklædt Bestillinger i Rangen her i Landet, uden at de eller deres Efterkommere derfor have faaet Plads i den danske Adels Rækker, medens ikke en eneste saadan Slægt nogensinde er bleven godkjendt som dansk Adel alene under Paaberaabelse af D. L. 1—2—11. Derimod have mange saadanne fremmede Adelsmænd eller Efterkommere af dem erholdt Naturalisationspatenter, og det lige fra Christian V's egen Tid og til vore Dage, hvilket noksom viser, at hverken vor nuregjerende Konge eller nogen af hans Forgængere paa Tronen har delt Høiesterets Forstaaelse af D. L. 1—2—11; thi Slægter, der i Forveien ere dansk Adel, kunne fornuftigvis ikke naturaliseres som dansk Adel, saalidt som en dansk Adelsmand kan ophøies i dansk adelig Stand. Men har Høiesterets Fortolkning af D. L. 1—2—11 ikke havt Livskraft i Fortiden, da dansk Arveadel endnu var opnaaelig for Landets egne Børn af uadelig Herkomst, er det dobbelt paafaldende, at der nu skal opstilles en Lovfortolkning, som aabner Udlændinge, ene i Kraft af et Danmarks Konge, Land og Folk ganske uvedkommende, fremmed Adelskab, en forholdsvis let Adgang til den Adelsret, som nu ganske synes spærret for Kongens egne Undersaatter. Endelig maa det til Overflod fremhæves 3), at hverken D. L. 1—2—11 eller 3—2—2 udtrykkelig bruge Ordet „Arveadel", tværtimod

er der begge Steder kun Tale om enkelte Personer, ikke Slægter, („Adelen, som ere de alene, som for dem, deres ægte Børn etc." — „Ingen Fremmede, som sig angive etc.") og særlig maa dette gjælde om 1—2—11, der omhandler et rent personligt Forhold: den Enkeltes Værnething. Dette specielle Værnething tilkommer ifl. Loven dels Adelen, dels de lige med Adelen Privilegerede. Til Adelen henregnes de Personer, som have Arveret til Skjold og Hjelm, baade Indlændiske og Udlændiske, disse Sidste dog kun, forsaavidt de ere naturaliserede eller beklæde en Bestilling i Rangen. Det skulde imidlertid synes indlysende, at det Adelsskab, der skulde kunne udledes heraf, nødvendigvis maatte blive et dobbelt, nemlig en Arveadel, bestaaende af indenlandsk Adel og af naturaliseret fremmed Adel, og en personlig Adel, bestaaende af fremmede Adelsmænd, der beklæde en Bestilling i Rangen, thi dette sidste er jo ingen arvelig Egenskab. I alt Fald skulde det ikke synes, at Sønnen af en af disse sidste fremmede Adelsmænd kunde ved at skyde sig ind under D. L. 1—2—11 opnaa dansk Adel, med mindre han selv beklædte en Bestilling i Rangen. Alene den Omstændighed, at en fremmed Adelsmand, der fradømtes sin Bestilling i Rangen, utvivlsomt samtidig maatte gaa glip af den af denne Bestilling betingede danske Adel, viser noksom, at Adelsretten for hans Vedkommende maa have været af en anden Natur end den Adel, der erhvervedes ved et Adels- eller Naturalisationsbrev. I denne Mulighed, at Loven kun for de fremmede Adelsmænd i Rangen havde forudsat en personlig Adel — en virkelig Adel, ikke som for de kongelige Betjentes Vedkommende blot en Ligestilling med Adelen —, kunde man endog finde en høist fornøden

Forklaring af, at Loven for deres Vedkommende ikke kræver den Ahneprøve eller nøiagtige Redegjørelse for det fremmede Adelsskab, som den, der i 3—2—2 fordres af dem, der ville søge Naturalisation som dansk Arveadel.

Jeg skal dog vel vogte mig for for Alvor at ville udlede Tilværelsen af en dansk, virkelig Adel, knyttet til Personen, men ikke til Slægten, eller overhovedet nogetsomhelst Andet af den ulyksalige Indskudssætning i D. L. 1—2—11, som Høiesteret har tillagt en saa fremragende Betydning, og det saa meget mindre, som der siden den Tid paa allerhøieste Sted er taget grundig Afstand fra Danske Lovs og Høiesterets Forklaring af Begrebet Dansk Adel.

VII. Den 1888 for Indskrivning i de adelige Klostre allerhøist fastslaaede Betydning af Begrebet Dansk Adel.

Man skulde have ventet, at der, efter at vor høieste Domstol havde fastslaaet, at dansk Arveadel tilkom enhver fremmed Adelsmand, der beklædte eller havde beklædt en Bestilling i Rangen, og alle hans Efterkommere paa Mandslinien, vilde have fundet Sted et overvældende Rykind i den danske Adel, allerførst af de ikke faa her i Landet bosatte Efterkommere af Fortidens utallige Embedsmænd af fremmed Adel, og det til Spot og Spe for Landets egne ikke adelige Børn, som høist gjennem Opnaaelsen af en Bestilling i Rangen kunde vinde den tvivlsomme Glæde at erhverve den i Betjentenes Privilegier af 1679 lovede lige Adgang med Adelen til Officia og Honores. Imidlertid meldte der sig ikke til Redactionen af Danmarks Adels Aarbog en eneste Slægt af

fremmed Herkomst, med Høiesteretsdommen af 1885 og D. L. 1—2—11 i Haanden begjærende Optagelse i Aarbogens Fortegnelse over nulevende danske Adelsslægter. Muligvis kom dette blot af, at Redactionen ved første Leilighed gav tilkjende, at saadanne Anmodninger vilde blive besvarede med en Henviisning til først af Kongen, „eller hvem han dertil forordner", at erholde en Godkjendelse af det fremmede Adelsskab, eftersom Udgiverne af Aarbogen savnede ethvert Mandat i saa Henseende [1]). Til Vallø Stift, hvis daværende Curator ikke synes at have næret lignende Skrupler, skjøndt det her dreiede sig om mere reelle Fordele og et delvist Indgreb i Andres Ret, henvendte sig i alt Fald forskjellige Slægter, der angave sig at være af fremmed Adel, og de erholdt strax Indskrivning i Vallø, skjøndt deres Navne (von Rosen, Ripperda, Schlegel og Drechsel) hidtil vare den danske Adel fremmede. Curatoren har sagtens ment at burde fuldt ud bøie sig for Høiesteretsdommen, der end ikke gjorde det attraaede danske Adelsskab afhængig af en forudgaaende allerhøieste Godkjendelse af den paastaaede fremmede Adel. Og dog havde der været særlig Anledning til her at tage sit Forbehold; thi ganske vist findes alle de ovennævnte fire Slægter optagne i tydske Adelslexica, men den ene af dem faaer her Vedtegningen: „führten das adelige Prädicat, doch ist der Redaction nicht bekannt ob in Folge persönlichen Adels oder eines Adelsdiploms" [2]), saa denne Optagelse beviser i Grunden snarest det Modsatte af, hvad den skulde.

[1]) Jvf. Danm. Adels Aarb. 1887 Fortalen XVIII—XIX.

[2]) Kneschkes Adelslexikon VIII 192, jvf. Geneal.-biogr. Archiv 257, 291,

Antagelig har vedkommende Familie dog havt bedre Bevisligheder at forelægge Curator for Vallø, end dem, der i sin Tid var den tydske Redaction bekjendt; men betænkeligt maatte det dog være, at en Embedsmand, der ikke turde forudsættes at sidde inde med de fornødne særlige Kundskaber om dansk og fremmed Adel, paa egen Haand paa en Maade uddelte dansk Arveadel, og hans Forhold i saa Henseende saavel som i Virkeligheden ogsaa selve Høiesteretsdommen af 18. Dec. 1885 blev da ogsaa snart efter underkjendt derved, at Hans Majestæt Kongen under 17. Okt. 1888 paa Justitsministeriets allerunderdanigste Forestilling gav Fundatsen for Vallø Stift følgende Tilføielse:

„Ved dansk Adel forstaaes alene saadanne Personer, hvis Egenskab af adelig beroer paa, at de enten henhøre til de gamle danske Adelsslægter, eller at de eller nogen af deres agnatiske Ascendenter af den danske Konge enten ere adlede eller af Allerhøistsamme have modtaget et Adels-Naturalisations- eller Anerkjendelsespatent eller ere forundte et Vaabendiplom eller Vaabenbrev".

Det er neppe Tvivl underkastet, at Hensigten med denne Tilføielse var at krydse Høiesteretsdommen og afværge dens Virkninger, og at dette er lykkedes saa fuldkomment, som skeet er, kaster et høist mærkeligt Lys over Nutidens Opfattelse af dansk Adel. Naar til denne ikke er knyttet Indskrivningsret i Vallø, skjøtter ikke en eneste Adelsmand af fremmed Oprindelse om den Ære at henhøre til den danske Adel, og den, som det maa antages, af Høiesteretsdommen sammenholdt med den

nye Vallø Fundats nyindførte Deling af den danske Adel i en høiere Klasse, der er i Besiddelse af Indskrivningsret til Vallø, og en lavere, der mangler dette sidste, høit skattede Privilegium, er foreløbig ikke ført ud i Livet.

Men Fundatsen gaaer et Skridt videre end blot at spærre Adgangen til Vallø for fremmede, ikke naturaliserede Adelsslægter, idet den i sin Slutning kjender enhver Slægt berettiget til dansk Adel, som af danske Konger blot har erholdt Brev paa at føre et Vaaben; der betinges end ikke, som i D. L. 1—2—11, at dette Vaaben skal være et adeligt Vaaben.

For anden Gang tillægges der saaledes Brugen af Vaaben — Skjold og Hjelm — en fremragende selvstændig Betydning, der er ganske i Modstrid med disse Emblemers tidligere Anvendelse og Mangel paa Betydning. Man maa forundret spørge, hvad der vel kan have foranlediget Curatoren for Vallø Stift eller Justitsministeriet til at fremdrage og overhugge det hidtil lidet paaagtede og derfor kun mangelfuldt belyste Spørgsmaal om Vaabenbrevenes Betydning. Tilsyneladende var der saa meget mindre Anledning dertil nu, eftersom Tallet af nulevende, hidtil til Adelen henregnede Vaabenbrevs-Slægter er svundet ind til 3, hvilke Slægter man let om fornødent kunde have hjulpet paa lignende Maade, som i de samme Dage blev anvendt overfor et større Antal andre Slægter, der gik og gjaldt for dansk Adel uden anden Adkomst end de forlængst skrinlagte Rangforordningsbestemmelser, nemlig ved at tildele dem virkelige Adelsbreve. Det vilde have betydelig Interesse at lære at kjende de historiske og juridiske Betragtninger, der have ført til den nu foreliggende allerhøieste Af-

gjørelse[1]); men Justitsministeriets Arkiv er en lukket Bog, og det lader sig derfor end ikke oplyse, om Bestemmelsen om Vaabenbrevene er indkommen ved Initiativ fra Curators Side og saa maaske er passeret forholdsvis upaaagtet igjennem Ministeriet, eller om det er Ministeriet selv, der har indsat den som et selvstændigt Resultat af dets i Anledning af Curatorens Indstilling foretagne Undersøgelser, hvad der ganske sikkert vilde have givet den en særlig Vægt.

Saalænge Fundatstilføielsen kun var en Rettesnor udelukkende for Vallø Stift, kunde dens Regler endda betragtes som den øvrige Almenhed mindst lige saa uvedkommende, som i sin Tid Kong Christian V's for Ordensvæsenet givne Bestemmelser om Hjelmenes Talletal var for det gamle Lehnscontoir, men denne Betragtning lader sig heller ikke ret vel opretholde, efterat Ministeriet paa given Foranledning, og efterat Spørgsmaalet om Vaabenbrevenes Betydning var belyst pro et contra, i den allernyeste Tid har tilskrevet Bestyrelsen for et af de andre adelige Jomfruklostre, at den for Valløs Vedkommende under 17. Okt. 1888 udfærdigede allerhøieste Resolution angaaende Forstaaelsen af Begrebet „Dansk Adel", hvorefter dansk Adel lige saa vel er hjemlet ved et af Kongen tildelt Vaabenbrev som ved et Adels-, Adels-Naturalisations eller Anerkjendelses Patent, ogsaa maa være Rettesnor for Indskrivning i andre adelige Klostre.

---

[1]) De maa i alt Fald have afveget ret betydeligt fra det ovenberørte, tidligere i Justitsministeriet fremsatte Raisonnement: Havde det været Kongens Mening at optage de Folk i Adelsstanden, havde han nok givet dem, som Andre, virkelige Adelsbreve.

I Medfør heraf er altsaa det Thomas Baltazar von Jessen 1681 givne Patent for Fremtiden at regne for et Adelsbrev, skjøndt det efter sin Ordlyd udtrykkelig til evig Tid sætter ham og hans Slægt lig med Embedsmænd af den borgerlige Stand, ja selv et Patent som f. Ex. Commerceraad Peder Pedersen Lerckes er at regne for et Adelsbrev, skjøndt det intetsomhelst yder ham, som han ikke i Forveien var i Besiddelse af, men tvertimod, ret beseet, begrændser den Ret til at føre Skjold og Hjelm af en hvilkensomhelst Form, som Skik og Brug hjemlede hans Efterkommere, til kun at maatte føre Hjelmen af den for Betjentene af den borgerlige Stand foreskrevne Skikkelse. Endog Efterkommerne af Jes Thomsen i Kollund, om hvem 400 Aars Historie vidner, at de uagtet deres Skjold og Hjelm kun vare og bleve Bønder, saalænge de hørte under den danske Krone, skulle nu fremtidig regnes for dansk Adel, nu da Slægten er tydsk og Danmark i Grunden ganske uvedkommende! Alle de paagjældende Breve indeholde ikke et Ord om en saa fremragende Naadesbevisning som arvelig Optagelse i adelig Stand, og dog skulle de herefter være rene, skære Adelsbreve, blot fordi de hjemle Brugen af et Vaaben. I Sandhed, Skjold og Hjelm have faaet en Betydning i vore Dages Danmark, større end nogensinde tilforn og sikkert større end noget andet Sted i den civiliserede Verden!

VIII. Resultater.

Der foreligger altsaa fra den nyeste Tid to forskjellige Fortolkninger af Begrebet „Dansk Adel“, givende følgende lidet lystelige Resultater. Medens i mer end en

Menneskealder ikke en eneste Undersaat er befunden fortjent, dygtig eller anseet nok til at blive udmærket ved en Optagelse i den danske Adelsstand, — at et Par Damer ere blevne adlede og en Del fremmede Slægter naturaliserede eller enkelte Slægter have erholdt Anerkjendelse af et tvivlsomt Adelsskab er en Sag for sig og har lidet eller intet med Fortjeneste og Udmærkelse at skaffe, — saa har Regjeringen derimod opdaget, at den forlængst afdøde Kong Christian V ikke tilstrækkelig har paaskjønnet sine udmærkede Embedsmænds nidkjære Tjeneste ved at tildele dem Vaabenbreve, og derfor ere ca. 60 Stykker af dem i deres Grav med samtlige deres paa tre eneste Undtagelser nær ogsaa forlængst hensovede Slægter nu i det Herrens Aar 1888 blevne ophøiede i den danske Arveadel — og samtidig har Høiesteret anseet sig forpligtet til at forøge den danske Adel med saa til Pas et Par Tusinde Slægter (Tallet er neppe for stort, alene Aar 1750 tjente ca. 400 Officerer af fremmed Adel i den danske Hær), hvis Efterkommere sagtens nu findes spredte over den hele Verden eller i alt Fald over hele Tydskland uden ringeste Ahnelse om den store Ære (og ringe Fordel), som saa uventet er bleven dem og deres salig Forfædre til Del.

Ja, saa forunderlige Resultater kan der komme ud af, at Spørgsmaal, der fuldt saa vel have en historisk som en juridisk Side, udelukkende afgjøres fra et juridisk Synspunkt.

Adels-Breve

fra ældre Tid end Lehnscontoirets Protocoller.

I. Udstedte af Kong Erik af Pommern.

1398 Svend Diekn. [Adels-Lex. Fortalen XVI.]

Ved 1418 Svenning og Mikkel Andersen. [Jvf. Dueholms Dipl. 32.] — Jvf. nedenfor, 5. Juni 1454.

1426 Poul Jensen. [Ældste Archivreg. I. 218.]

1427 Peder Jensen. [Skifte efter Hr. Peder Oxe S. 201, Rigsark.]

Før 1430 Esge og Christen Jensen. [Jvf. Mag. til den danske Adels Hist. 244.]

Ved 1430 Mts. 27 Hinrik Jude. [Langebeks Dipl.]

1433 Mts. 8 Poul Mattissen. [D. Mag. 1. II. 35, Original i Rigsark.]

— Aug. 11 Niels Nielsen Harbo. [D. Mag. 1. I. 99, Original i Rigsark.]

II. Udstedte af Kong Christoffer af Bayern.

Ved 1440 Peder Nielsen (Ulfeld). (Klev. Nobilitationsbreve.]

1440 Aug. 8 Knud Nielsen (Harbou). [Mag. til den danske Adels Hist. 244.]

— Aug. 16 Hans Mule. [Hofmans Fund. I. 261, Original i Rigsark.]

1445 Sept. 20 Oluf Nielsen Stiernfeld. [Mag. til den danske Adels Hist. 245.]

III. Udstedte af Kong Christiern I.

1450 Mai 20 Jens Jensen Fredberg. [Mag. til den danske Adels Hist. 245.]

— Nov. 29 Torve Arvesen. [Reg. over alle Lande 1480—1545 S. 157.]

1452 Febr. 27 Jens Poulsen. [Dueholms Dipl. 71.]

— Mts. 29 Anders Sønniksen (von Andersen)[1]. [Klev. Nobilitationsbreve.]

[1]) Havde 9. Okt. 1450 af Hertug Adolf faaet Frihedsbrev paa sit Gods. [Klev. Nobilitationsbreve.]

1453 Juni 15 Staffen Nielsen. [Original i Nationalmuseet.]
1454 Juni 5 Svenning og Mikkel Andersen (Stadfæstelse af 1418). [Dueholms Dipl. 71.]
1455 April 13 Jens Barfod. [Danske Saml. 1. I. 119.]
— Juli 5 Niels Knudsen (Udsøn). [Klev. Nobilitationsbreve.]
1456 Jan. 29 Hans Tidikesen. [Geneal. Herald. Sml. in 4° Nr. 46.]
1457 Mai 16 Bjørn Tollesen. [Forordn. til Island I. 38 f.] — Jvf. 15. Jan. 1620.
1459 Jan. 22 Peder Jensen. [Klev. Nobilitationsbreve.]
— Juni 3 Torbern Jepsen. [Original i Rigsark.]
1461 Lorens og Jonge Leve[1]). [Schlesw.-Holst.-Lauenb. Urk. IV. 556.]
— Nov. 8 Peder Knudsen af Stubbum[2]). [Original i Statsark. i Slesvig.]
1462 Mai 31 Hans Knudsen. [Schlesw.-Holst.-Lauenb. Urk. IV. 556.]
— Mai 31 Staffen Harrensen. [Smst. 557.]
1463 Aug. 17 Christian de Ghera. [W. Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne S. 448, jvf. S. 267.]
1476 Mts. 17 Mester Gert Schaer. [Schlesw.-Holst.-Lauenb. Urk. IV. 557.]
— April 21 Hans Stavenvoet. [Smst. IV. 558.]
— Mai 17 Jacob Wylandt. [Smst.]
— Juni 23 Peder Hansen. [Mag. til den danske Adels Hist. 4, Original i Rigsark.]
1479 Nov. 6 Volqvard Tetensone. [Schlesw.-Holst.-Lauenb. Urk. IV. 558.]
1480 April 9 Broder Frodesen. [Voss' Excerpter A CXXI a 7.] — Jvf. 29. April 1547 (S. 391), 14. Mts. 1566.

---

[1]) Jonge Leve havde 30. April 1436 af Hertug Adolf faaet Friheds brev paa sit Gods. [Schlesw.-Holst.-Lauenb. Urk. IV. 357.]
[2]) Peder og Niels Knudsen af Stubbum havde 16. Okt. 1417 af Kong Erik af Pommern faaet Frihed paa deres Gods [„Haderslebische Freigüter" i Rigsark.].

1480 Dec. 19 Jep Nielsen i Norge. [En 1556 udstedt Vidisse i Rigsark.]

IV. Udstedte af Kong Hans.

1484 Febr. 20 Christen Fredberg. [Hist. Geneal. Ark. in 4° 16.]

1486 Nov. 22 Laurids Hansen Fos. [Klev. Nobilitationsbreve.]

1487 Sept. 4 Jens Brun. [Mag. til den danske Adels Hist. 6, Original i Rigsark.]

1488 Aug. 7 Eggert Eggertsen (Norbagge). [Reg. over alle Lande 1480—1545 S. 160.] — Jvf. 9. April 1551.

1488 Jan. 3 Jes Thomsen af Kollund. [N. Falk: Staatsbürgerliches Mag. VII. 487.]

1492 Juni 3 Poul Børialsen. [Sml. til jydsk Hist. og Top. II. 397.]

1493 Mai 20 Peder Bonde. [Reg. over alle Lande 1480-1545 S. 158.]

1497 Juni 15 Niels Madsen. [D. Mag. 1. III. 161, Originalen tilhørte 1747 Biskob Hersleb.]

1503 Mai 18 Erik Hansen (Bernhoft). [Sml. til det norske Folks Sprog og Hist. I. 405.]

— Juni 14 Niels Tormodsen (Skak). [Original i Rigsark.]

1505 Juni 24 Henrik Nielsen (Due). [Hist. Geneal. Sml. in 4° Nr. 16.] — Jvf. 30. Dec. 1641, 26. Mai 1646 og 18. Juli 1657.

— Juli 20 Niels Svendsen (Tordenstierne). [Klev. Nobilitationsbreve.]

— Juli 31 Mogens Jensen (Rosenvinge). [Reg. over alle Lande 1480—1545 S. 155, Originalen blev af Klevenfeldt skjænket til Oberstlieutenant Rosenvinge.] — Jvf. 2. Aug. 1630, 18. Juli 1646 og 2. Aug. 1646.

1510 Laurids Frost. [Huitf. 1077.]

1511 Sept. 8 Peder Christensen. [Reg. over alle Lande 1480—1545 S. 159.]

V. Udstedte af Kong Christiern II.

1506 Nov. 30 Anders Svendsen (Dahlepil). [Pers. Tidsskr. 1. III. 392.] — Jvf. 14. Sept. 1524.

1520 Juli 2 Niels Torkildsen (Rosenstierne). [Klev. Nobilitationsbreve, „ex copia dni. Petri Terpager senioris Ripe".]

1532 Juni 18 Wilhelm Henricus, Skultus i Enckhuysen. [Gammel Afskrift i Rigsark.]

VI. Udstedte af Kong Frederik I.

1524 Jens Hvas. [F. Hvass: Sml. af Medd. om Personer og Fam. af Navnet Hvas V. 1.]

— Sept. 14 Stadfæstelse paa 30. Nov. 1506. [Pers. Tidsskr. 1. III. 392.]

1526 Aug. 15 Jørgen Kock. [Reg. over alle Lande III. 386 a.]

1527 April 13 Poppe Boginck. [Original i Rigsark.]

— Aug. 22 Jørgen Pedersen (Staur). [Norske Rigsreg. I. 12.]

1529 Aug. 11 Laurids Iversen (Serlin). [Fred. I. Reg. 229.]

1535 Niels Kuntze (adlet af Rigsmarsken). [Huitf. 1442.]

VII. Udstedte af Kong Christian III.

1536 Okt. 10 Laurids Nielsen (Rosengiedde). [Original i det svenske Rigsarkiv.]

1546 Okt. 4 Arild Griis (Stadfæstelse af et ældre). [Danske Kanc. Reg. 306.]

1549 Juli 2 Niels Lystrup. [Norske Rigsreg. I. 115.]

1550 Juni 19 Oluf Kalips. [Smst. I. 123.]

1551 April 9 Eggert Hansen (Stadfæstelse paa 7. Aug. 1488). [Smst. I. 130.]

1554 Febr. 9 Anders Barby (Naturalisation). [Kanc. Brevb. 1551—55 292 f., Vidisse i Rigsark.]

VIII. Udstedte af Kong Frederik II.

1560 Juli 8 Pros Lauridsen (Hørby). [Norske Rigsreg. I. 296, Original i Rigsark.]

1566 Mts. 14 Berndt Frodesens Børn (Stadfæstelse, jvf. 9. April 1480 og 29. Apr. 1547). [Voss' Excerpter A LXXVII 15.]
1569 April 29 Erasmus Glad. [Kanc. Brevb. 1566—70 453.]
1571 Mai 31 Mikkel Gønge. [Smst. 1571—75 36, Original i Rigsark.]
1572 Juni 17 Christen Nielsen Lange. [Smst. 144.]
1575 Juli 6 Christoffer Pax von Festenberg. [Sjæll. Reg. XI. Fol. 160.]
1580 Mai 1 Christian Maccabæus (Naturalisation). [Ad. Lex., jvf. Materialet hertil i Rigsark.]
— Aug. 11 Erik Munk. [Sjæll. Reg. XII Fol. 116.]
1582 Juni 21 Peder Bagge. [Norske Rigsreg. II. 477.]
1584 Jan. 8 Henrik Rammel (Naturalisation). [Skaanske Reg. I. Fol. 434.]

IX. Udstedte af Kong Christian IV.

1596 Sept. 18 Hans Offesens Døttre (Anerkjendelse). [Norske Rigsreg. III. 437.]
1616 April 24 Christen Eriksen. [Sjæll. Reg. XVI. Fol. 179.]
1620 Jan. 15 Bjørn Tollesen (Stadfæstelse paa 16. Mai 1457). [Forordn. til Island II. 314 f.]
1622 Aug. 1 Torbern Torbernsen (Skaktavl). [Stadfæstelse). [Norske Rigsreg. V. 259.] Jvf. 25. Juni 1632.
1624 Aug. 3 Holger Frederiksen (Rosenkrantz) (Legitimation). [Sjæll. Reg. XVII. Fol. 503.]
1630 Aug. 2 Morten Mortensen (Rosenvinge) (Stadfæstelse). [Smst. XVIII. Fol. 502.] — Jvf. 31. Juli 1505, 18. Juli 1646, 2. Aug. 1646.
1632 Juni 25 Torbern Torbernsen (Skaktavl) (Stadfæstelse). [Norske Rigsreg. VI. 397.] Jvf. 1. Aug. 1622.
1634 Mts. 20 Hans Casper von Reibnitz (Naturalisation). [Jydske Reg. IX. Fol. 32.]
— Aug. 7 Peder Wibe (ligeledes). [Sjæll. Reg. XIX. Fol. 255, Geneal.-biogr. Archiv 79.]

1634 Sept. 9 Hans Wolf Unger (ligeledes). [Jydske Reg. IX. Fol. 82.]
1635 April 26 Roland Crappe. [Sjæll. Reg. XIX. Fol. 313.]
1636 Nov. 12 Carl Cracou (Naturalisation). [Smst. 460.]
1637 Mai 22 Wolf Hieronymus von Kratsch (Naturalisation). Skaanske Reg. V. Fol. 209.]
1638 Mai 4 Patrick Dumbar (ligeledes). [Smst. 232.]
1641 Dec. 30 Caspar Due. [Fyenske Reg. IV. Fol. 271.] — Jvf. 24. Juni 1505, 26. Mai 1646 og 18. Juli 1657.
1642 April 26 Frederik Buchwaldt (Naturalisation). [Sjæll. Reg. XXI. Fol. 169.]
— April 27 Jørgen Schult (ligeledes). [Smst. 125.]
— Mai 29 Achim von Breda (ligeledes). [Smst. 153.]
1643 Febr. 8 Arendt von der Kuhla (ligeledes). [Smst. 216.]
— Sept. 17 Peter Marselius. [Smst. 264.]
— Oct. 23 Martinus Tancke. [Vidisse i Rigsark., Originalen paa Falkenhagen i Pommern.]
1646 Mai 26 Iver Due (Stadfæstelse). [Sjæll. Reg. XXI. Fol. 500.] — Jvf. 24. Juni 1505, 30. Dec. 1641 og 18. Juli 1657.
— Juli 18 Frederik og Alexander Willumsen (Rosenvinge) (Stadfæstelse). [Smst. 531—32.] — Jvf. 31. Juli 1505, 2. Aug. 1630, 2. Aug. 1646.
— Aug. 2 Henrik Willumsen (Rosenvinge). [Smst. 533.] — Jvf. 31. Juli 1505, 2. Aug. 1630, 18. Juli 1646.
— Dec. 1 Henrik Linderot. [Smst. 562.]
1647 Mai 16 Didrik Blome (Naturalisation). [Smst. 666.]

X. Udstedte af Kong Frederik III.

1648 Aug. 23 Laurids Galtung (Stadfæstelse). [Sjæll. Reg. XXII. Fol. 45.] — Jvf. 8. Juli 1650.
1649 Febr. 7 Adam Henrik Pentz (Naturalisation). [Smst. 129.]

1649 Juni 13 Johan Christoph von Kørbitz (ligeledes). [Smst. 202.]
— Juni 13 Gabriel Reinsberg (ligeledes). [Smst. 201.]
— Juni 13 Jørgen Walter (ligeledes). [Smst. 306.]
1650 Juli 8 Johan Galtung (Stadfæstelse). [Smst. 420.] Jvf. 23. Aug. 1648.
— Aug. 7 Christoph Philip Kurtzer von Reichelsdorf (Naturalisation). [Smst. 459.]
1651 Juni 23 Johan Fircks (ligeledes). [Norske Rigsreg. X. 228.]
— Dec. 18 Hugo Lützow (ligeledes). [Smst. XXIII. Fol. 174.]
1652 April 13 Philip Joachim von Barstorff (ligeledes). [Smst. 230.]
— April 14 Johan Frederik von Marschalck (ligeledes). [Smst. 231.]
1655 Juni 22 Hans Dipholt von Dehn Rothfelser (ligeledes). [Smst. 616.]
— Aug. 21 Ulrik Frederik Güldenløwe. [Smst. 650.]
— Oct. 18 Jørgen Reichwein. [Norske Rigsreg. XI. 403.]
1656 Jan. 3 Jokum Frederik Pentz (Naturalisation). [Sjæll. Reg. XXIII. Fol. 726.]
— April 14 Christoffer Frederik Gersdorff (ligeledes). [Smst. 230.]
— Dec. 26 Levin von Bülow (ligeledes). [Smst. 884.]
1657 Juli 18 Jakob Due (Stadfæstelse). [Smst. XXIV. Fol. 73.] — Jvf. 24. Juni 1505, 30. Dec. 1641 og 26. Mai 1646.
1658 Jan. 6 Hans Schack (Naturalisation). [Smst. 139.]
1659 Mts. 28 Peter Charisius. [Smst. 348.]
— Oct. 29 Frederik Ahlefeldt (Naturalisation). [Smst. 489.]
1660 Juni 25 Cornelius Lerche. [Smst. 582.]
— Aug. 1 Niels Güntelberg (Fornyelse). [Smst. 622.]

1662 i Sept. Erik Johan Lübbes von Ekerick. [Patenten 1662 Fol. 357.]
1664 Jan. 24 Henrik Rüse. [Sjæll. Reg. XXV. Fol. 476.]
— Aug. 12 Christoffer Gabel. [A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeldt I. 151.]
1665 Dec. 4 Andreas Liliencron. [Sjæll. Reg. XXVI. Fol. 120.]
1666 Febr. 7 Cort Adeler. [Smst. 125.]
— Mts. 17 Martin Jørgen de Roklenge (Naturalisation). [Norske Reg. XI. Fol. 596.]
1668 Dec. 7 Joachim Schack (ligeledes). [Sjæll. Reg. XXVII. Fol. 304.]
1669 Aug. 22 Hans Løwenhielm. [Smst. 506.)
— Sept. 4 Poul Klingenberg. [Tydske Cancellies Concepter.]

XI. Udstedte af Kong Christian V.

1670 April 24 Frederik Arenstorff (Naturalisation). [Sjæll. Reg. XXVIII. Fol. 40.]
— April 26 Hans Frederik Levetzau (ligeledes). [Smst. 40.]
1671 Febr. 13 Bendix von Hatten (ligeledes). [Smst 407.]
— Juni 7 Vitus Bering (i Virkeligheden først udstedt 2. Oct. 1690). [Hist. Tidsskr. 5. I. 79, jvf. Pers. Tidsskr. 3. I. 147 ff.]
— Juli 27 Jacob le Maire. [Sjæll. Reg. XXVIII. Fol. 493.]

XII. Udstedt af Rigsraadet alene.

1547 Dec. 13 Hans Barnekow (Naturalisation). [Original i Rigsarkivet.]

XIII. Udstedte af Ærkebisper i Lund.

1412 April 26 Peder Bosen (Brev paa samme Frihed som andre Frimænd paa Bornholm, uden Skjold og Hjelm). [D. Selsk. Membr.]

1468 Juni 24 Peder Bagge, stadfæstet 22. Juni 1480 af den følgende Ærkebisp. [Klev. Docum. Bagge, Orig. tilhørte da Hr. Bohn paa Bornholm.]

1514 Juni 14 Jens Kofod. [Thurah: Bornholm 44, jvf. Geneal. Herald. Sml. in 4° Nr. 46 og Hist. Tidsskr. 5. IV. 699.]

XIV. Udstedte af sønderjydske Hertuger.

1504 April 3 Wunke Knudsen. [Voss' Excerpter A CXX a 1.]

1516 Oct. 21 Hans Vothe. [Klev. Nobilitationsbreve.]

1547 April 29 Berndt og Andreas Frodesen (Stadfæstelse) [Voss' Excerpter A CXXI a 8] — Jvf. ovenfor 9. April 1480 og 14. Mts. 1566.

Efterskrift.

Foruden det S. 360 f. omtalte Udkast til et virkeligt Adelsbrev for Overrentemester Peter Brandt er der endnu fundet et andet, hidtil ganske ukjendt, med dette omtrent enslydende Udkast til lignende Patenter for Thomas Baltazar von Jessen og hans Svigerfader Conrad Bierman von Ehrenschild. Ogsaa om dette sidste Udkast gjælder det, at ligesaalidt som tilsvarende originale kongl. Expeditioner kjendes, ligesaalidt ere saadanne indførte i de paagjældende Registraturer. Eiheller har dette eller det Brandt'ske Udkast gamle Cancellipaategninger, saaledes som alle andre Concepter til Adels- og Vaabenbreve fra hin Tid (jvf. S. 364). Der er altsaa ogsaa for dette andet Udkasts Vedkommende al god Grund til at betvivle, at virkelige Patenter ere blevne udstedte i Overensstemmelse med det, om end en af Indvendingerne mod det første her falder bort, idet det andet Udkast er fuldt dateret (30. Mai 1693, altsaa 3 Aar senere end det Brandt'ske). Derhos findes i Udkastets Slutning en nytilkommen Passus, hvorved det den paalydende Person tidligere forundte Vaaben dels stadfæstes, dels forbedres og forøges med et lille firkantet

Skjold, hvori en Guld-Krone i himmelblaat Felt, og virkelig haves der Signetaftryk for Jessens Vedkommende (men rigtignok ikke for Ehrenschilds), der vise, at han i sit Vaaben har tilføjet et lille Hjerteskjold med en Krone. Men er dette nu skeet ifølge et 1693 erhvervet Patent eller har Udkastet til Patentet kun faaet den paa dette Skjold lydende Passus, fordi Jessen alt forinden paa egen Haand havde „forbedret" sit Vaaben med en saadan Krone?

Saalænge disse mærkelige Udkasts Tilblivelseshistorie ikke kjendes, maa jeg holde for, at de kun vise, at saavel Jessen og Ehrenschild som Brandt meget vel vidste, at de dem tildelte Vaabenbreve ikke hjemlede dem Adelskab. (De omtalte Udkast ligge nu i Pakken Concepter til Chr. Vs Adelspatenter).

Smaastykker.

5.

Rostjeneste — Rustning.

Af Kr. Erslev.

For nogle Aar siden begyndte jeg at se med skeptiske Øjne paa Ordet Rostjeneste og dets Ælde i Dansk. Da jeg arbejdede paa mine Studier over Valdemarernes Storhedstid og derved ogsaa kom ind paa, at man ved at definere Herremandens Pligter havde lagt altfor stor Vægt paa Hesten, medens det centrale dog var den personlige Krigstjeneste sammen med den bedre Udrustning, følte jeg, at jeg vel egentlig burde afværge det Angreb paa denne Synsmaade, der kunde tage sit Udgangspunkt fra Adelens Ros- eller Hestetjeneste; den Gang fik jeg dog ikke Tid til at gaa nærmere ind paa dette Spørgsmaal. Nu vil jeg gerne gøre nogle orienterende Bemærkninger derom.

Ordet Rostjeneste er sikkert ikke noget gammelt dansk Ord. Det ligger allerede deri, at selve Ordet Ros næppe kan siges at existere i Dansk. I sig selv var der vel intet utænkeligt i, at der af det oldnordiske hross havde udviklet sig en dobbelt Form, Hors og Ros; men der er intet, der godtgør, at den sidste er kommet frem inden for Dansk. Det er vistnok først Vedel, der indfører Ros; enhver kender Omkvædet: Det dunner under Ros, de danske Hofmænd der de udride[1]).

[1]) Kalkar har i sin Ordbog intet andet Exempel paa Ros i Dansk. Med stor Velvilje har Pastor Kalkar tilladt mig i Korrektur at benytte, hvad han i sin Ordbog meddeler om Ros og Rustning, og ledsaget dette med oplysende Bemærkninger.

Men det er jo forlængst godtgjort, at det middelalderlige Omkvæd lyder: Det dunner under de raske Hofmænd, der de udride, og at det er Vedel, der uden Støtte i Overleveringen her indsætter Ordet Ros. Svend Grundtvig, der har paavist dette, siger tillige, at Ordet er udansk[1]), og heri har han sikkert fuld Ret. Ros har hjemme i Tysk, er for øvrigt ikke brugt meget i Plattysk, men des mere i Højtysk, hvor det ledsages af en Hærskare af Sammensætninger.

I en enkelt Sammensætning var Ros dog tidligere naaet til Danmark, nemlig i Rosbaare, et af Heste baaret Leje. Dronning Elisabet medførte i 1515 bl. a. en „Rosbord" (Danske Mag. II, 29); Aaret før forekommer Udtrykket i Kristjern Pedersøns Vocabularium. Ordet, der jo ogsaa er udansk i sit andet Led, stammer sikkert fra det plattyske rosbare, en af de faa Sammensætninger med Ros, som man kendte i Nedertyskland; muligvis er det dog naaet til os over Sverige, hvor det bruges allerede midt i 15. Aarhundrede[2]).

Ordet Rostjeneste viser sig derimod først i Danmark allersidst i 16. Aarhundrede. Tidligere var det staaende Udtryk om Adelens krigerske Pligt, at den skulde holde Rustning. Dette Udtryk, der for øvrigt kunde bruges om al krigersk Udrustning, kommer ved Adelen idelig igen. Selve den Forordning af 1525, der første Gang udmaalte Adelens Krigspligt efter den enkeltes Indtægter[3]), hedder: „Brev . . . om den Rustning", og siden bruges dette Ord stadig i de kongelige Befalinger om Taxation af Adelen eller Mønstring af den og

[1]) Danm. gamle Folkeviser I, 64 Anm.

[2]) Karlskrøniken, udg. af Klemming V. 9326: „Vid 100 rossabare the met sig hafua, ther sara oc syuke førdes aa, som huarken formato ride eller gaa".

Sproglig noget uklar synes en Benævnelse for Hest, der forekommer i første Halvdel af 16. Aarh.: Redse, Rejs, Rejse (Kalkar III, 565). Dette Ord hænger vel sammen med Rejse, i Betydning af Leding, og Rejsener (Rytter), som allerede Gram har formodet (Kbhvns. Selsk. Skrifter V, 187).

[3]) Frederik I's Registranter S. 75.

dens Svende[1]). Endnu i Frederik II's Tid er det Rustning, der træder skarpest frem i alle Kongebreve om saadanne Sager; det findes ogsaa i Kristian IV's tidligere Aar, men ikke saa stærkt betonet. Et Mønstringsbrev fra denne Konges første Tid gaar ud paa, at Adelen skal møde „med deres Folk og Heste, saa mange de er pligtige at holde os og deres fædrene Rige til Tjeneste, og lade sig mustre", og først længer fremme i Brevet tales der om, at man skal prøve, om „de og altid er og bliver i slig tilbørlig Rustning beredte"; i Taxationsbrevene hedder det, at Adelen skal taxeres, „hvor mange Heste enhver af dem os og deres fædrene Rige til Tjeneste bør og pligtig er at holde"[2]). Det gamle Udtryk er ligesom i Færd med at trække sig tilbage.

Dets Afløser var virkelig i Fremmarch. Første Gang jeg har truffet Ordet Rostjeneste, er i Adelens Klageartikler ved Frederik II's Ligfærd; blandt Adelens Ønsker er ogsaa det, at Klostrene, som er stiftede af Danmarks Riges Adel, maa være og blive, som de har været af Arild, med Vogne, Natteleje og Underholdning for Adelen og „raastienist"; i sit Svar gentager Rigsraadet bl. a. ogsaa det sidste Ord („ros thieniste"[3]). Faa Aar efter holder Ordet sit Indtog i Litteraturen; Hvitfeld sætter det i Randen, hvor han omtaler Forordningen af 1525, og han bruger Udtrykket „alle Adelsmænd og Rostjeneste i Slesvig Stift", hvor han frit gengiver Lensbrevet 1326 til Grev Gert (omnes vasallos in dyocesi Slesvicensi). Endnu varer det dog noget, før det trænger ind

[1]) Sml. Kancelliets Brevbøger, Sagregistret under Rustning. I Taxations- og Mønstringslisterne (samlede i Rigsarkivet) findes Rustning ikke blot i Titlerne, men rundt om, f. Ex. 1552: Gudum Kloster har Jens Thomsen, er Landsdommer og plejer at være kvit for Rustning; 1563: Henrik [ɔ: Henning] Gøyes Rustning holder Eskil Gøye, hans Broder; Vincens Jul holder sin Rustning i Jylland.

[2]) Sjæll. Tegn. XVIII, 80, XIX, 316; sml. Aktstykker til Rigsraadets Hist. I, 53, 109. Naar jeg i dette Værk har benyttet Rostjeneste S. 56, 109, er det urigtigt; Brevene har det ikke.

[3]) Aktstykker osv. I, 18, 22.

i det officielle Kancellisprog. 1609 udgik der Breve om Taxation af Adelen; i selve Hovedbrevene tales der kun om gerust Heste, men i en Tillægsskrivelse hedder det, at „menige Ridderskab i Skaane, Halland og Bleking skal lade sig mustre med den Rostjeneste, som de os og deres fædrene Rige til Hjælp og Bistand skyldig og pligtig er at holde“ [1]). Aaret efter møder det os, atter mere i Forbigaaende, i et Kongebrev [2]). Endnu 1614 staar det ikke i Hovedbrevene om Taxationen [3]); Taxationsherrerne bruger det derimod i de af dem optagne Lister, og endelig kommer det 1617 ind i selve Hovedformularen for de kongelige Skrivelser [4]). Kort efter har det bredt sig overalt, og med Forordningen om Rostjeneste af 1625 naar det ind i det egentlige Lovsprog.

Selv om det er rimeligt nok, at man nu, naar Opmærksomheden er henledt paa Ordet, vil finde Rostjeneste anvendt lidt forud for det første Aar, hvori jeg har truffet det, turde det dog staa ganske fast, at Ordet først kommer sent frem i Danmark, og ikke mindre vist er det, at det er fremmed, en Gengivelse af det tyske Rossdienst. Vi kan naturligvis godt have faaet det umiddelbart fra Tyskland; nok saa rimeligt er det dog, at det er naaet til os over Sverige, hvor det træder frem i en Forordning fra 1562 om Adelens Rustning [5]) og siden ofte. Det synes sandsynligt, at Ordets Fremtrængen er blevet lettet ikke blot ved, at man med Vedel i Ros har set et godt gammelt dansk Ord, men ogsaa ved en vis Lydlighed med det forhen brugte Rustning. Naar man talte om ruste eller røste, gerust eller rustig Svende og Heste, ja havde Sammensætningen Rusthest („rosthesten“ 1511), har man maaske endog ment heri at finde fordærvede Udtryk, hvori Ros havde gemt sig; vist er det i alt Fald, at

[1]) Skaanske Tegn. III, 362; jfr. Aktstykker. osv. I, 178.
[2]) Aktst. I, 184 Anm. 2.
[3]) Smstds. 215 (hvor Ordet Rostjeneste dog atter er uheldigt indsat).
[4]) Smstds. 234.
[5]) Svenska Riksdagsakter, v. Em. Hildebrand II, 72.

senere svenske Sprogforskere (Ihre, Dalin) var inde paa denne Tanke, naar de udledte ruste af Ros[1]), og det forekommer mig rimeligt, at Vedel og Hvitfeld har haft den samme Idee[2]).

Overgangen fra Rustning til Rostjeneste har imidlertid ogsaa saglige Grunde, der lagde det nær at optage et Ord, som betonede Hesten i Adelens Tjenestepligt. Netop i det 16. Aarh. foregik der en stor Ændring i Rytteriets Bevæbning, saaledes som Oberst Emil Madsen nylig har paapeget[3]); ved Aarhundredets Begyndelse var Lansen (Glavind) Rytterens Vaaben, ved dets Slutning var Bøssen det. Haand i Haand hermed gik nu, at Rustningen i dette Ords snævrere Forstand, Harnisket, fik mindre Betydning. Oprindelig havde ikke blot Glavindrytteren selv haft fuld Rustning, men ogsaa hans Hest har vist baaret en saadan; derpaa tyder bl. a., at man nok saa ofte talte om gerust Heste som om gerust Svende[4]). Hestens Rustning gik imidlertid helt af Brug i Løbet af Aarhundredet, og naar nu baade Adelens og Almuens Opbud bestod af Skytter, laa Hovedforskellen i, at de første havde Heste, de andre ikke. Rustning havde man brugt om Adelens Udbud, men ogsaa om andres; Rostjeneste blev nu det særlige Ord for, hvad Adelen skyldte Konge og Fædreland.

Hvad jeg her har fremsat om Rostjeneste, er vel i Strid med den almindelige Opfattelse; desto gladere maa jeg

---

[1]) Det er Pastor Kalkar, der har henledt min Opmærksomhed herpaa.

[2]) I Sverige blev i 17. Aarh. rosstjenst eller russtjenst til russttjenst, vistnok, som Lektor Hildebrand meddeler mig, ved en folkeetymologisk Paavirkning fra ruste.

[3]) „Om Rytteriet i 16. Aarh.": Hist. Tidsskr. 7 R. I, især S. 439 ff.

[4]) Oberst Madsen mener, at ved Midten af 16. Aarh. bar ikke andre Rytterheste Rustning end Kyrasserernes (anf. St. 446), og jeg veed ikke, om han vil være enig med mig i, at Udtrykket gerust Hest peger paa en oprindelig rustet Hest. Vist er det dog, at man endnu i Mønstringslisterne fra 1552 gør Forskel paa Glavindrytternes Heste, der betegnes som gerust, og Skytternes Heste. Imidlertid er der heller ingen Tvivl om, at Ordet gerust Hest, der holdt sig ind i 17. Aarh., efterhaanden brugtes uden bestemt Tanke om en Hesterustning

være over, at det under min Undersøgelse har vist sig, at kyndige Mænd fra forskellig Side før mig er naaet til lignende Resultater. Pastor Kalkar har meddelt mig, at han aldeles ingen Tvivl nærer om, at Ros er et udansk Ord, og at Rostjeneste stammer fra det højtyske Rossdienst [1]); blandt Historikerne har Arkivar Thiset paa mit Spørgsmaal straks svaret, at han allerede for mange Aar siden var blevet klar over, at Rustning er det gamle Ord for, hvad man siden kaldte Rostjeneste. Føjes hertil, at Rigsantikvar Hans Hildebrand i Sverige nylig har betonet, at det svenske ross eller russtienist ingenlunde er et gammelt, middelalderligt Ord [2]), vil man indrømme, at jeg har gode Forbundsfæller [3]).

For mig har Resultatet jo, som før antydet, især Interesse ved, at man nu ikke ud fra Adelens Rostjeneste kan rette noget Angreb mod, hvad jeg har sagt om Herremandens oprindelige Krigspligt og dens Karakter. Hvad det angaar, kan yderligere tilføjes, at man endnu i 16. Aarh. ingenlunde var kommet bort fra, at det var Adelsmandens personlige Krigstjeneste, der betingede hans privilegerede Stilling, og ingenlunde Hovedsagen, at Tjenesten skulde udføres paa Hesteryg, hvor gennemgaaende dette end i Praxis var. Under Forhandlingerne i 1513 om Haandfæstningen henviser Adelsmændene til, at det er dem, der med Liv og Gods skal afværge hvad Anfald eller Fejde, som kommer paa Danmarks Rige, og da Standen siden under Frederik I lod sig bevæge til at love en over-

---

[1]) Pastor Kalkar skriver saaledes til mig: „Ros med sammensætninger er trods islandsk hross optaget fra Tysk, hvilket stemmer med, at kun hors har bevaret den særlige betydning: hoppe (jfr. ordbogen II, 268 b, L. 8 ff.); det svære rytteris heste vare vel snarere hingste".

[2]) Sveriges medeltid II, 652 f.; jfr. ogsaa Emil Hildebrand, Svenska statsförfattningens hist. utveckling S. 297, 325.

[3]) Til disse Forbundsfæller tør vel endnu henregnes Oberst Emil Madsen, der i sin føranførte Afhandling omhyggelig har undgaaet at bruge Ordet Rostjeneste (derimod findes det i hans tidligere Afhandling, anf. St. S. 199, hvor det ikke staar i Kilden). Obersten har ogsaa meddelt mig, at han ikke har truffet Ordet i 16. Aarh.

ordentlig Rustning, var det kun de velhavende, der stillede Ryttere, en Glavindrytter af en Godsindtægt paa over 100 Mark, en Skytte af 50 Mark, men den fattige Adelsmand skulde „komme til Hest eller tilFods efter sin yderste Evne". Endnu saa sent som ved Taxationen 1609 ser man det samme; i Listerne følger efter Opregningen af dem, der er taxerede til Heste, i hvert Landskab en Rubrik saalydende: „Disse efterskrevne formaar ikke at holde Heste, men vil tjene kgl. Majestæt i andre Maader, hvor behov gøres", og herunder falder ikke saa faa Adelsmænd, 19 i Skaane, 10 paa Fyn osv. Først da man kort efter indførte, at de fattige Adelige skulde lægges i Læg sammen for i Fællig at holde en Rostjenestehest, naaede man til, at Adelens hele Tjenestepligt dækkedes af Ordet Rostjeneste.

6.

Forfald eller Ikke-Forfald.

Afsluttende Bemærkninger.

Af Gustav Bang.

Arkivar Thisets Afhandling: „Betydningen af Tilgang og Afgang for den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede" (Historisk Tidsskrift 7. II. S. 76—105; i det følgende citeret som T A) nøder mig til endnu en Gang at tage Spørgsmaalet om Slægtsdødeligheden op, ikke fordi jeg mener, at Sagen i Virkeligheden paa dette Tidspunkt er en yderligere Drøftelse værd, men fordi jeg finder, at de Paastande, der fremsættes i Afhandlingen, ikke bør staa ganske uimodsagte.

Hvad nemlig selve Spørgsmaalet om, hvorvidt der kan tillægges de tidsmæssige Svingninger i den adelige Slægtsdødeligheds Styrke nogen afgørende Beviskraft pro eller contra et „Forfald", da er jeg fuldstændig enig med Direktør Rubin (sstds. S. 125—129) i, at man bør være varsom. Det er —

det indrømmer jeg villigt — ingenlunde udelukket, at Slægtsvitalitet og Individualvitalitet bevæger sig efter ganske forskellige Love, saa at enhver Slutning fra det ene Forhold til det andet er udelukket. Min Undersøgelse over „Den gamle Adels Forfald" byggede jo ogsaa ene paa Individualvitaliteten. Slægtsvitaliteten er et Bevismiddel, som er paatvunget mig udefra, af Arkivar Thiset i hans Afhandling: „Den danske Adels saakaldte Forfald"; det eneste, jeg har søgt at vise og stadig endnu fastholder, er, at hvis Slægtsdødeligheden overhovedet kan bevise noget angaaende „Forfald eller Ikke-Forfald", saa taler dette noget afgjort i Favør af Forfaldet, ikke, som Thiset mente, i Disfavør. Ret mærkelig er i hvert Fald den Parallelisme, der viser sig imellem Dødelighedens Vækst i Tiden fra 1530 til 1679, henholdsvis blandt Mænd, Kvinder og „Slægter". Benævner vi Dødelighedsprocenten for den sidste Tredjedel af denne Periode 100, viser der sig nemlig følgende Stigning:

Mænd	1530-1579: 60;	1580-1629: 74;	1630-1679: 100.
Kvinder	— : 45;	— : 71;	— : 100.
Slægter	— : 73;	— : 86;	— : 100.

Hver for sig er ingen af de tre Talrækker særlig overbevisende; tager man dem under ét, bliver Overensstemmelsen imellem dem i hvert Fald særdeles paafaldende.

Imod dette er der da i Arkivar Thisets sidste Afhandling heller ikke fremført nogen Indvending; han er tværtimod gaaet fuldstændig ind paa Forestillingen om, at Slutningen af det 17. Aarhundrede var en særdeles kritisk Tid, baade maalt i Forhold til den foregaaende og den følgende Tid; han anerkender altsaa fuldstændig „Forfaldet". Naar han imidlertid (T A. S. 79) mener, at denne kritiske Periode ikke med Rette kan betegnes som „Forfald", da den kun fremtræder som et saadant ved en Sammenligning med den nærmest foregaaende Tids Guldalderforhold, saa har han for det første rent sproglig set næppe Ret (et Forfald er en Tilstand, hvor det gaar ned ad Bakke overhovedet; stiger Dødeligheden fra Periode a til Periode b fra 1 til 2 Procent eller fra 10 til 20 Procent, er Periode b i begge Tilfælde en Forfaldstid), for

det andet vilde Bevisbyrden for hans Postulat sikkert falde ham yderst tung.

Trods denne Anerkendelse af Forfaldstheorien har imidlertid Arkivar Thiset med en vis Inkonsekvens vendt sig imod Tanken om, at Tiden fra 1550 til 1699 eller 1749 var kritisk for de danske Adelsslægter. Han retter imod denne Tanke to Hovedindvendinger, som jeg nedenfor skal berøre.

Den første er nærmest af negativ Art. Ved en Omflytning af Grænserne, saaledes at Halvhundredaarene begyndes, ikke ved Aar 1400, 1450 osv., men ved 1410, 1460 osv., indtræder der, paastaar han, meget betydelige Ændringer i Skalaen, og hele Regelmæssigheden udviskes. Fra en Dødelighedsprocent af 29 i 1710—1759 springer vi pludselig op til 33 og synker atter til 19.

Dette vilde unægtelig virke noget forstyrrende, men fuldt saa slemt er Forholdet imidlertid ikke. Der er nemlig den uheldige Egenskab ved de Tal, der anføres paa tredjesidste Kolonne T A. S. 80 (ligesom ogsaa ved Tallene S. 77), at de ikke er rigtige, eller rettere sagt, at de er ganske unøjagtige, at de kun med en yderst grov Tilnærmelse angiver det virkelige Forhold. De er nemlig konstruerede paa den saare primitive Maade, at Divisor i den Brøk, hvoraf de er fremkomne, er fundet ved at tage Middeltallet imellem Slægtsantallet ved Begyndelsen og Slutningen af Halvhundredaaret. Det er den samme Beregningsmaade, som jeg (Hist. T. 7. I. S. 593) har anvendt til den første flygtige Oversigt over Tendensen i Slægtstabellerne. Og jeg har da ogsaa den Fornøjelse at genfinde samtlige de dér anførte 10 Tal i Thisets Tabel S. 77, uanset at de 8 af dem er forkerte, uanset at jeg 8 Linjer nedenfor havde kaldt den Bearbejdelse, hvorved de var fremkomne, for „løs og overfladisk" og et Par Linjer længere fremme paany havde dementeret dem, uanset endelig at jeg umiddelbart derefter havde anvendt to Sider paa med den største Grundighed at forklare, hvorfor de var forkerte, og hvordan korrekte Beregninger over Sagen maatte anstilles. Det er næppe nødvendigt at gentage denne Forklaring her; jeg skal kun anføre, at naar man korrigerer Thisets Tabel —

hvad der med største Lethed lader sig gøre ved Hjælp af Tabellen i min Afhandlig i Hist. T. 7. I. S. 596 f. —, fremkommer følgende Tal for de 9 Halvhundredaar 1410—1859: $21^1/_2$ — $35^1/_2$ — 23 — 33 — $37^1/_2$ — 33 — $29^1/_2$ — $30^1/_2$ — $18^1/_2$. Unægtelig er der her et lille Spring fra det tredjesidste til det næstsidste Tal, men Springet er saa lille, at det ikke udvisker Helhedsretningen. Deler vi endelig de 450 Aar i tre ligestore Perioder 1410—1559, 1560—1709 og 1710—1859, finder vi som den aarlige Dødelighedsprocent i hver af Perioderne henholdsvis 0,54, 0,69 og 0,52.

Og denne Afvigelse svarer, omsat fra Procenttal til reelle Tal, slet ikke til saa forsvindende lille et Antal Slægter, som Arkivar Thiset vil give det Udseende af. Tager vi nemlig hele Perioden under ét, faar vi et Antal „Leveaar" af 90196 og et Antal Afgangstilfælde af 516. Disse fordeler sig atter saaledes, at vi i den første Tredjedel har 36921,5 L. og 198 A., i den anden 24334,5 L. og 168 A. og i den tredje 28940 L. og 150 A. Vi finder saaledes i Tiden 1410—1559 en Afvigelse under Gennemsnittet af 13 Afgangstilfælde (erf. 198 mod ber. 211), i Tiden 1710—1859 af 16 (erf. 150 mod ber. 166), og i Tiden 1560—1709 en Afvigelse over Gennemsnittet af 29 (168 Slægter er uddøde, medens man med Gennemsnitsdødeligheden til Grund kun skulde have ventet 139). Naar et Udsving har en saadan Størrelse, vil en Statistiker i hvert Fald betænke sig, inden han skyder det tilside som et Udslag af Tilfældets Lune. Sikrest vil det dog være med Direktør Rubin (anf. St. S. 127) at standse Undersøgelsen t. Eks. ved Aar 1830; tager vi da Tiden 1400—1829 under ét, finder vi for Tiden 1560—1709 en Afvigelse fra Gennemsnittet af 27; Afvigelsen er altsaa formindsket med 2, men er endnu værd at lægge Mærke til [1]).

[1]) Hvad derimod Direktør Rubins andet Forslag angaar, Forslaget om at gaa bort fra den mekaniske Afgrænsning af Undersøgelsesfelterne og fastholde bestemte udefra givne Perioder, indenfor hvilke Undersøgelsen maa anstilles, da forekommer dette Forslag mig lidet praktisk. Saalænge vi endnu svæver i fuld-

Den anden Hovedindvending, Arkivar Thiset fremfører, er af en noget mere positiv Art, men forekommer mig ikke synderlig mere værdifuld end den første. Han har foretaget en Optælling over Medlemstallene i en Række, dels uddøde, dels endnu eksisterende adelige Slægter og fundet, at de i den saakaldte Forfaldsperiode var usædvanlig rige paa mandlige Medlemmer. Ergo er Troen paa Forfaldet Overtro!

Beviset er imidlertid lidt for let købt. Først og fremmest er der her gaaet noget vel flygtig hen over Materialets Mangler i den ældre Tid; at vi ved Slutningen af det 16. Aarhundrede kender 16 mandlige Medlemmer af en Slægt, men 100 Aar tidligere kun 8, beviser jo ikke, at Slægternes Medlemstal er fordoblet; der er intet i Vejen for, at det kan være aftaget særdeles betydelig, saa at det, der tilsyneladende staar som Symptom paa Levedygtighed, betyder ganske det modsatte.

Og selv om vi bortser herfra, viser Materialet sig ved enhver lidt nærmere Prøvelse at være ganske overordentlig skørt, og der hører ikke synderlig Virtuositet til for at „bevise", hvadsomhelst man ønsker, ud af det.

Lad os først se paa Tabellen T A. S. 95. Det er 12 endnu eksisterende Slægter, der alle har gennemlevet den for

---

kommen Uvished om, hvilke Forhold der har været bestemmende for Slægternes Vitalitet, er det ganske umuligt at trække rationelle Grænser; der er ingensomhelst Garantier for, at en Afgrænsning efter t. Eks. Kongers Regeringstid byder nogensomhelst Fordel for en Erkendelse af Forholdet. Tidsafsnittet 1590—1670, som Direktør Rubin vælger, er saaledes ret vilkaarlig valgt, saameget mere som det antagne „Forfald" synes at have fortsat sig et godt Stykke ud over denne Periodes Slutning. Med mere Berettigelse kunde man vælge Tiden 1610—1709, de 50 Aar før og de 50 Aar efter det for Adelen saa vigtige Vendepunkt 1660, og undersøge den i Forhold til de to foregaaende og det følgende Aarhundred. Vi vilde for de 400 Aar finde en gennemsnitlig Dødelighedskvotient af 6,0 Promille aarlig. Vi finder i Aarhundredet 1610—1709 et Udsving fra Gennemsnittet til 7,1, det vil sige, at der i det paagældende Tidsrum afgik 105 Slægter, medens man normalt kun skulde have ventet et Afgangsantal af 89.

kritisk antagne Periode. Og i denne Periode havde de netop et udpræget stort Antal mandlige Medlemmer; bestod hvert Slægtled i hver af Slægterne i Tiden forud gennemsnitlig af 5,6 og i Tiden siden hen af gennemsnitlig 12,1 mandlige Medlemmer, saa var Gennemsnitstallet i den „kritiske" Periode 14,7. Altsaa Blomstring i Stedet for Forfald!

Med samme Ret vilde man t. Eks. kunne bevise, at der ingen Pest eksisterede i København Aar 1711, hvis man kunde paapege et Dusin Københavnere, der er fødte før 1711 og døde efter 1711 og bevislig befandt sig i bedste Velgaaende i det nævnte Aar.

Og forøvrigt er det et stort Spørgsmaal, om de Tal, der anføres, virkelig viser hen paa saa lyse Tilstande som dem, Arkivar Thiset mener at kunne læse ud af dem. Der er jo nemlig andre Forhold end en Slægts Rigdom paa mandlige Medlemmer, som betinger dens Videreeksistens — forøvrigt kaster Thiset jo selv et Par Sider længere fremme hele denne Tanke overbord og er nærved den hasarderede Paastand, at jo færre mandlige Medlemmer en Slægt besidder, des større er dens Levedygtighed. Der er t. Eks. disse Medlemmers Forplantningsevne. Og kunde man lægge nogen Vægt paa Tabellerne, vilde man finde, at den netop i den „kritiske" Tid var yderst ringe. Ved Siden af Antallene paa Slægternes mandlige Medlemmer er det med smaa Typer angivet, hvor mange af disse der fik Børn. Og gør vi en Gennemsnitsberegning over dette Forhold, finder vi en usædvanlig lille Procent netop i den „kritiske" Periode, og det saavel naar vi undersøger de 12 endnu eksisterende som de 12 uddøde Slægter (T A. S. 97). Procenterne bliver nemlig disse:

	i de 3 første Led	i de 5 kritiske Led
De 12 levende Sl.	52	38
De 12 uddøde Sl.	55	39

Og saaledes kan der eksperimenteres med disse Tal i det uendelige, de er saa elastiske, at der kan „bevises" med dem, hvad det skal være; det eneste af disse Beviser, som i

Længden vil holde Stik, er imidlertid det, at de slet intet beviser [1]).

— Dette er i Virkeligheden de to eneste Argumenter, Arkivar Thiset fører i Marken mod Forfaldstheorien. Hvad hans Artikel ellers indeholder, er Kernespørgsmaalet mere eller mindre uvedkommende. En indgaaende Imødegaaelse vilde kræve en uforholdsmæssig Plads, og jeg skal derfor nøjes med ganske flygtig at berøre to Bemærkninger, der findes i Artiklen.

Arkivar Thiset taler S. 96 om, at jeg har „opstillet en Theori om, at Slægter af over 200 Aars Ælde skulde være i Besiddelse af en større Modstandskraft end yngre Slægter" — hvilken „Theori" han straks efter nedslaar ved at henvise til sine Optællinger af Medlemstallet for de 12 Slægter. Hertil er at bemærke, at denne Paastand, hvad angaar danske Adelsslægter i Tiden efter 1600, ingenlunde er en Theori, men en

[1]) Hele denne Undersøgelse er ganske uden Beviskraft med Hensyn til Spørgsmaalet om Forfald eller Ikke-Forfald. Derimod er det muligt, at man ad den Vej kan vinde Bidrag til Belysning af Formen, hvorunder Slægternes Uddøelsesproces foregik. Jeg har selv allerede for flere Aar siden været inde paa Spørgsmaalet, uden at dog mine Undersøgelser førte til noget Resultat. En Optælling af 50 uddøde Slægter viste følgende gennemsnitlige Antal mandlige Medlemmer i sidste Led (ɔ: i det, hvori der sidst var mandlige Medlemmer): 2,3, i det næstsidste 4,1, det 3sidste 3,8, det 4sidste 3,8 og det 5sidste 3,4. Tallene er en Del lavere og beskriver en langt svagere Bue end de tilsvarende i de 12 af Thiset undersøgte uddøde Slægter: 3,0 — 8,6 — 8,5 — 7,0 og 5,5. Da man imidlertid intet ved om, i hvilket Omfang Kildematerialets forskellige Karakter paa de forskellige Tidspunkter har virket ind, er det ikke muligt at læse noget sikkert deraf. De tilsvarende Tal er for de kvindelige Medlemmers Vedkommende 2,6 — 3,5 — 3,1 — 2,7 og 1,4. I Forskellen mellem de kendte Antal kvindelige og mandlige Medlemmer øjner man tydelig Kildernes tiltagende Ufuldkommenhed, jo længere man kommer tilbage; Kvinderne erindredes i langt mindre Grad end Mændene. Forholdet imellem kvindelige og mandlige Medlemmer er i hvert af de 5 Slægtled (begyndende med det sidste) bestandig aftagende: 1,1 — 0,9 — 0,8 — 0,7 og 0,4.

ganske simpel Aflæsning af et Tabelresultat, en fuldstændig uomstødelig Kendsgerning, og jeg smigrer mig med, at der vil være mange „Tilhængere af denne Theori". Hvorvidt Forholdet skyldes en Tilfældighed, kan selvfølgelig ikke her afgøres, men det er ogsaa i denne Sammenhæng ganske ligegyldigt. Vist er det, at der i Arkivar Thisets Artikel ikke er bragt Skygge af Modbevis.

Adskillige Gange fremsættes i Arkivar Thisets Afhandling en Paastand om, at jeg i „Forfald eller Ikke-Forfald" ganske har forbigaaet Tilgangslisterne og vist en „ensidig Fastholden ved Afgangssiden" (S. 83). „Kun ved fuldstændig at forbigaa Tilgangslisterne, kan de af mig (Th.) fremdragne Afgangslister bruges til den Afstivning af Bygningen, som i FF. er foretagen" (S. 83). Afhandlingens sidste Sætning formulerer denne Paastand i en nogenlunde skarp Form: „I sit Tilsvar paa mit første Indlæg er Dr. Bang imidlertid end ikke kommen til Erkendelse af, at enhver Undersøgelse af Adelens Afgangsforhold uden en tilsvarende Hensyntagen til Tilgangssiden kun kan føre til — Misforstaaelse". Jeg maa tilstaa, at jeg slet ikke forstaar denne Paastand. I den Tabel, der ligger til Grund for hele min Afhandling: „Forfald eller Ikke-Forfald". er Tilgangslisterne indgaaet som en integrerende Bestanddel, saaledes at hvert eneste Tilgangstilfælde er indført paa sin Plads i Listerne og har været virksomt ved Dannelsen af Divisorerne i de Brøker, hvoraf samtlige Tal i Undersøgelsen er fremgaaet. Og S. 604—09 har jeg undersøgt, hvilken Indflydelse Slægtens Alder havde paa dens Leveevne, og saaledes saavidt muligt elimineret de Uregelmæssigheder, der kunde fremkomme ved Tilgangens forskellige Styrke paa de forskellige Tidspunkter. Hvordan der kan tages større Hensyn til Tilgangslisterne, er mig uforstaaeligt.

Hermed vil jeg for mit Vedkommende foreløbig lade denne Sag hvile. Det forekommer mig, at vi er naaet til det Punkt, hvor en yderligere Drøftelse af Spørgsmaalet bliver ørkesløs. Først naar der engang, hvad sikkert vil ske, er draget nyt Stof frem, som kan kaste Lys over Sagen, først da vil en Genoptagelse af Diskussionen kunne føre til frugtbarere Resultater.

7.

1074? — 1076?

Svar til Prof., Dr. jur. Joh. Steenstrup.

Af Sofus Larsen.

I det foregaaende Hæfte af dette Tidsskrift har Prof. Joh. Steenstrup forsøgt at hævde Rigtigheden af den Anskuelse, han tidligere havde gjort gældende med Hensyn til Svend Estridssøns Dødsaar, og meget skarpt tilbagevist den Kritik af hans Opfattelse, som jeg har fremsat i Aarb. f. n. Oldk. 1899 H. 2. — Jeg skal nedenfor saa kort som muligt søge at vise, at det Grundlag, hvorpaa Prof. S. bygger sine Indvendinger, ikke holder Stik.

Jeg ankede over, at Prof. S. uden Grund tillagde de danske Kilder besynderlige Modsigelser, og søgte at vise, at disse kun fremkom, fordi Professoren valgte et urigtigt Udgangspunkt for sin Undersøgelse, idet han kritiserede Kildernes afvigende Angivelser om Kongens Regeringstid ud fra en ganske vilkaarlig Fastsættelse af det Tidspunkt, paa hvilket Kong Svend med Rette kunde kaldes Konge i Danmark. Naar en Mand — dette omtrent var mit Raisonnement — i Løbet af nogle Aar fra Kronprætendent arbejder sig frem til en ubestridt Herskerstilling, saaledes som Svend Estridssøn gjorde, vil der vel altid blandt hans Samtidige være afvigende Meninger om, fra hvilket Tidspunkt hans Kongemagt rettest bør dateres. I saadanne Tilfælde har Kritikeren efter min Formening kun den Opgave at fastslaa og, om muligt, forklare Kildernes afvigende Opgivelser. — At man under dette Arbejde maa anvende samme Enhed og Maalestok, som vedkommende Kilde selv anvender, er klart. Muligvis kommer man herved snart til at regne med hele Aar snart med Regeringsaar[1]);

[1]) Roskildekrøniken regner efter dens egen Opgivelse med Regeringsaar smlgn. S. r. D. I p. 378: „Interea gloriosus rex Sveno Magnus in Jutia obiit anno dominice incarnationis MLXXIV anno regni sui XXXI cet".

derved er intet at gøre, og det forekommer mig at være lige umotiveret, naar Ræder, hvis Ord citeres, klager over, at saaledes „kan man faa næsten alt Muligt til at passe“ og Prof. S. selv hævder, at „Ad denne Vej komme vi virkelig ikke et Skridt videre“. Ad denne Vej kommer man netop til det rigtige Resultat, at der i Samtiden har hersket afvigende Meninger om den Ting.

Dog — herom bliver Prof. S. og jeg vel aldrig enige. Noget nyt Bevis for Rigtigheden af sit Standpunkt, der nu som før forekommer mig uforstaaeligt, har han ikke fremført. Det skulde da være, at han selv betragter sine Bemærkninger [1]) om den danske Kronologis Umulighed for dette Tidsrums Vedkommende som et saadant. — Hvis Prof. S. paa det anførte Sted ved Udtrykket „dansk Kronologi“ forstaar en ensartet systematisk Ordning af Begivenheder efter Tidsfølgen for de danske Kilders Vedkommende, skal jeg med stor Glæde indrømme ham, at man absolut ikke kan tale om nogen dansk Kronologi, hvad dette Tidsrum angaar. Jeg ved heller ikke, at jeg nogetsteds har hævdet Eksistensen af en saadan [2]). Hans Kritik paa dette Punkt er derfor, hvis han har tænkt sig den rettet mod mig, et Slag i Luften. Thi det har altid været min Anskuelse, at man, hvor det drejer sig om Efterretninger i vore middelalderlige Kilder, særlig da Annalerne, nøje maa prøve hver Angivelse enkeltvis paa dens Værd og navnlig vogte sig for almindelige Domme. Dette Princip har jeg ogsaa fulgt i det foreliggende Tilfælde, og da

---

Kongerækken foran Necrologium Lundense (S. r. D. I, 425) har „Sveno Magnus rex MLXXIIII“. (ɔ: Dødsaaret). Ovenover dette er i Haandskriftet tilføjet „f. r. XXX“ ɔ: feliciter regnavit triginta annos. Her viser Udtrykket, at Forfatteren benytter hele Aar som Enhed.

[1]) P. 238.

[2]) De to Steder i min Afhandling, p. 139 og 143, hvor jeg uden nogen nærmere Bestemmelse (som f. Eks. Snorres danske Kronologi) anvender Udtrykket dansk Kronologi, fremgaar det tydeligt nok af Sammenhængen, at derved kun forstaas kronologiske Data i danske Kilder.

Opgivelserne i det omstridte Spørgsmaal aabenbart gaar tilbage til samtidige Nekrologier, hvis Tilforladelighed maa siges at være uomtvistelig, har jeg anset og anser endnu stadigt 1074 for Kong Svends Dødsaar.

Endvidere gjorde jeg gældende, at den Fremgangsmaade, Professoren fulgte ved Benyttelsen af de islandske Kilder, ikke var methodisk. Eller er det virkelig forsvarligt at stille saa sene Kilder som Snorre[1]), ikke at tale om alle de islandske Annaler, op som fuldgyldige Vidnesbyrd mod samtidige eller dog saagodt som samtidige Efterretninger uden den nøjeste Prøvelse af, hvorfra deres Opgivelser i dette Tilfælde stammer? Og er der nogensomhelst Rimelighed i — ligeledes uden nærmere Bevis — at betragte de islandske Annaler fra det 14de og følgende Aarh. som selvstændige Bærere af en gammel Tradition?

Paa denne væsentlige Indvending svarer Professoren slet ikke. Jeg vilde sætte megen Pris paa at faa oplyst, hvad han mener at kunne anføre til Støtte for den Fremgangsmaade, han her har fulgt.

Af hans Replik[2]) synes det nemlig at kunne sluttes, at han i sin Vurdering af disse Annalforfatteres Skønsævne og Selvstændighed indtager det samme Standpunkt som forhen: De islandske Aarbøger har hist og her Efterretninger laante fra visse danske Annaler. Prof. S. slutter deraf, at ogsaa den danske Tidsansættelse for Svend Estridssøns Død 1074 har foreliggет dem, men at de har forkastet den som uriglig og, ligesom han selv, anset 1076 for det rette Aar. Det er meget muligt; men hvilken Betydning har det vel for os, at islandske Annalforfattere fra det 14de Aarh. antager, at 1076 var Svend Estridssøns Dødsaar? Vi kan jo slet intet bygge derpaa, da vi ikke kender deres Grunde, hvis de da overhovedet har haft andre Grunde end den rent autoritære, at deres Hoved-

[1]) Snorre er først opført som Hjemmelsmand for 1076 i Professorens Replik (p. 237). Det er mig ikke rigtig klart, hvad Grunden er til, at Prof. S. rent forbigik ham i sin første Afhandling.
[2]) P. 237.

kilde Snorre holdt paa 1076. Det er vist næppe raadeligt at tillægge disse Forf. formegen Vejen og Vragen.

Vi kommer nu til det eneste Argument af nogen Betydning, man har kunnet fremføre mod 1074 som Sv. E's Dødsaar: de to Pavebreve til Kongen af $^{25}/_{1}$ og $^{17}/_{4}$ 1075. — Jeg hævdede i min Afhandling og hævder endnu stadigt, at da Gregor afsendte Brevet af $^{17}/_{4}$ 1075 vidste han, at Skrivelsen af Januar s. A. ikke havde naaet sit Bestemmelsessted. Altsaa — sluttede jeg — har han i det højeste faaet Svar paa det sidste af de to Breve, og det tidligste Tidspunkt, paa hvilket han har kunnet erfare Kong Svends Død, var ved Modtagelsen af dette Svar.

For at forklare det lange Tidsrum, der hengik, inden man i Rom fik Nys om Kongens Død, henviste jeg til de ekstraordinære Vanskeligheder, som Saksens Oprør mod Henrik d. 4de dengang lagde i Vejen for Forbindelsen med Norden. At min Antagelse ikke var en ren Fantasi, søgte jeg at godtgøre ved en Henvisning til Gregors egne Ord i Brevet af Januar 1075.

Herimod indvender nu Prof. S. [1]), at fra Midten af 1074 til Somren 1075 var alt roligt i Tydskland, og et Budskab om Kong Svends Død vilde med største Lethed kunne være naaet baade til Kongen og til Rom, ligesom pavelige Udsendinge uhindret vilde have kunnet drage gjennem Saksen til

[1]) P. 231. — Med Hensyn til de Bemærkninger, Prof. S. p. 232 fremsætter for at vise den lette Mulighed for Forbindelse mellem Italien og Norden paa denne Tid, skal jeg tillade mig at anføre følgende: Ad hvilken Vej de Danske søgte til Rom. kan jo være ganske ligegyldigt her, hvor Talen er om pavelige Afsendinges Rejse til Danmark; at denne ikke er gaaet ad den Vej, Professor S. mener har været aaben, maa man jo antage, naar Gregor selv siger, at Uroligheder i Tyskland tvang hans Gesandter til at vende om.

Jeg har ingensinde paastaaet, at Forbindelsen mellem Rom og Tyskland var afbrudt 1074—75 (dertil kender jeg Gregors Register altfor godt), men kun hævdet, at Forbindelsen mellem Italien og Norden under Saksernes Oprør var højst usikker, undertiden ganske afbrudt.

Danmark. Jeg forstaar ganske vist ikke, hvad Prof. S. i denne Sammenhæng sigter til med Ordene „til Kongen“ (ɔ: Henrik IV), men saameget er jo klart, at Forholdene i Saksen efter hans Formening fra Midten af 1074 til Somren 1075 ikke lagde nogen Hindring i Vejen for Kommunikationen mellem Rom og Norden: alt var roligt. Ja forsaavidt var alt roligt, som der ikke kæmpedes indenfor dette Tidsrum, men Oprørstilstanden i Saksen vedvarede jo trods Skinforliget i Gerstungen, og væbnede Skarer af oprørske Bønder, over hvilke Førerne ganske havde tabt Kommandoen, drog jo efter Afslutningen af Forliget omkring i Landet og begik i Forbitrelse over den Medfart, de havde lidt fra Kong Henriks Side, slemme Excesser. Dertil kom, at Henrik kun drevet af den yderste Nød havde opfyldt de Forpligtelser, Forliget paalagde ham, og allerede i Foraaret 1075 opbød en Hær for at tugte Oprørerne. Tror Prof. S. da, at man i Saksen var uvidende om Henriks Sindelag og Hensigter og i god Tro nedlagde Vaabnene? Og er det vel sandsynligt, at Landet under saadanne Forhold lod sig berejse med Lethed? Jeg mener nej; dog herom kan man tvistes: Ligesaa umuligt det for mig er at bevise, at pavelige Gesandter dengang ikke uden stor Fare kunde naa Norden, ligesaa umuligt er det for Prof. S. at bevise, at de med Lethed kunde slippe igennem. Der kommer for os begge for mange ubekendte Størrelser ind i Ligningen. Men jeg har heller ikke bygget min Bevisførelse alene paa de tyske Uroligheder; jeg har adspurgt Pavebrevene selv, og her ligger efter min Formening det afgørende Bevis for, at Retten er paa min Side. Disse to Breve er nemlig utvivlsomt fra Indholdets Side Doubletter: det sidste Brev viser tydeligt, at dets Forfatter, dengang han afsendte det, var klar paa, at det første ikke havde naaet sit Bestemmelsested.

Dette Punkt i min Bevisførelse har Prof. S. forbigaaet i Taushed; men her er det Afgørelsen ligger; thi er mit Syn paa dette Forhold rigtigt, har de to Pavebreve ingen Betydning i Striden om Kong Svends Dødsaar:

Her kunde jeg egentlig slutte. Hvad der ellers ligger Prof. S. og mig imellem vedkommer egentlig ikke i nogen

væsentlig Grad Hovedspørgsmaalet; men da han i sin Replik retter en stærk Dadel mod forskellige Enkeltheder i min Fremstilling, vil den ærede Redaktion maaske unde mig Plads for et Par yderligere Bemærkninger.

Som det fremgaar af min Afhandling[1]), mener jeg ligesaalidt som Prof. S., at Ordet *Anglus* her hjemme har været i Brug som Betegnelse for en Mand fra Sønderjylland. Jeg har trot — og tror endnu bestandigt — at kunne læse tydelige Spor af dette Ord paa Stenen, hvilket for mig er det afgørende. Ved min Henvisning til Beda har jeg kun søgt at forklare, hvorledes en nogenlunde velbelæst middelalderlig Versifikator, for hvem Beda maatte staa som Autoritet i historiske Spørgsmaal[2]), tvungen af metriske Hensyn har kunnet gribe til en saadan Udvej.

Endvidere har jeg hævdet, at naar Snorre satte Sv. E's Dødsaar til 1076 og Knud den helliges til 1087, gik disse Tidsbestemmelser indirekte tilbage til engelske Kilder. Prof. S. gør nu opmærksom paa[3]), at Afskriften af det bekendte Haandskrift Kringla angiver ikke 1087 men 1088[4]) som Knuds Dødsaar.

Hvorfra denne Variant er indkommet i Snorres Tekst, ved jeg naturligvis ikke; men at den ikke representerer den rette Overlevering, tror jeg at kunne slutte af følgende: Afskriften af det meget gamle Haandskrift Jöfruskinna (J. 2), Codex 39 og Codex Frisianus har alle 1087; ligesaa Knytlinga Saga[5]), der bygger paa samme kronologiske Grundlag som Snorre. Desuden er det klart, at de islandske Annaler,

[1]) P. 128.

[2]) At man her hjemme i det 12. Aarh. baade kendte og saa op til Bedas store historiske Værk, fremgaar jo klart nok af Saxos Ord, p. 22. ed. Müller.

[3]) Prof. S. støtter sig her paa en Udg. (6. Hæfte af Heimskringla ved Prof. Jónsson), som det efter Tidsforholdene var mig umuligt at benytte.

[4]) Kringla har VIII. vetr.; de to andre VII vetr.; en Skrivefejl er her meget let forklarlig.

[5]) Fornmanna sögur XI p. 281.

der alle har 1087 [1]), ikke forefandt Kringlas Læsemaade i deres Eksemplarer af Snorre. Heraf kan man slutte sig til, at 1087 allerede fandtes i islandske Hdskr. af Snorre skrevne før 1300.

Prof. S. bebrejder mig, at jeg ved at bruge en forældet Udgave af Florentius's [2]) Krønike er kommet til at paadutte ham en Fejl, han ikke har begaaet. Jeg vilde i høj Grad beklage, hvis det virkelig forholdt sig saaledes; men det er ikke Tilfældet; Fejlen er hans, eller rettere sagt den Udgave af Florentius, han anser for den nyeste og bedste, har narret ham. Den fortjener ingen af disse Prædikater.

Jeg valgte at citere efter Udgaven af 1592, dels fordi den er den eneste, der paa en Gang er fuldstændig, handelig og nogenlunde tilforladelig, dels paa Grund af den alt andet end rosende Omtale, der fra kompetent Side bliver Thorpes Udgave til Del [3]). Men jeg vidste saare vel, at man skal omgaas forsigtig med disse gamle Udgaver og ikke nære altfor ubetinget Tillid til deres Paalidelighed. Derfor sammenlignede jeg ogsaa det Sted, hvorom Talen er, med den nyeste analytiske [4]) Bearbejdelse af Florentius's Krønike, der er offent-

[1]) Kun den ganske sene Oddveria Annall fra det 16de Aarh. har 1088 (Storm, Jsl. Ann. p. 472).

[2]) Hvad Fejl er der i at sige, at denne Krønike ikke helt med Rette tillægges Florentius (jvnfr. min Afhandl. p. 140 og 188. Anm. 2)? En stor Del af den er jo skrevet efter hans Død 1118, og meget store Partier af Resten har Florentius ordret afskrevet efter Marianus Scotus.

[3]) Jvnfr. Mon. Germ. hist. Script. T. XIII. 1881 p. 97: B. Thorpe, qui Florentii Chronica Societatis Historiam Anglicam curantis sumptibus iam a. 1849 non satis accurate edidit cet. — Smlgn. ogsaa Bemærkningen om Thorpes Udg. i Hardy's Catalogue II p. 131.

[4]) Udgiverne har kun aftrykt de Dele af Florentius's Krønike, der ikke er afskrevne efter Værker, som tidligere har været offentliggjorte i Monumenta. Forskellig Sats er benyttet for at angive, hvor vi kan paavise Kilderne til hans Beretning, og hvor han for os er den første Hjemmelsmand for vedkommende Notits.

liggjort i Mon. Germ. hist.-Script. T. XIII. 1881, og da det her oplyses, at Notitsen om Kong Svend staar i det Hdskr. af Florentius (C. C. C. Ox. 157) fra det 12. Aarh., som i sin Tid har tilhørt selve Klostret i Worcester[1]), hvor Florentius var Munk, og som hans Fortsætter, Munken Johannes[2]), har benyttet, kan der ikke rejses nogen Tvivl om dens Authencitet. Prof. Steenstrups Formodninger om, at denne Efterretning har indsneget sig i Florenttus's Tekst, fra upaalidelige irske Hdskr., falder derfor fuldstændig til Jorden, og det er hermed bevist, at Simeon fra Durham ikke selv er Forfatter til den, men ligefrem har afskrevet den som saameget andet efter Florentius. — Heller ikke det kan Prof. S. med Rette bebrejde mig, at jeg ikke holdt mig til samme Udgave som han, naar jeg vilde kritisere ham, thi han nævner intetsteds, hvilken Udgave af Florentius han har benyttet. Følgelig havde jeg jo ikke nogen Grund til at opspore den, men naturligvis vilde jeg ikke destomindre have gjort det, hvis det overhovedet var faldet mig ind, at en nyere Udgiver af Krøniken kunne begaa saa grove Fejl.

For ved et prægnant Eksempel at oplyse Læseren om, hvor ugenert middelalderlige Forfattere afskrev den Slags Notitser, som Talen her er om, efter hverandre, har jeg Pag. 140 sammenlignet Simeons Benyttelse af Florentius med det

---

[1]) Se Hardys Catalogue II p. 129—130.

[2]) Mon. Germ hist. Script. T. XIII. p. 97: „... qui Johannis monachi Wigorniensis ipsius in manibus fuerat". — Udgaven i Monum. Germ. hist. bygger paa Liebermanns nøjagtige Collationer. At heller ikke han antager Simeon for Forfatter til denne Notits kan ses sammesteds p. 157; her mangler den nemlig i Simeons Tekst, hvorved Udgiverne antyder, at den er afskrevet efter et Værk, som tidligere er udgivet i Monum., og maa søges der. — At jeg havde gjort mig bekendt med Haandskrifternes Overlevering af Florentius's Tekst, vilde Prof. S. forresten have kunnet se af en Bemærkning i min Afhandling p. 141 Anmk. 1, hvor netop vedkommende Codex omtales. Jeg kalder det dér et Originalhaandskrift. Dette kan dog kun paavises for den Del, der skyldtes Munken Johannes.

Laan, den saksiske Annalist gør hos Adam af Bremen, naar han betegner Kong Svend som *rex scientissimus*. — Det forekommer mig indlysende, at jeg var fuldstændig i min gode Ret, naar jeg i den Anledning bemærkede, at begge Forfattere her havde pyntet sig med laante Fjer. Men Prof. S. er af en anden Mening; efter hans Opfattelse (Pag. 235) „Ville de færreste Læsere vel kunne forstaa, hvad en Sachser-Annalist fra den senere Halvdel af det 12te Aarh. kan have at gøre med de her nævnte Kilder, og Simeon har ikke Ordet *scientissimus*, men derimod *bene litteris imbutus*". Ganske rigtigt, det har han; men jeg har jo heller ikke udtalt nogensomhelst Formodning om, at det af Simeon benyttede Udtryk er hentet fra Adam af Bremen, eller at denne og den saksiske Annalist har noget at gøre med de her nævnte Kilder. I Modsætning til Prof. S. tillader jeg mig derfor at tro, at enhver opmærksom Læser let vil kunne forstaa, af hvad Grund Simeon fra Durham og den saksiske Annalist her har faaet Plads ved Siden af hinanden.

Paa et andet Punkt af sin Kritik har Prof. Steenstrup Ret. Det er urigtigt, naar jeg har trot, at Formen *Suanus* beror paa en Afskriverfejl. Jeg er velvilligst fra anden Side bleven gjort opmærksom paa, at baade *Swegn* og *Suan* er korrekte angelsaksiske Gengivelser af det danske Svein, og hermed bortfalder jo Grundlaget for min Konjektur.

Endnu skal jeg blot bemærke, at Prof. S., saavidt man kan dømme efter Citatet p. 239, paa et enkelt Punkt ganske maa have misforstaaet mine Ord. Meningen af dem, synes mig dog, var temmelig klar: To angelsaksiske Krøniker henfører Jarl Waltheofs Henrettelse til det samme Aar, under hvilket de omtaler Kong Svends Død. Kan man da virkelig, fordi Aarstallet for Jarlens Henrettelse er rigtigt, slutte, at ogsaa den anden Begivenhed med Rette er henført til dette Aar? Jeg mener stadigt, at, naar det drejer sig om middelalderlige Annaler, der sammenstykker deres Tekst fra mange forskellige Kilder, er en saadan Slutning ganske uberettiget. Det eneste, man paa dette Grundlag med Sikkerhed kan sige, er dette: at efter Krønikeskrivernes Mening faldt begge Be-

givenheder i samme Aar. Men om denne deres Tro er rigtig, kan slet ikke afgøres, før vi kender deres Kilder.

Som man af ovenstaaende vil kunne se, afviger Prof. S. og jeg stærkt fra hinanden i vort Syn paa middelalderlige Kilder og middelalderlig Kildekritik. Ud fra et saa forskelligt Standpunkt kan det næppe nytte at drøfte Hypotheser; jeg skal derfor afslutte mine Bemærkninger her uden at komme nærmere ind paa Diskussionen, om hvorfor saamange udenlandske Hjemmelsmænd anfører 1076 som Sv. E's Dødsaar. At min Forklaring i Hovedsagen træffer det rette ved at søge Fejlens Kilde i Gregors Register, derom tvivler jeg ikke.

Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1898,

vedrørende Danmarks historie.

Ved **M. Mackeprang.**

Bibliografi og arkivvæsen.

Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. Hrsg. von *S. Berner*. XIX. 1896. Berlin.

II, 387—411 litt. om hertugd. (Af A. Hofmeister); III, 185—97 litt. for 1894-95 om Dmk.-Norge til 1523. (Af H. Schjöth.)

C. G. Björling, P. J. Jørgensen og *A. Taranger*. Nordisk Literaturfortegnelse for 1897. (T. f. Retsvidensk. XI, 469—512.)

J. Hoffmeyer. „Fra Regenburgs Samling". En Bibliografi. III. (Progr. f. Aarhus lærde Skole. 1898.)

Bibliotheca Wegeneriana. Fortegnelse over C. F. Wegeners Bibliothek. I—IV.

Ikke i boghandelen.

V. Gödel. (Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 1.—2. (Kongl. Bibliotekets Handlingar. XIX, 1—64. XX, 65—192.)

Ved P. betegnes skrifter mindre end 3 ark. Forkortelsen S. = Samlinger, T. = Tidsskrift, Z. = Zeitschrift. Når trykstedet er udeladt, er dette København.

Tidshistorie.

Salmonsens Konversationsleksikon. 169.—201. H.

A. D. Jørgensen. Historiske Afhandlinger. 1.—11. H.

O. A. Øverland. Af Sagnet og Historien. Kra. 1897.

Saxo Grammaticus. Danmarks Krønike. Overs. af *F. Winkel Horn.* 44.—48. (sidste) H. 4°.

Danske Oldkvad i Sakses Historie, gengivne af *A. Olrik.* P.

Den ældste Danmarkskrønike (Roskildekrøniken), overs. af *J. Olrik.* P.

Heimskringla. Udg. ved *F. Jónsson.* 5.—6. H.

Snorre Sturlasson. Norges Kongesagaer i Oversættelse ved *G. Storm.* 6.—22. H. Kra.

G. Storm. Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. (Arkiv f. nord. Filol. XV, 107—41.)

Danmarks Riges Historie. 29.—48. H. (I, 4.—9. H. II, 1.—4. H. VI, 11.—20. H.)

Danmarks Historie i Billeder. (Med Text af *V. Mollerup.*) 32.—35. Lev. Tværfol.

Kurze Holsteinische Annalen. Mitgeth. von *O. Holder Egger.* (Neues Archiv f. ält. deutsche Geschichtskde. XXIII, 244—47.)

A. Helbling. Der Zug der Cimbern und Teutonen. Inaug.-Dissert. Zürich.

C. Kier. Edictus Rotari. Studier vedrørende Longobardernes Nationalitet. Aarhus.

J. H. Ramsay. The foundations of England or twelve centuries of British history. (B. C. 55 — A. D. 1154.) Vol. I—II. London.

H. H. Howorth. The beginnings of Wessex. (English hist. Review. 1898, 667—71.)

L. Arnold. King Alfred in English Poetry. Meiningen. Inaug-Dissert. fra Lpz.

F. Liebermann. On the history of Byrnouth, the hero of Maldon. (Archiv f. d. Studium neuerer Sprachen u. Litt. Bd. CI. Nr. 1—2.)

R. W. Saint Clair. The Saint Clairs of the Isles being a history of the sea-kings of Orkney and their Scottish successors of the sirname of Sinclair. Auckland, New Zeeland.

M. Anholm. Normandie och dess Nordiska minnen. Lund.

C. Horsford. Dwellings of the Saga-Time in Iceland, Greenland and Vineland. (National Geographical Mag. IX, 73 ff.)

J. Steenstrup. Vort første Naboskab med Tyskerne. (Dansk T. 1898, 149—63.)

Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen. 2. H. *R. Wagner.* Wendenzeit. Berlin.

Des *Thomas Kantzow* Chronik von Pommern. Hrsg. von *G. Gaebel.* 2. Bd. Stettin.

R. Wagner. Das Bundnisz Karls des Groszen mit den Abodritten. (Meklenbg. Jahrb. LXIII, 89—129.)

G. Müller-Mann. Die auswärtige Politik Kaiser Ottos II. Lörrach.

Regesta Norvegica. Kronologisk Fortegnelse over Dokumenter vedkommende Norge, Nordmænd og den norske Kirkeprovins. I. 991—1263. Udg. ved *G. Storm.* Kra.

H. L. Møller. Slaget paa Lyrskov Hede. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 467.)

Kr. Erslev. Valdemarernes Storhedstid. Studier og Omrids.

H. A. Ring. Sveriges konungaborg, Stockholms slott från Birger Jarls och Vasarnes till Oscar II's tid. 1.—9. H. Sthm.

Keuszler. Ausgang der ersten russischen Herrschaft in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen im 13. Jahrhundert. St. Petersburg.

Kr. Erslev. Henrik af Æmeltorp i de ægte og uægte Kilder. (Hist. T. 7. R. I, 489—518.)

Les Registres d'Innocent IV. Publ. par *E. Berger.* Fasc. 11. [1253—54.] Paris. 4°.

Les Registres de Grègoire X. Fasc. 3. [1276—77.] Paris. 4°.

I. F. Böhmer. Regesta Imperii. VI. Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273—1313. Neu hrsg. von *O. Redlich.* 1. Abth. Innsbruck. 4°.

T. Lindner. Die deutsche Hanse. Ihre Geschichte und Bedeutung. Für das deutsche Volk dargestellt. Lpz.

G. Willgeroth. Geschichte der Stadt Wismar. I. Bis zur Mitte 14. Jahrhunderts. Wismar.

Calendar of the Patent Rolls. Edward III. A. D. 1338—1340. London.

S. 276—77 et brev ang. et dansk skib.

M. Hill. Margaret of Denmark. London.

P. Girgensohn. Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95. Akad. afh. Upsala. (Upsala Universitets Årsskr. 1899.)

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. II, 2. H. (1382—1400).

G. Storm. Vitaliebrødrenes Plyndretog til Bergen i 1393. (Norsk hist. T. 3. R. IV, 428—40.)

J. H. Wylie. History of England under Henry IV. Vol. IV. 1411—1413. London.

W. Altmann. Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Siegmunds 1410—1437. II. Bd. 2. H. [1433—1437.] Innsbruck. 4°.

Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Siegmund. 5. Abth. 1433—1435. Hrsg. von *G. Beckmann.* Gotha.

W. Stein. Über den angeblichen Plan eines Bundnisses der Hansestädte mit König Georg von Böhmen im Jahre 1458. (Hans. Geschichtsbl. 1897, 239—60.)

Urkundenbuch der Stadt Lübeck. X, 5.—10. Lief. [1463—65.] Lübeck. 4°.

W. Stein. Zwei Moten König Christians I. von Dänemark. (Hans. Geschichtsbl. 1897, 229—39.)

Il castello di Malpaga. Milano.

Indeholder beskr. af billeder af Kr. I's besøg på denne borg.

Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles. Hrsg. von *F. Priebatsch.* 3. Bd. 1481—86. Lpz. (O. m. t.: Publicationen a. d. K. preus. Staatsarch. 71. Bd.)

L. Stavenow. Olaus Petri såsom historiaskrifvare. Några anmärkningar vid studiet af hans svenska krönika. (Festskr. tillägn. O. Ekman af Göteborgs Högskola. S. 195—221.)

H. Wrangel. Svenska flottans bok. En populär framställning af vort sjövapens utveckling. 1.—10. H. Sthm.

S. E. Andersson. Anteckningar om Dalkarlarnes frihetsträfvanden under 16. och 17. århundradena. Falun. 1896.

D. Schäfer. Zum lübisch-dänischen Vertrage vom 29. April 1503. (Hans. Geschichtsbl. 1897, 205—28.)

F. Mojean. Beiträge zur Geschichte des Krieges der Hanse wider Dänemark 1509—12. Stralsund. Progr. 4°.

H. Kalt. Hamburgs Kampf um die Reformation 1517—1561. I—II. Hambg. Progr. 4°.

P. Kalkoff. Zur Lebensgeschichte Albrecht Dürer's. (Repert. f. Kunstwissensch. XX, 443—63.)
Behandler også D.'s arbejder for Kr. II.

C. Rolfs. Zur ditmarsischen Reformationsgeschichte. (Beitr. u. Mitteil. d. Vereins f. schleswig-holst. Kirchengesch. 2. R. I, 1—54.)

M. Mackeprang. Et par bidrag til Grevefejdens historie. (Danske Mag. 5. R. IV, 95—96.)

Letters and papers, foreign and domestic, of the reign of Henry VIII. Arranged by *J. Gairdner* and *R. H. Brodie.* Vol. XVI. [1540—41.] London.

Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. I. Abth. 1533—59. 8. Bd. Nuntiatur des Verallo 1545—46, bearb. v. *W. Friedensburg.* Gotha. II. Abth. 1560—72. 1. Bd. Die Nuntien Hasius und Delfino 1560—61, bearb. v. *Steinherz.* Wien.

The register of the Privy Council of Scotland. Ed. by *D. Masson.* Vol. 14. Addenda 1545—1625. Edinburgh.

Calendar of the state papers relating to Scotland and Mary, queen of Scots, 1547—1603. Ed. by *J. Bain.* Vol. I. 1547—1563. Edinburgh.

F. Joël. Herzog August von Sachsen bis zur Erlangung der Kurwürde. (Neues Arch. f. Sächs. Gesch. XIX, 116—53, 244—91.)

Tr. Lund. Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Dagligt Liv. XIII. Livsbelysning.

J. Merkel. Heinrich Husanus (1536—1587) herzoglich sächsischer Rath, mecklenburgischer Kanzler. Eine Lebensschilderung. Göttingen.

V. Bang. Hertug Magnus, Prins af Danmark. (Nord og Syd I, 109—20, 129—59, 209—21.)

Ribbeck. Landgraf Wilhelm IV von Hessen auf der Brautsuche. (Z. f. hessische Gesch. u. Landeskd. N. F. XXIII, 181—203.)

Bl. a. om formælingsplaner med Renate af Lothringen.

K. Höhlbaum. Zur Geschichte des nordischen siebenjährigen Krieges. (Mitteil. d. Vereins f. lübeck. Geschichte. VIII, 103—12.)

K. Hildebrand. Johan III och Europas katolska makter. Studier i 1500-talets politiska historia. Akad. afh. Upsala.

O. Söderqvist. Johan III och hertig Karl 1568—1575. Akad. afh. Upsala.

Kancelliets Brevbøger 1571—1575. I Uddrag udg. ved *L. Laursen.*

Acts of the Privy Council of England. N. S. Vol. XVII. 1588—89. London.

Calendar of state papers and manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice and in other libraries of Northern Italy. Vol. IX. 1592—1603. Ed. by *H. F. Brown.* London.

Dombog for 1599. Udg. ved *E. A. Thomle.* 2. H. Kra.

G. W. Kernkamp. Stukken over de Noordsche Compagnie. (Bijdr. van het Hist. Genootsch. te Utrecht. XIX, 263—379.)

P. J. Blok. Een merkvardig aanvaltsplan gericht tegen vischerij en handel der Vereenigde Nederlanden in de eerste helft d. 17. eeuw. (Bijdr. van het Hist. Genootsch. te Utrecht. XIX, 1—61.)

Diarium *Everardi Bronchorstii* sive adversaria omnium quae gesta sunt in Academia Leydensi (1591—1627). Uitgegev. door *I. C. van Slee.* 'Gravenhage. (Werken uitgegev. door het Hist. Genootsch. gevestigd te Utrecht. 3. S. Nr. 12.)

Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ. Series II. Tom. posterior. IV. 1608—1628.

H. Stålhane. Baltzar-fejden. Anteckningar om krigshändelserna i Jämtland och Herjedalen 1611—1613. (Östersundsposten, Juli 1898.)

Les mémoires du burgrave et comte Frédéric de Dohna. 1621—1688. Hrsg. von *H. Borkowski.* Königsberg i Pr.

L. Dedouvres. Le père Joseph diplomate. (Revue d'hist. diplomatique 1898, 80—98, 371—417.)

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Senare afd. 9. Bd. Bref från Herman Wrangel med flera generaler. Utg. af *P. Sondén*. Sthm.

P. G. Berggren. Lars Grubbe, hans lif och verksamhet. Akad. afh. Upsala.

Spahn. Auswärtige Politik und innere Lage des Herzogthums Pommerns von 1627—30 in ihrem Zusammenhange. (Hist. Jahrb. XIX, 1. H.)

J. Krebs. Politische und wirtschaftliche Lage Schlesiens am Ende des Jahres 1627. (Silesiaca. S. 235—52.)

R. Schulze. Das Project der Vermählung Friedrich Wilhelms von Brandenburg mit Christina von Schweden. Halle. (Hallesche Abh. zur neueren Gesch. 36. H.)

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642—1652. 2. H.

J. L. Carlbom. Sveriges förhållande till Österrike under Ferdinand III's sista regeringsår (1655—57). (Progr. fra Göteborgs reallärоverk 1898.)

G. L. Grove. Var Poul Ancker Leder af den bornholmske Opstand i 1658, og kan man nægte Jens Koefoed Adkomsten til at kaldes Bornholms Befrier? (Hist. T. 7. R. I, 461—82.)

O. Sjögren. Karl XI och svenska folket på hans tid. 9.—22. H. Sthm.

J. A. Fridericia. Har Kristian V paatænkt Indskrænkninger i Enevælden 1670? (Hist. T. 7. R. I, 571—73.)

T. Lorentzen. Die Hochzeit des Kurprinzen Karl von der Pfalz mit der dänischen Prinzessin Wilhelmine Ernestine, 1671. Heidelberg. Progr. 4°.

F. Hirsch. Brandenburg und England 1674—1679. I. Berlin. Progr. 4°.

Der Bericht des lüneburgischen Feldpredigers *Georg Berkkemeyer* über die Feldzüge von 1674 bis 1679. Hrsg. von *G. Weber*. (Z. d. hist. Vereins f. Niedersachsen. 1898, 1—51.)

Neubourg. Beiträge zur Stader Geschichte des 17. und 18. Jahrhunderts. (Z. d. hist. Vereins f. Niedersachsen. 1898, 255—97.)

O. Malmström. Anteckningar rörande drottning Ulrika Eleonora d. ä. och Karl XI's hof. Sthm.

M. Jähns. Der Grosse Kurfürst bei Fehrbellin, Wolgast und Stettin, 1675—1677. (Hohenzollern-Jahrb. I, 14—48.)

A. Stille. Kristian V i slaget vid Lund. (Sv. hist. T. XVIII, 191—216.)

H. Prutz. Die Eroberung von Stralsund durch den Groszen Kurfürsten. Oktober 1678. (Balt. Studien. N. F. II, 1—20.)

R. Fåhræus. Sverige och Danmark 1680—1682. Ett bidrag till Skandinavismens historia. 2. Sthm.

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. XIV. 1682—1683. Utg. af *S. Bergh.* Sthm.

Calendar of state papers. Domestic series, William and Mary, (May 1690 — Oct. 1691). Ed. by *W. J. Hardy.* London.

E. Olmer. Konflikten mellan Danmark og Holstein-Gottorp 1695 — 1700. I. Mars 1695 — April 1697. (Göteborgs kungl. Vet.- og Vitt. Samh. handlingar. 4. f. 1. h.)

E. Olmer. Kristian V's öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI's död. (Sv. hist. T. XVIII, 1—48.)

O. Browning. Charles XII of Sweden. London.

R. N. Bain. The Pupils of Peter the Great. History of the Russian Court and Empire from 1697 to 1740. London.

O. Browning. Peter the Great. London.

C. Hallendorff. Konung Augusts Politik åren 1700—01. Upsala. (Skrifter utg. af K. Human. Vetensk.-Samf. i Upsala. VI, 4.)

G. Syveton. Louis XIV et Charles XII. (Revue d'hist. diplomatique 1898, 161—95.)

G. Syveton. Au camp d'Altrandstadt, Besanval et Marlborough (Mars — Avril 1707). (Revue d'hist. diplomatique 1898, 581—616.)

M. E. Stamp. The meeting of the duke of Malborough and Charles XII. at Altranstadt, april 1707. (Transactions of the R. hist. Society. XII, 103—16.)

A. Stille. Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709. Lund. 4°. (Lunds Universitets Årsskr. 1898.)

Optegnelser af Generalmajor Peder Todderud om Krigen 1709—19 meddelte af *C. O. Munthe.* Kra. (Vid.-Selsk. Skr. Hist. fil. Kl. 1897. Nr. 6).

J. A. N. Gulowsen. Fra Krigsaaret 1716. (Norske „Morgenbladet" 7. og 14. Aug. 1898. Extranr.)

Lettres inédites du baron de Görtz [1717], communiquées par *T. Westrin.* (Revue d'hist. diplomatique 1898, 270—73.)

Friherre Georg Heinrich von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717. Med en inledning utg. af *T. Westrin.* (Sv. hist. T. XVIII, 89—174.)

J. A. Lagermark. Karl XII's sista fälttåg. (Sv. hist. T. XVIII, 217—60.)

J. Rœder. Notitser om Carl XII's død. (Norsk milit. T. LXI, 372—91.)

A. Larsen. Oberst Henrik Danckwardt, Tordenskjolds Modstander ved Marstrand. (Nord og Syd. I, 65—81.)

A. Baudrillart. Philippe V et la cour de France. T. 3. Philippe V, le duc de Bourbon et le cardinal de Fleury. [1724—29.] Paris.

T. Westrin. Förteckning öfver hemliga råds- konselj- och statsråds-protokoll 1725—1813. (Meddel. från Svenska Riksarkivet. XX.)

H. F. Rørdam. Kong Christian VI's egenhændige Breve til J. L. Holstein. (Rørdam, Hist. Samlinger og Studier. III, 386—439.)

M. v. Rauch. Politik Hessen-Kassels im österreichischen Erbfolgekriege bis zum Dresdener Frieden. (Z. f. hessische Gesch. u. Landeskd. N. F. XXIII, 1—138.)

Bl. a. med meddelelser om dansk-engelske forhandlinger.

Documents relatifs à l'histoire de Russie. Vol. CII—CIII. St. Petersbourg.

Engelske depecher fra 1744—48.

E. Holm. Danmark-Norges Historie under Frederik V. (1746—1766.) 2. Afd.

L. B. de Marsangy. Le comte de Vergennes. Son ambassade en Suède 1771—1774. Paris.

G. C. Lichtenberg's Briefe an Dieterich 1770—1798. Hrsg. von *E. Grisebach.* Lpz.

S. 72 ff. skildres et besøg hos dr. Caroline Mathilde i Celle.

L. Wahlström. Sveriges förhållande till Danmark 1788—89. Akad. afh. Upsala.

L. Bobé. Johan Caspar Lavaters Rejse til Danmark i Sommeren 1793.

Englændernes Overfald paa Fregatten „Freja". (Vort Forsvar. 1898. Nr. 455.)

Vort Folk i det nittende Aarhundrede. Udg. af *V. Østergaard* 16.—32. H. 4°.

Slaget paa Rheden. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 457.)

Mere om Slaget paa Rheden. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 465.)

Lettres inédites de Napoleon I. Publ. par *L. de Brotonne.* Paris.

A. Beer. Zur Geschichte der Jahre 1806—1813. Archivalische Mittheilungen. (Mitth. d. Instituts f. oesterr. Geschichtsforsch. XIX, 170—72.)

F. von Demelitsch. Metternich und seine auswärtige Politik. 1. Bd. Stuttgart.

G. Norman. Mine Erindringer fra Norge. Meddelt af *F. H. Aschehoug.* (Norsk hist. T. 3. R. V, 181—217.)

Nogle hidtil utrykte rapporter og breve m. v. fra prins Christian August. Ved *C. J. Anker.* (Norsk milit. T. LXI, 21—49, 106—32.)

„Fersenska mordet". Meddel. af *C. C. Bonde.* Skildradt af drottning *Hedvig Elisabeth Charlotta* i hennes dagboksanteckningar för år 1810. (Person-Hist. T. I, 1—15.)

A. Friis. Frederik den Sjette og det andet svenske Tronfølgervalg 1810. (Hist. T. 7. R. I, 241—327, 353—413.)

C. Schefer. Bernadotte, prince de Suède et l'Europe (1810—1815). (Annales de l'école libre des sciences politiques. 1898, 303—42.)

A. Geffroy. Alexandre I. et Bernadotte. Lettres inédites 19. déc. 1810—janv. 1814. (Miscellanea Napoleonica a cura di A. Lombroso. Roma. Ser. 3—4, 679—727.)

A. Friis. Nogle Breve fra Hertug Frederik Christian af Augustenborgs sidste Aar. (Danske Mag. 5. R. IV, 80—89.)

A. Friis. Niels Rosenkrantz og Forordningen af 5. Januar 1813. (Hist. T. 7. R. I, 346—47.)

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udg. af Generalstaben. IX. Bd. 1.—2. H.

Indeholder aktstykker fra 1813—14 vedrørende fredsunderhandlingerne m. m.

Vigier. Davout, maréchal d'empire, duc d'Auerstädt, prince d'Eckmühl (1770—1823). T. 1—2. Paris.

A. Friis. Nye Aktstykker vedrørende de politiske Forhandlinger i Kjøbenhavn i December 1813 og Kielerfreden i Januar 1814. (Danske Mag. 5. R. IV, 1—61.)

Fra svenske arkiver om unionens forberedelse 1814. Samlet af *C. J. Anker.* Kra.

Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjøbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udg. ved *Y. Nielsen.* 2. Række: Østerrigske, preussiske og russiske Aktstykker. Kra. (Vid. Selsk. Skr. 1897. Hist-fil. Kl. Nr. 3.)

Y. Nielsen. Om Konventionen i Moss. (Norsk hist. T. 3. R. V, 1—144.)

Henrik Wergelands Skrifter i Udvalg. Bd. VI. Den norske Konstitutions Historie. Udg. med Indledning af *J. E. Sars.* Kra.

Breve fra Justitiarius *Christian Berg* til Sorenskriver (senere Byfoged og Amtmand) Gustav Peter Blom 1815—1831. Udg. af *L. Daae.* (Hist. Saml. Kra. I, 1—112.)

Claus Pavels Dagbøger for Aarene 1817—1822. 3. H. Kra.

T. Schiemann. Prinzessin Elise Radziwil und Prinz Wilhelm. (Hist. Z. LXXX, 243—56.)

For at prins W. — den senere kejser — kunde indgå standsmæssigt ægteskab med prinsessen, var der planer oppe om, at keiser Alexander I. skulde adoptere hende, hvortil bl. a. også kongen af Danmarks samtykke krævedes.

Sverges och Norges traktater med främmande makter utg. af *O. S. Rydberg.* Sverges traktater. XI. (O. m. t.: Sverges och Norges traktater. II. 1846—1867.) Sthm.

Ernst Moritz Arndt. Ein Lebensbild in Briefen. Hrsg. von *H. Meisner* u. *R. Geerds.* Berlin.

P. Lauridsen. Det nationale Gennembrud i Sønderjylland. (Tilskueren. 1898, 261—85, 359—79.)

P. Lauridsen. Prof. C. Flor og Nordslesvigerne. 1844—46. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1898, 131—69.)

F. Jenner. Jugenderinnerungen eines alten Schleswig-Holsteiners. Neuwied.

Erinnerungen einer alten Schleswig-Holsteinerin. Lübeck.

O. von Bismarck. Gedanken und Erinnerungen. 1.—2. Bd. Stuttgart.

Urkunden und Briefe, 1847—69. (Bismarck-Jahrbuch. V, 1—256.)

Urkunden und Briefe, 1847—73. (Bismarck-Jahrbuch. VI, 1—208.)

P. Munch. Danmark for 50 Aar siden. (Nord og Syd. I, 294—98, 361—68, 442—43, 520—22, 546—49, 600—603, 670—72.)

N. Neergaard. Danmark i 1848. (Tilskueren. 1898, 181—200.)

Fr. Barfod. Martsdagene 1848. (Dansk T. 1898, 195—204.)

P. Munch. Dansk og slesvig-holstensk Martsbevægelse. (Nord og Syd. I, 337—55.)

J. Schiørring. For halvhundrede Aar siden. (Aarb. f. dansk Kulturhist. 1898, 116—30.)

D. v. Liliencron. Up ewig ungedeelt. Die Erhebung Schleswig-Holsteins 1848. Hamburg. 4°.

Die Erhebung Schleswig-Holsteins vom 24. März 1848. Aufzeichnungen aus dem Nachlasz von *K. F. L. Samver.* Wiesbaden. P.

J. P. S. S. Clausen. 1848—49—50. En Frivilligs Dagbog og Breve.

N. P. Jensen. Den første slesvigske Krig 1848—50. I—II.

Dengang jeg drog afsted. — Erindringer fra 1848—50 fortalte af Deltagere i Tidens Begivenheder. Saml. og udg. af *F. von Jessen.*

T. Sandel. Fortællinger fra 1848—50. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 456—58.)

O. Vaupell. Krigsaarene 1848—50.

For 50 Aar siden. (Milit. Tid. VIII, Nr. 6—18.)

L. Friis. Den jydske Slavekrig. Et Mindeskrift om Folkeaanden i 1848 med mange samtidige Breve og Beretninger. Aarhus.

Knudsen. Forsvaret ved Kongeaaen i Februar og Marts 1848. Et lille Bidrag til Slavekrigen. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 455.)

A. Valentiner. Herregaardsskytterne i 1848. 4°.

M. W. Fach. Die schleswig-holsteinische Armee, 1848—51. Kiel. P.

A. u. R. v. Sichart. Geschichte der K. hannov. Armee. 5. Bd. [1803—66.] Hannover.

M. Bär. Die deutsche Flotte von 1848—52. Nach den Akten der Staatsarchive zu Berlin und Hannover dargestellt. Lpz.

Jahrb. f. d. deutsche Armee u. Marine. 1898. 4. H.

Heri en artikel om den slesvig-holstenske flotille 1848—51.

Nordelbisch-Dänisches. Die Marine in der Herzogthümer Erhebung. (Marine-Rundschau. 1898, 1058 f., 1215 f.)

E. Jungmann. Eckernförde und der 5. IV. 1849, eine artilleristische Episode. Neue ergänzte Aufl. Eckernförde. P.

E. Bodenhoff. En Hverdagshistorie fra 1849.

A. Ipsen. Die letzte Tagung der Schleswig-Holsteinischen Landesversammlung auf Schleswigschem Boden. Juni—Juli—August 1849. (Z. f. Schleswig-Holst.-Lauenb. Gesch. XXVIII, 179—286.)

P. Matter. Les missions de M. de Persigny à Berlin 1849—50. (Revue d'hist. diplomatique XII, 62—79.)

Urkunden und Briefe, 1851—87. (Bismarck-Jahrbuch. IV, 1—236.)

H. Friedjung. Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859 bis 1866. 1.—2. Bd. 2. Aufl. Stuttgart.

L. Parisius. Leopold Freiherr von Hoverbeck. 2. Th. 1. Abth. Verfassungskampf und budgetloses Regiment. Von 1862 bis zum dänischen Kriege. Berlin.

M. Busch. Bismarck. Some secret pages of his history. Being a diary kept during twenty-five years' official and private intercourse with the great Chancellor. Vol. 1—3. London.

Souvenirs du général Fleury. T. 2. (1859—1867). Paris.

S. 272—89 skildres F.'s mission til Danmark decbr. 1863.

J. Sommerfeldt. Dybbølbefæstningens Udførelse. (Milit. T. XXVII, 105—25.)

F. v. Loewenthal. Die Greifswalder Burschenschaften und Schleswig-Holstein 1863. (Burschenschaftsblätter S. S. 1898, 49—53.)

M. v. Holzing. General v. Moltkes Einwirkung auf den strategischen Gang des Krieges gegen Dänemark. (Beiheft zum Militärwochenblatt. 1898. 4. H.) Berlin.

Th. Krieg. Wilhelm von Doering, königlich preuszischer Generalmajor. Berlin.
Deltog i krigen 1864.

F. Völker. Bismarcks Politik in den Jahren 1864 und 1866 auf Grund des Sybelschen Verkes dargestellt. Gotha.

Jahrb. f. d. deutsche Armee u. Marine. 1898. 4. H.
Heri en artikel om felttoget 1864 i Jylland.

K. Went v. Römö. 1864. Erinnerungen eines österreichischen Kriegsmannes. (Streffleurs österr. milit. Z. 39. Bd. I, 255—77.)

S. Ödmann. Minnen och anteckningar från flydda dagar. Sthm.

Bartels. En tysk Dom om Krigen 1864. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 449.)

Kampen ved Sankelmark den 6te Februar 1864. Fortalt af en Deltager ved 1ste Regiment. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 447.)

C. Castenschiold. Minder fra Dybbøl 1864. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 448.)

To Beretninger fra *W. Saurbrey* om Affæren ved Vorbasse. (Milit. Tid. VIII, 309—11.)

L. Wagner. Erindringer om Krigsfangenskabet 1864. (Folkelæsning. Nr. 226.)

H. Laub. 1864—1884. En Oplevelse. (Milit. Tid. VIII, 218—20.)

Aus dem Leben *Theodor von Bernhardis.* 7. Theil. Der Krieg 1866 gegen Oesterreich und seine unmittelbaren Folgen. Tagebuchsblätter aus den Jahren 1866—67. Lpz. 1897.

Fredensborg. Det danske Kongehus og dets Slægt. 31.—35. (sidste) H. 4^0.

R. Besthorn. Dronning Louise og Udlandet. (Tilskueren. 1898, 871—76.)

P. E. Kalmer. Nordamerika og de dansk-vestindiske Øer. (Tilskueren. 1898, 140—52.)

Folkethingsvalgene 1884—1898, samt Partistillingen i Landsthinget. 4°. P.

F. Bojsen. Lovgivningsværket 1890—95 og dets Følger.

Folkethingsvalgene 9. April 1895 og 5. April 1898 med Supplerings- og Omvalg 1892—97. (Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser. 4. R. 3. Bd. 4. H.)

Fest-Album i Anledning af Prins Christians og Prinsesse Alexandrines Bryllup. Folio.

Topografi.

K. Ahlenius. Die älteste geographische Kentniss von Skandinavien. (Eranos. 1898, 22—47.)

Trap. Beskrivelse af Kongeriget Danmark. 3. omarb. Udg. 15.—20. H.

Danske Herregaarde. (Ill. Tid. XXXIX, Nr. 4, 15, 32.)
Rygaard, Glorup, Hesselagergaard, Holsteinborg.

C. Bruun. Kjøbenhavn. 46. Lev.

H. C. Bering Liisberg. København i gamle Dage og Livet i København. 1.—3. H.

H. C. Bering Liisberg. Det ældste Bygningsminde om Souveræniteten i Danmark. (Ill. Tid. XXXIX, Nr. 20.)
Et værelse på Rosenborg.

F. R. Friis. Livsforsikringsselskabet Hafnias Gaard i Kjøbenhavn. (Bidrag til dansk Kunsthist. S. 253—56.)

O. Jünger. Nybørs. (Ill. Tid. XXXIX, Nr. 47.)

Det asiatiske Kompagni. Fra Kristianshavn. (Ill. Tid. XXXIX, Nr. 24.)

A. G. Juel. Aktieselskabet Den zoologiske Have ved Kjøbenhavn 1872 — 15. Oktober — 1897. Et Festskrift. 1897.

Kr. Erslev. Oplysninger om Haandskriftet til Roskildebispens Jordebog fra o. 1370. (Danske Mag. 5. R. IV, 61—69.)

O. Hall. Minder fra Iselinge. (Forfatterbogen, S. 23—36).

L. Fenger. Om S. Nicolai Kirke i Kjøge. (Kirkehist. S. 4. R. V, 504—09.)

H. F. Rørdam. Fra Kjøge Bys kirkelige Fortid. (Kirkehist. S. 4. R. V, 510—17.)

F. R. Friis. Bidrag til Kronborg Slots Historie. (Bidrag til dansk Kunsthist. S. 161—205.)

J. Kornerup. Sorø Kirkes Arkitektur og Minder. (Kirkehist. S. 4. R. V, 523—33.)

H. F. Rørdam. Af Sorøs Historie i det første Aarhundrede efter Reformationen. (Kirkehist. S. 4. R. V, 534—43.)

Sorana. IV. Ved *B. Hoff.* (Progr. fra Sorø lærde Skole. 1898.)

F. Beckett. Skal Vallø Stiftsbygning rives ned? (Kunstbladet 1898, 114—19.)

F. R. Friis. Nykjøbing Slot. (Bidrag til dansk Kunsthist. S. 126—60.)

R. Berg. Aarhus Haandværkerforening 1848—1898. Aarhus.

H. L. Hirsch. Traditioner fra Fortiden. Fredericia. 1897. P. Ikke i bogh.

Kolding Slotsmølle. (Ill. Tid. XXXIX, Nr. 30.)

N. H. Bay. Det restaurerede formentlige „Helligaandshus" i Randers. (Kirkehist. S. 4. R. V, 355—72.)

Stemann. Hvor har Randers Helligaandshus ligget? (Kirkehist. S. 4. R. V, 481—502.)

J. Brüel. Klitterne i Thisted Amt. En historisk Fremstilling af Klitternes Tilstand i Thisted Amt fra ældre Tid til vore Dage. Thisted. 4°.

Seedorf. Viborg Bys Brand 1667 og Brandordningen 1672. (S. t. jydsk Hist. og Top. 3. R. I, 511—20.)

A. Sach. Das Herzogthum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwickelung. Ahth. II. Halle a. S.

H. F. Rørdam. Optegnelser fra Bøl i Angel, Bidrag til Tids- og Personalhistorien. (Rørdam, Hist. Saml. og Studier. III, 518—72.)

Splieth. Über das Danewerk. (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellsch. f. Anthropologie. XXVIII, 95—98.)

C. Kock. Schwansen, historisch und topografisch beschrieben. Kiel.